

КАЗАХСКО-РУССКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ҚАЗАҚ-ОРЫС ХАЛЫҚАРАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
KAZAKH-RUSSIAN INTERNATIONAL UNIVERSITY

ВЕСТНИК ХАБАРШЫСЫ BULLETTIN

ISSN

2307-5686

Выпуск № 3 (44)

Ақтобе, 2023 г.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Международный научный журнал

**«ВЕСТНИК КАЗАХСКО-РУССКОГО
МЕЖДУНАРОДНОГО УНИВЕРСИТЕТА»**

**«ҚАЗАҚ-ОРЫС ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ»**

Халықаралық ғылыми журналы

International Scientific Journal

**«KAZAKH-RUSSIAN INTERNATIONAL
UNIVERSITY BULLETIN»**

АКТОБЕ

2023

СЕНТЯБРЬ

**ВЕСТНИК КАЗАХСКО-РУССКОГО
МЕЖДУНАРОДНОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

**ISSN 2307- 5686
DOI 10.55536/2307-5686**

**ҚАЗАҚ-ОРЫС ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

**Международный
научный журнал**

Выходит 4 раза в год

**Направления: экономические науки, гуманитарные науки, технические
и естественные науки, юридические науки**

2023

Выпуск № 3 (44)

Собственник: Товарищество с ограниченной ответственностью
“Международное высшее учебное заведение” Казахско-Русский
международный университет” (ТОО “МВУЗ” КРМУ”)

LTD “International higher educational
institution “Kazakh-Russian International
University” “LTD “IHEI” KRIU”

Международный научный журнал
«Вестник Казахско-Русского
Международного университета»
издается с 2012 г.

«ҚОХУ Хабаршысы» Халықаралық
журнал мақалаларының тақырыптамасы
элеуметтік-гуманитарлық және
жаратылыстану техникалық ілімдер
салаларында. Жарыққа шығатын
материалдарда аталған бағыттардағы
өзекті мәселелер, эмпирикалық
зерттеулер нәтижелері қарастырылады.

Тематика статей международного
журнала «Вестник КРМУ» отражает
научные интересы специалистов в
области социально-гуманитарных и
естественно-технических знаний. В
публикуемых материалах рассматри-
ваются актуальные проблемы данных
направлений, обсуждаются результаты
эмпирических исследований
The subject of international journals articles
in “Vestnik KRIU” are socially humanitarian
and natural-technical fields. Urgent problems
of philosophy, psychology and sociology are
considered in published materials. There are
results of empirical researches in the articles

Журнал зарегистрирован в Комитете
информации и архивов Министерства
Культуры и информации Республики
Казахстан (№ 13379-Ж
от 19 февраля 2013 г.)

Территория распространения —
Республика Казахстан,
Российская Федерация
Дата выхода: 30.09.2023 г.

© ТОО “МВУЗ”КРМУ”, 2023

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Сеилханова Рахила Бексовна (к.ф.-м.н., профессор, Ректор КРМУ)

Заместитель главного редактора

Каирова Нелля Имамуратовна (к.ю.н., профессор, проректор по
НИ и ИД)

СОСТАВ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

Кусайнов Аскарбек Кабыкенович (д.п.н., профессор, академик,
представитель правления Академии Педагогических Наук Казахстана)

Джусибалиева Аружан Казихановна (к.э.н., ассоциированный профессор)

Бекбауова Алтыншаш Упуовна (к.ф.-м.н., профессор)

Галым Фаиз Галымович (к.ю.н., доцент)

Кулумбетова Дина Болатовна (к.э.н., профессор)

Жумагалиева Бакытгул Зулкарнаевна (к.э.н., профессор)

Наурызова Нуржамал Шариповна (к.т.н., ассоциированный профессор)

Смагулов Асылбек Айжарикович (д.ю.н., профессор)

Умбеталина Зоя Бабрашовна (к.ф.н., доцент)

Каратаев Турдалы Жаксылыкович (к.ю.н., доцент)

Туксанбаев Асан Мырзабекович (к.п.н., доцент)

МЕЖДУНАРОДНЫЙ РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Букаев Николай Михайлович (д.ю.н., профессор, академик РАЕН)

Гатут Л. Будионо (доктор PhD, профессор Университета Панкасия,
Индонезия)

Рогожникова Татьяна Павловна (д.ф.н., Омский государственный
университет им. Ф.М. Достоевского, РФ)

Тюрин Юлиа Габдрашитовна (Доктор экономических наук, Член-
корреспондент Российской академии естествознания, профессор
Департамента общественных финансов Финансового университета при
Правительстве РФ, Федеральное государственное бюджетное
образовательное учреждение высшего образования «Финансовый
университет при Правительстве Российской Федерации»)

Волосова Нонна Юрьевна (Доктор юридических наук, доцент,
заведующий кафедрой уголовного права Оренбургского государственного
университета)

Азрил Азахари (доктор PhD, профессор Университета Трисакти,
Индонезия)

АДРЕС РЕДАКЦИИ

030006 г.Актобе, ул. Айтеке би, 52. Тел. +7(7132) 21-73-65,
ф.:21-42-12.

E-mail: vestnikkrmu@mail.ru web-site: <http://kriu.edu.kz/>

СОДЕРЖАНИЕ

**ВКЛАД – УЧЁНЫХ В РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНСКОГО
ОБЩЕСТВА**

Туксанбаев Асан Мырзабекұлы, АВТОБИОГРАФИЯ	6
Умбеталина Зоя Бабрашовна, АВТОБИОГРАФИЯ	7
Бекбауова Алтыншаш Упуқызы, АВТОБИОГРАФИЯ	12
Бимагамбетова Гульнара Адилгиреевна, АВТОБИОГРАФИЯ	14
Имангазин Марат Кыдырбаевич, АВТОБИОГРАФИЯ	17
Наурызова Кулжамал Шариповна, АВТОБИОГРАФИЯ	18
Танирбергенов Амангельды Казбаевич, АВТОБИОГРАФИЯ	20
Туремуратова Гулнар Тобаниязқызы, АВТОБИОГРАФИЯ	21
Шангытбаева Гульмира Асаугалиқызы, АВТОБИОГРАФИЯ	22
Джусибалиева Аружан Казихановна, АВТОБИОГРАФИЯ	25
Есберген Раушан Әкімгерейқызы, АВТОБИОГРАФИЯ	27
Жумабаев Канат Аканович, АВТОБИОГРАФИЯ	28
Кулумбетова Дина Болатовна, АВТОБИОГРАФИЯ	30
Отешова Алмагул Кайыргалиевна, АВТОБИОГРАФИЯ	32
Қаратаев Тұрдалы Жаксылықұлы, АВТОБИОГРАФИЯ	35
Қуатова Айгуль Акимқызы, АВТОБИОГРАФИЯ	36
Смагулов Асылбек Айжарикович, АВТОБИОГРАФИЯ	37
Саймова Шолпан Алтынбековна, АВТОБИОГРАФИЯ	38

**ТЕХНИЧЕСКИЕ И ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ /
ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ**

Андагулов Д.Т. ПРИМЕНЕНИЕ ЭЛЕКТРОГИДРАВЛИЧЕСКОЙ САМОХОДНОЙ БУРОВОЙ УСТАНОВКИ SANDVIK DL210 НА МЕСТОРОЖДЕНИИ АКБАКАЙ	40
Имангазин М.К., Жылқыайдарова Д.А. МҰНАЙ ГАЗ СЕКТОРЫНДАҒЫ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ	46

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ / ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

Абдрахманова А.А., Баранова Д.Л. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЗП (МИНИМАЛЬНОЙ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ) В РАЗЛИЧНЫХ СТРАНАХ	49
Жумагалиева Б.З., Тулеуова А. А ҚАЗАҚСТАНДА ҰЛТТЫҚ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖҮЙЕНІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ БАҒЫТТАРЫ ЖӘНЕ КӘСПОРЫННЫҢ ШЫҒЫНДАРЫН БАСҚАРУДЫҢ МӘНІ	53
Кулумбетова Д.Б., Фэн Чжунбао, Турежанов Б.Б. АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА В КАЗАХСТАНЕ ПО ГЛОБАЛЬНОМУ ИНДЕКСУ ЗНАНИЙ	60
Отешова А.К., Адилгалиева А.Е. КӘСПОРЫНДАР МЕН ҰЙЫМДАРДЫҢ ҚАРЖЫСЫН БАСҚАРУ ЖӘНЕ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫН ҚАРАСТЫРУ	66
Тулеуова А.А. КӘСПОРЫННЫҢ ТИІМДІЛІК КӨРСЕТКІШТЕРІ	72

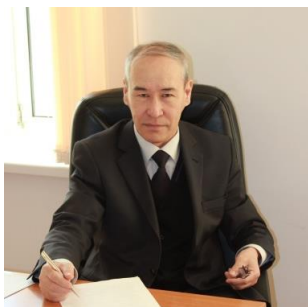
ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ / ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ

Абильдаева Б.А., Саймова Ш.А. РАСТОРЖЕНИЕ БРАКА КАК СПОСОБ ЗАЩИТЫ ПРАВ С СУПРУГОВ	78
Аманчин С.А., Балымов Е.К. ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НАСИЛИЮ В СЕМЬЕ: УГОЛОВНЫЙ И АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ	84
Бекенова А.А. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА НАРКОТИКОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	90
Жарылғапұлы Мерей, Нурлин А.К. ПРОБЛЕМЫ УСТАНОВЛЕНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА СОВЕРШЕНИЕ	95

МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКОВ

Kabdul A.S. LEGAL GUARANTEES OF AN INDIVIDUAL AND CITIZENS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	99
Кубланова М.Е., Нурлин А.К. УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ МЕРЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ, СОВЕРШАЕМЫМ ИЗ ХУЛИГАНСКИХ ПОБУЖДЕНИЙ	102
Мұхамбет А.М., Нурлин А.К. ПРОБЛЕМЫ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ХИЩЕНИЯ ЧУЖОГО ИМУЩЕСТВА	106
Мұхамбет А.М. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҰРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ	110
Найманбаева Т.М. ПОВЫШЕНИЕ НДС И ПОЛОЖИТЕЛЬНОЕ ВЛИЯНИЕ НА ЭКОНОМИКУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	116
Саимова Ш.А., Куатова А.А., Акдаулетов Б.А. ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ КЕЗІНДЕ ТЕРГЕУ ТОПТАРЫН ҚҰРУ ЖӘНЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.	120
Сапарова Ф.М. ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРАКТИКАСЫ ЖӘНЕ ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМ МЕН ТЕРРОРИЗМГЕ ҚАРСЫ ІС ҚИМЫЛ САЛАСЫНДАҒЫ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	125
Сапарова Ф.М. ДІНИ ӨШПЕНДІЛІК НЕМЕСЕ АРАЗДЫҚ СЕБЕБІ БОЙЫНША ЖАСАЛАТЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚҚА ТАРТУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ	131
Саркулов А.Н., Нурлин А.К. УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫМ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ (НА ПРИМЕРЕ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ)	136

ВКЛАД – УЧЁНЫХ В РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Туксанбаев Асан Мырзабекұлы
педагогика ғылымының кандидаты
«Гуманитарлық пәндер» кафедрасының доценті
Қазақ – Орыс Халықаралық университеті

Туксанбаев Асан, 1954 жылы дүниеге келген, ұлты қазақ, білімі жоғары. 1981 жылы ол Ақтөбе педагогикалық институтын «Орыс тілі және әдебиет пәнінің» мұғалімі мамандығын үздік дипломмен бітірді.

Білім саласындағы жұмыс тәжірибесі 43 жыл. Институтты бітірген соң 1981 жылы Фрунзе ауданының аудандық Комсомол ұйымында инструктор қызметінен еңбек жолын бастады.

1982 жылдан бастап Ақтөбе қаласының № 6 және № 33 мектептерінде директордың оқу-тәрбие ісінің орынбасары және директоры болып қызмет атқарды.

1993 жылдан бастап қазіргі кезеңге дейін басшы кадрлар біліктілігін арттыру кабинетінің меңгерушісі, директордың ғылыми әдістемелік жұмысы жөнінде директордың орынбасары директордың міндетін атқарушы, кафедра меңгерушісі. 2004 жылы Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің ғылыми кеңесінде кандидаттың диссертациясын қорғады.

Әрдайым кәсіби деңгейін үнемі жетілдіріп, педагогикалық қызметінде заманауи ғылым мен тәжірибе жетістіктерін жиі қолданады. Ол халықаралық, республикалық семинарларға, ғылыми-тәжірибелік конференцияларға белсенді қатысып, ғылыми-педагогикалық журналдарда, конференция жинақтарына ғылыми мақалаларын жариялап отырады. Сондай-ақ, ол бірнеше басылымдардың авторы.

Ол шығармашыл тұлға, ғалым. Ол ұйымдастырушылық қабілеті жоғары құзыретті педагог және де кафедраның оқу-педагогикалық қызметін жоспарлап, алдын ала болжай алатын білімді маман.

Кәсіби қызметіндегі ерекше жетістіктері үшін «Республика білім жүйесінің құрметті қызметкері» төс белгісімен және көптеген республикалық, облыстық деңгейдегі мақтау қағаздарымен, алғыс хаттармен марапатталды. Асан Мырзабекұлы барлық атқарған қызметтерінде өзін сауатты, жауапкершілігі мол қызметкер ретінде көрсете білді.

Умбеталина Зоя Бабраишовна
кандидат филологических наук,
доцент кафедры «Гуманитарных дисциплин»
Казахско-Русский Международный Университет

Родилась 5 декабря 1961 года в селе Тасуткель Карабутацкого района Актюбинской области. Отец – Умбеталин Бабыраш, был сельским учителем, мать – Сейлханова Марзия, была рабочей в совхозе. В семье было семеро детей, Зоя Бабраишовна была четвертым ребенком. После окончания восьмого класса с отличием в 1977 году она без вступительных экзаменов на основании устного собеседования поступает в школьное отделение Актюбинского педагогического училища, а в 1981 году заканчивает данное училище, получив квалификацию «учитель начальных классов и старший пионервожатый». Вернувшись в родное село, начинает педагогическую деятельность учителем казахского языка и пения в средней школе Тасуткельского совхоза Карабутацкого района. Активная общественная деятельность З.Б. Умбеталиной началась в годы ее педагогической деятельности в вышеуказанной школе. З.Б.Умбеталина на общественных началах организовала в школе двухголосный детский хор, который в последующих годах несколько лет подряд занимал первые места в районных и областных конкурсах художественной самодеятельности. После занятий она обучала детей игре на баяне; были учащиеся, которые в дальнейшем поступили в музыкальное училище.

В 1986 году З.Б. Умбеталина переходит на комсомольскую работу. Работая в 1986-1988 годы освобожденным секретарем первичной комсомольской организации Тасуткельского совхоза, она стала инициатором многих благих дел в родном селе: между цеховыми комсомольскими организациями проводила ежемесячные спортивные соревнования по футболу среди рабочей молодежи с вручением кубка и переходящего вымпела; в период уборки урожая организовывала пионерские посты, выступления агитбригад с выездом в поле. Организовала драмкружок при сельском клубе с привлечением рабочей молодежи и администрации совхоза, каждая постановка которого радовала и восхищала сельчан, а для членов кружка стала особым событием в их жизни.

Замечательный хоровой коллектив рабочей молодежи из 60 человек под руководством З.Б. Умбеталиной и ее собственным музыкальным сопровождением на баяне не раз занимал призовые места в конкурсах художественной самодеятельности районного и областного масштабов. Ее земляки до сих пор помнят замечательные выступления этого коллектива, которые всегда начинались звонким голосом ведущей Р.М. Мустажаповой со словами: «Выступает хор рабочей молодежи совхоза «Тасуткельский» и продолжала стихами: «Под утренним солнцем колосья сверкают, Под утренним солнцем сады расцвели. Лети, моя песня, зарю поднимая, Над мирным простором родимой земли...»

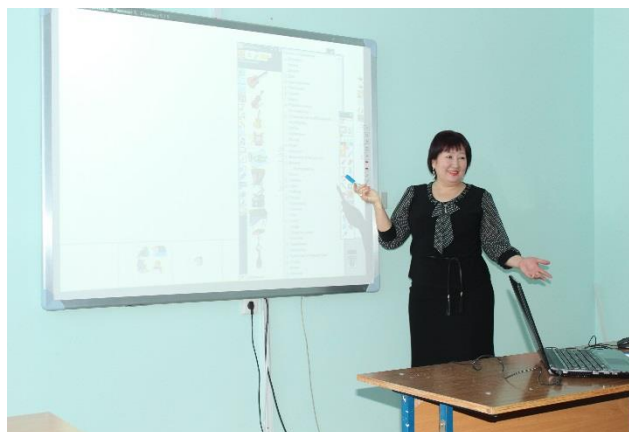
Во Всесоюзном конкурсе художественной самодеятельности, приуроченном празднованию 40-летия Великой Победы, высоко оценены выступление данного хорового коллектива, который представил замечательную программу в разных жанрах художественной самодеятельности. По итогам конкурса ряд участников хорового коллектива стали лауреатами Всесоюзного конкурса художественной самодеятельности и были награждены медалями, в т.ч. и З.Б.Умбеталина как художественный руководитель данного коллектива. В 1987 году Умбеталина З.Б. вступает в ряды Коммунистической партии.

В 1988 году Карабутацкий райком партии назначает ее заведующим отдела культуры Карабутацкого райисполкома. В эти годы З.Б. Умбеталина работает над

укреплением материально-технической базы отдела культуры, местных клубов и библиотек: приобретаются музыкальные аппаратуры, специальные автомашины «Аквариум» для агитбригад, новые национальные и сценические костюмы и много др., при отделе культуры одним из первых в области создаются агитбригады на хозрасчетной форме.

В декабре 1989 года, получив приглашение на работу от своего бывшего преподавателя, кандидата филологических наук, доцента С.Г. Шарабасова, декана филологического факультета Уральского пединститута, с которым она переписывалась, отправляла свои статьи по почте и поддерживала связь после окончания вуза, З.Б. Умбеталина увольняется с работы по собственному желанию и переезжает в г. Уральск, где в 1982-1987 годы обучалась на филологическом факультете Уральского ордена «Знак Почета» педагогическом институте им. А.С. Пушкина по специальности «Казахский язык и литература» на заочной форме обучения, совмещая педагогическую деятельность в школе с учебой в вузе.

В феврале 1990 года она, не решив жилищную проблему, устраивается на работу в Западно-Казахстанский сельскохозяйственный институт г. Уральск в качестве переводчика казахского языка, а через три месяца начинает работать по совместительству преподавателем казахского языка в русской аудитории на кафедре казахского и русского языков, которая открылась в том же году. С 1991 года она полностью переходит на кафедру штатным преподавателем казахского языка и до 1996 года занимается преподавательской деятельностью, последние два года из них, совмещая должность

редактора ведомственной газеты «Өркен». В 1996-1997 гг. она заведовала кафедрой казахского и русского языков данного учебного заведения. В 1997-2000 гг. работает старшим преподавателем кафедры казахского и русского языков этого вуза, преобразованного в Западно-Казахстанский агроуниверситет. В 2000 году Постановлением Правительства РК №236 Западно-Казахстанский аграрный университет был объединен с Западно-Казахстанским государственным университетом (ЗКГУ).

С 2000 года по 2002 гг. З.Б. Умбеталина переходит на работу старшим преподавателем кафедры казахского и русского языков Института Управления и Права (ныне Западно-Казахстанский инженерно-технологический университет) г. Уральск. Работая в этом вузе она завершает научно-исследовательскую работу на тему: «Қазақ фольклорындағы бата сөз жанры» и в 2002 году защищает диссертацию на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.09 – Фольклористика в Институте литературы и искусства имени М.О. Ауэзова г. Алматы.

В 2002 году З.Б. Умбеталина переходит на работу в качестве заведующего кафедрой казахского и русского языков прежнего вуза, где она раньше работала, который в том году Постановлением Правительства РК №1172 университет был выведен из состава Западно-Казахстанского государственного университета и реорганизован в Западно-Казахстанский аграрно-технический университет (ЗКАТУ). С непосредственным ее участием с 2002 года в вузе делопроизводство, внутренняя учебно-методическая и нормативно-правовая документация переведены на государственный язык, а также она вносит огромный вклад в разработке необходимых для учебного процесса учебно-методических пособий, наглядных и дидактических материалов по изучению казахского языка, делопроизводства на государственном и профессионально-ориентированном казахском языках. В 2004 году университет переименован в Западно-Казахстанский аграрно-технический университет

имени Жангир хана. В 2005-2006 гг. она работает деканом социально-гуманитарного факультета, который объединил 4 гуманитарные кафедры университета. В 2006 году ее назначают руководителем административного отдела ЗКАТУ им. Жангир хана. В 2007-2010 гг. доцент Умбеталина З.Б. заведовала кафедрой казахского и русского языков. За время работы заведующим кафедрой особое внимание уделяла вопросам внедрения и улучшения системы менеджмента качества, совершенствованию учебно-методической работы кафедры, повышению профессионального образования преподавателей, воспитательной работе со студентами. Руководила общекафедральной научно-исследовательской работой: «Пути повышения мотивации речевой деятельности с учетом потребностей и интересов будущих специалистов АПК». В 2010-2014 гг. работает доцентом кафедры казахского и русского языков. Имея богатый педагогический опыт, новаторские и организаторские способности, она принимает активное участие в становлении кафедры казахского и русского языков, огромное внимание уделяет совершенствованию учебно-методической работы кафедры, воспитательной работе со студентами, повышению профессионального уровня и педагогического мастерства ППС кафедры.

В 2014 году для успешной организации учебного процесса в рамках экспериментальной программы по полиязычному образованию и контроля за его качеством в ЗКАТУ им. Жангир хана был создан Центр развития полиязычного образования, в состав которого вошли кафедры: «Казахский и русский языки», «Иностранные языки». С 2014 г. по февраль 2018 г. была директором этого центра.

Деятельность центр развития полиязычного образования была направлена на координацию деятельности всех структурных подразделений университета для проведения политики полиязычного образования с целью внедрения и развития полиязычного образования в данном вузе в рамках реализации Государственной программы развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы. Как первый руководитель этого центра она разрабатывала пакет документов, регламентирующий внедрение полиязычного образования в университете, способствующий развитию системы научно-методического сопровождения полиязычного образования, совершенствованию учебной базы и организационных форм реализации полиязычного образования в вузе. Участвовала в организации учебного процесса в полиязычных группах; координировала учебно-методическую деятельность языковых кафедр, а также других кафедр и факультетов, участвующих в учебном процессе полиязычного образования. Успешности реализации экспериментальной программы по полиязычному образованию способствовали функционирование в университете лингафонных кабинетов, оснащенных современной цифровой аудиоаппаратурой, компьютерами, подключенными к сети Интернет, интерактивной доской и другими средствами, позволяющими компенсировать отсутствие языковой среды, которые были приобретены благодаря настойчивости и усердия руководителя центра З.Б. Умбеталиной.

Зоя Бабрашовна была инициатором и организатором многих ярких, запоминающихся мероприятий по поддержке и популяризации государственного языка, пропаганде полиязычного образования среди студенческой молодежи. Центром проводились различные внеаудиторные мероприятия, направленные как на развитие и совершенствование языковой подготовки обучающихся и ППС, так и на воспитание компетентного, коммуникабельного, толерантного специалиста. В вузе стало традицией проведение в воспитательной недели или декады, посвященной Дню языков народов

Казахстана, а также традиционно проводились яркие, интересные конкурсы, такие, как «Абайские чтения», «Пушкинские чтения», «Шекспировские чтения» на трёх языках. Студенты не раз становились призерами различных международных и республиканских конкурсов. На базе данного центра ежегодно организовывались курсы изучения английского языка для обучающихся и ППС. Функционировал постоянный бесплатный курс «Английский для специальных целей» для ППС, преподающих базовые и профилирующие дисциплины на английском языке. Данный курс, обучение в котором длилось целый учебный год; 25-30 преподавателей ежегодно проходили по уровням владения языком, где преподавали и принимали итоговый экзамен носители языка. Вуз ежегодно направлял преподавателей, прошедших подготовку на языковых курсах и имеющих хороший уровень владения английским языком, на обучение по второй специальности «Иностранный язык: два иностранных языка» по сокращенной образовательной программе за счет средств вуза и прохождения стажировок в ведущих вузах страны и зарубежья.

Для ППС полиязычных групп и языковых дисциплин организовывались курсы повышения квалификации, семинары, семинары-тренинги по проблемам методики преподавания спецдисциплин на английском языке, а также профессионально-ориентированных языков в вузе с приглашением зарубежных преподавателей. Совместно с кафедрами университета велась планомерная работа по созданию учебно-методической базы дисциплин специальных отделений на трех языках. Вся эта работа велась под инициативой, руководством и

непосредственным участием строгого, но в то же время справедливого руководителя З.Б. Умбеталиной. 15.02.2018 г. – 06.08.2018 г. она работала директором центра, реорганизованного в Центр развития языков, доцентом кафедры казахского и русского языков ЗКАТУ им. Жангир хана.

З.Б. Умбеталина как человек общественно активный и душой болеющий за общее дело помимо научно-педагогической работы всегда вела большую общественную работу. За годы работы в ЗКАТУ являлась внутренним аудитором системы менеджмента качества, членом учебно-методического совета университета, членом постоянной комиссии по внедрению государственного языка, членом редакционной коллегии университетского журнала «Гылым және білім».

В 2018 году З.Б. Умбеталина переезжает в г. Актобе и принимается на работу в Казахско-Русский Международный университет в качестве старшего преподавателя кафедры «Педагогические науки, социальные науки, журналистика и информация, искусство и гуманитарные науки» и директором языкового центра университета.

С декабря 2018 г. по август 2019 года работает в Актюбинском Университете имени С.Баишева в должности доцента, директора центра этнокультурного образования, заведующего кафедрой казахского языка и литературы.

С ноября 2019 года по настоящее время З.Б. Умбеталина работает доцентом кафедры «Гуманитарные дисциплины» КРМУ. Уделяет особое внимание повышению профессионального уровня и мастерства. Отличительными качествами ее являются трудолюбие, ответственное отношение к делу, инициативность, требовательность. Пользуется большим авторитетом среди обучающихся и коллег. Общий стаж работы - 42 года, из них 32 года – научно-педагогический. Имеет свыше 60-ти научно-методических трудов.

За многолетнюю плодотворную педагогическую деятельность и весомый вклад в дело воспитания молодежи награждена Почетной грамотой МОН РК, нагрудным знаком

«Б. Алтынсарин» (2006), нагрудным знаком «Почетный работник образования РК» (2010), юбилейной медалью «25 лет независимости Республики Казахстан» (2016) и Почетными грамотами, благодарственными письмами.

Бекбауова Алтыншаш Упуқызы
*Академиялық сұрақтар бойынша проректор
физико-математика ғылымдарының кандидаты, доцент
Қазақ – Орыс Халықаралық университеті*

Бекбауова Алтыншаш Упуқызы - 1974 жылы туған, қазақ, физика-математика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақстан педагогикалық ғылымдар академиясының корреспондент мүшесі.

1991 жылы Алматы қаласындағы О. Жәутіков атындағы Республикалық физика-математика мектеп интернатын күміс медальмен, 1996 жылы Абай атындағы Алматы Мемлекеттік Университетінің математика және информатика мамандығы бойынша үздік дипломмен тәмәмдаған. Жас маман сол жылы Білім және ғылым министрлігінің жолдамасымен Ақтөбе қаласындағы Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе мемлекеттік университетінің алгебра және математиканы оқыту әдістемесі кафедрасына оқытушы қызметіне қабылданған.

1997-2001 жылдары дифференциалдық теңдеулер мамандығы бойынша аспирантураны бітіріп, Алматы қаласындағы Білім және ғылым министрлігінің математика институтының Диссертациялық Кеңесінде 01.01.02 – дифференциалдық теңдеулер және математикалық физика мамандығы бойынша физика-математика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған "Дербес туындылы теңдеулердің айнымалылардың бір бөлігі бойынша периодты кең мағынадағы шешімдері " тақырыбындағы диссертациясын қорғады.

1996-1999 жылдары алгебра және математиканы оқыту әдістемесі кафедрасында оқытушы, 1999-2005 алгебра және дифференциалдық теңдеулер кафедрасының меңгерушісінің орынбасары, 2005-2010 алгебра және дифференциалдық теңдеулер кафедрасының аға оқытушысы, 2010-2015 жылдары оқу процесін ұйымдастыру басқармасының бастығы қызметін атқарды.

2015-2017 жылдар аралығында Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінің ғылыми инновациялық жұмыстар және халықаралық байланыс жөніндегі проректор қызметін атқарды.

45 астам еңбегі баспа беттерінде жарияланып, халықаралық, Республикалық ғылыми конференцияларға тұрақты түрде қатысып келеді.

Университетте халықаралық конференцияны ұйымдастыруға, Мемлекеттік аралық бақылау жұмысын, Білім және ғылым министрлігінің Ұлттық тестілеу орталығының сырттай бақылау жүйесін дамыту ісіне, қабылдау комиссияның жұмысына белсене араласып, кәсіптік бағдар бойынша мектеп бітірушілермен тұрақты қатынас жасап келеді.

Ол ғылыми ағарту ісіне, мектептен байланысының нығаюына қосқан қомақты үлесі, сапалы мамандар даярлаудағы еңбегі үшін университет тарапынан бірнеше рет марапатталып, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе мемлекеттік университетінің құрылғанына 40 жыл толуына байланысты мадақтау хатымен, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе Өңірлік Мемлекеттік Университетінің ғк жылдық төс белгісімен, Ақтөбе облыстық білім және ғылым қызметкерлерінің кәсіподақ ұйымының Құрмет грамотасымен, Облыстық білім басқармасының, Ақтөбе облыстық ғылыми-тәжірибелік орталықтың, Педагогикалық ғылымдар академиясының, «Өрлеу» Біліктілікті Арттыру Ұлттық Орталығының алғыс хаттарымен марапатталған.

Ол «Болон процесінің негізгі ережелері, оларды Қазақстанның ЖОО жүзеге асыру» (2010ж., ҚР БжҒМ Ұлттық білім беру сапасын бағалау орталығы РМҚК), «Заманауи

ақпараттық білім беру технологияларын ЖОО оқу және ғылыми зерттеу процестеріне енгізу» (2011ж., ҚазРена), «Жоғарғы мектеп менеджменті» (2012 ж., Әл-Фараби атындағы ҚҰУ), «Инновациялық және эксперименттік жобалар: физика-математикалық білім беру сапасын арттыру» (2013ж., Математика мұғалімдерінің ҚА), «Жоғары білім берудің келешегі: инновациялық технологиялар» (2014ж., Стамбул Университеті) «Қазақстандағы жоғары оқу орындарындағы корпоративтік басқару: қағидаттары, нысандары және даму перспективалары» (2016ж., Алматы, МОН РК), «Новые информационные технологий в науке и образовании» (2017, Чехия) біліктілігін арттыру курстарынан өтті.

Бимагамбетова Гульнара Адилгиреевна
биология ғылымдарының кандидаты, профессор
Қазақ – Орыс Халықаралық университеті

1972 жылғы 20 маусымда Ақтөбе облысы, Хромтау ауданы, Көктөбе ауылында дүниеге келген.

1989 жылы Болат орта мектебін бітіріп, 1989 - 1992 жылдар аралығында қарапайым әр түрлі салада жұмыс атқарып, 1992 жылы Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе университетінің химия және биология мамандығын 1996 жылы бітіріп, химия және биология пәнінің мұғалімі біліктілігін алды.

1996 - 1998 ж.ж. Ақтөбе облысы, Хромтау ауданы, Хромтау қаласының №3 қазақ орта мектебінде, 1998- 2005 ж.ж. Ақтөбе қаласының №24 лингвистикалық мектеп-гимназиясында химия және биология пәнінің мұғалімі болып жұмыс жасаған.

2005-2014 ж.ж. аралығында Ақтөбе мемлекеттік педагогикалық институтының «Химия және биология» кафедрасында аға оқытушы болып жұмыс жасай жүріп, 2009 жылы Ақтөбе мемлекеттік педагогикалық институтының «**Үздік оқытушысы**» төс белгісімен марапатталып, 2010 жылы Алматы қаласындағы Ө.О.Оспанов атындағы Қазақ топырақтану және агрохимия ғылыми зерттеу институтында кандидаттық диссертациясын сәтті қорғап, **биология ғылымдарының кандидаты** дәрежесін алған. 2014 жылдан бастап, БҚО, Орал қаласындағы М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университетінің Жаратылыстану–география факультетінде, «Биология және экология» кафедрасының доценті болып еңбек жолын жалғастырған.

2015-2017 ж.ж. «Биология және экология» кафедрасының меңгеушісі, 2017-2019 ж.ж. «Қашықтан оқыту орталығының» жетекшісі қызметін атқарған. 2019-2021 ж.ж оқу жылдары, «Биология және экология» кафедрасының доценті болып қызмет еткен.

2022 жылдың ақпан айынан бастап Ақтөбе қаласы Қазақ - Орыс Халықаралық университетінде «Білім сапасын бақылау және мониторинг депортаментінің директоры», әрі техникалық пәндер кафедрасының профессоры, биология ғылымдарының кандидаты болып қызмет етсе, ал 2023 -2024 оқу жылынан бастап техникалық пәндер кафедрасының профессоры болып еңбек жолын жалғастару үстінде.

«**Үздік ғылым кандидаты-2019**» «**Қазақстанның құрметті ұстазы**», «**Қазақстан педагогтарының Алтын кітабы**», «**Жоғары оқу орнының үздік педагогы- 2020**», «**Қазақстанның құрметті профессоры**», «**ҚР Құрметті азаматы**», "**Үздік педагог - 2022**" атты республикалық байқаулардың І-дәрежелі дипломдар мен төс белгілердің иегері және **Білім беру ісінің үздігі - 2020**» байқауының үздігі атанып **Ы.Алтынсарин** атындағы медальмен марапатталған.

Г.А.Бимагамбетова 150-тан астам ғылыми еңбектердің авторы, соның ішінде: 40 аса мақала ҚРБМ БҒСБКҒ ұсынылған журналдарда және бірнешеуі шетелдік (Scopus) журналдарда жарық көрген, бір монография, бір авторлық құқығы уәкілетті органмен расталған электрондық оқу құралы мен бірнеше оқу және оқу-әдістемелік оқулықтардың (бір монография мен екі оқу – әдістемелік құралдар бойынша авторлық құқықтық куәлігі бар) авторы.

Бүгінгі күнге дейін Г.А.Бимагамбетованың жетекшілігімен биология, экология, педагогика, қоршаған ортаны қорғау және өмір тіршілігінің қауіпсіздігі мамандықтары бойынша бірнеше магистрлік диссертациялар жоғары дәрежеде қорғалып келеді. Қазіргі таңда жетекшілік еткен шәкірттері өз салалары (білім беру салалары, өнеркәсіп т.б) бойынша қызметтерін жалғастыруда. Жоғары кәсіби шеберлігі мен жауапкершілігі, принципшілділігі мен адалдығы, оны әріптестері мен шәкірттері арасында үлкен

құрметке бөленуде. Үлкенге ізет, кішіге ілтипат жасап өскен Гульнара Адилгиреевна ғылыми және ұстаздық қызметінде, шәкірттеріне тиянақты талап қоя білетін және де әр уақытта өзінің қарапайым мінезінен еш айнымайтын ұстаз, кәсіби маман.

Біліктілікті арттыру:

1. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының «Жаңартылған білім беру мазмұны аясындағы жоғары оқу орындарындағы заманауи педагогикалық технологиялар» тақырыбы бойынша курстан өткендігі жөніндегі сертификат № 0280591. 2018 ж.

2. Жаңартылған білім мазмұны аясында ЖОО оқытушыларына арналған «Балалар әлемі» ЖОББМ біліктілікті арттыру курсынан өткендігі жөніндегі сертификат №180. 2019 ж.

3. ЖОО-да инклюзивті білім берудің теориясы мен технологиясы облыстық семинар-тренингке қатысқаны үшін сертификат. №28. 2019 Орал қ.

4. БҚМУ. М.Өтемісова Биология мен биологиялық білім берудің қазіргі мәселелері (72 сағат) біліктілікті арттыру курсынан өткендігі жөніндегі сертификат. 2020 ж. Орал қ.

5. БҚМУ. М.Өтемісова "Қашықтықтан оқыту әдістемесі" (72 сағат) біліктілікті арттыру курсынан өткендігі жөніндегі сертификат. Рег. №002079. 2020 ж. Орал қ.

6. Л.Н.Гумилев ат.ЕҰУ. Биология. Экология. (72 сағат) біліктілікті арттыру курсынан өткендігі жөніндегі сертификат. Рег.№101142. 2021 ж. Астана қ.

7. «Интегро эксперт Қазақстан» жауапкершілігі шектеулі серіктестігі "Өндірістегі еңбекті қорғау және гигиена ("ҚР экологиялық проблемалары", "Химия", "Қоршаған орта мониторингі", «Тіршілік қауіпсіздік негіздері», «Техносфера экологиясы») пәндері бойынша оқытудың инновациялық тәсілдері мен әдістемелері (онлайн) (72 сағат) біліктілікті арттыру курсынан өткендігі жөніндегі сертификат. Тіркеу № 001389. Алматы қ. 5 желтоқсан 2022 ж.

8. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі "Мұғалім" біліктілікті арттыру институты. Адамды және қоршаған ортаны қорғаудың технологиялары мен әдістерін даярлау бағыттарының пәндері бойынша оқытудың инновациялық тәсілдері мен әдістемесі (мысалы, Еңбек қауіпсіздігінің халықаралық ерекшеліктері, Жұмыс орындарын аттестаттау, ТЖ кезінде радиациялық, химиялық және биологиялық қорғау, Қоршаған ортаны және адам денсаулығын қорғау, Өндірістегі қауіптілік тәуекелін бағалау, Қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі нормативтік база (онлайн) (80 сағат) біліктілікті арттыру курсынан өткендігі жөніндегі сертификат. №1-285. Ақтөбе қ. 03-14 қазан 2022 ж.

9. «Білім» Қайта даярлау және біліктілік арттыру институты. «Қоршаған ортаны бақылаудың экологиялық негіздері». Экожүйелердің жағдайын бағалау әдістері білім беру бағдарламасы бойынша (72 сағат) біліктілікті арттыру курсынан өткені жөнінде сертификат. Серия №03332.. Қарағанды қ. 16 мамыр 2023 ж

Жемістіктері:

1.Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияға қатысқаны үшін сертификат. Орал қ., 2019 ж.

2.«Дамыған білім-мықты мемлекет» атты Халықаралық ғылыми - тәжірибелік интернет – конференцияға қатысқаны үшін сертификат №264-19. Нұр - Сұлтан қ., 2019 ж.

3.Республикалық жоғары оқу орындары студенттерінің ғылыми зерттеу жұмыстарының байқауы (студенттің жетекшісі). II дәрежелі диплом. Астана қ., 2017 ж.

4.«Цифрлену дәуіріндегі білім беру» Халықаралық ғылыми-тәжірибелік интернет-конференцияға қатысқаны үшін сертификат. №00035. Нұр-Сұлтан қ.,18.05.2019 ж.

5.Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласын білім беру ұйымдарының педагогтары арасында кеңінен насихаттау мақсатында өткен «Үздік ғылым кандидаты-2019» атты республикалық байқаудың жеңімпазы. (I дәрежелі диплом мен төс белгі иегері). №0028. Нұр - Сұлтан қ., 2019 ж.

6. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың *«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру»* атты бағдарламалық мақаласын білім беру ұйымдарының педагогтары арасында кеңінен насихаттау мақсатында өткен *«Қазақстанның құрметті ұстазы»* атты республикалық байқаудың жеңімпазы. (I дәрежелі диплом мен төс белгі иегері). №53. Нұр - Сұлтан қ., 2019 ж.

7. *«Менің сабағым»* атты Халықаралық үздік әдістемелік әзірлемелер байқауының I-дәрежелі диплом иегері. №00018. Нұр-Сұлтан қ. 2019 ж.

8. «Бөбек» Ұлттық қозғалысы заңды тұлғалар бірлестігі ұйымдастырған ТМД және Еуропа елдерінің ғылыми-педагогикалық қоғамдастықтары арасындағы *«Тәуелсіз мемлекеттер достастығы-2019»* I Халықаралық ғалымдар энциклопедиясына (биология саласы бойынша) енгендігін растайтын Алғыс хат. №020. Нұр-Сұлтан, қазан 2019 ж.

9. «Дарынды оқушылардың қабілетін айқындау, дамыту» жобасы аясында өткен *«Қазақстан педагогтарының Алтын кітабы»* атты республикалық байқаудың жеңімпазы, I –ші дәрежелі диплом иегері. Нұр–Султан қ, 2020 ж.

10. *«Жоғары оқу орнының үздік педагогы- 2020»* атты республикалық байқаудың жеңімпазы, I –ші дәрежелі диплом иегері. Нұр–Султан қ, 2020 ж.

11. Қазақстан педагогтар қауымдастығының ұйымдастыруымен өткен республикалық *«Білім беру ісінің үздігі - 2020»* байқауының үздігі **Ы.Алтынсарин** атындағы медаль және диплом иегері. Нұр–Султан қ, 01.06.2020 ж.

12. ҚР "Bilim-ORKENIETI" ұлттық инновациялық ғылыми-зерттеу орталығы Білім және ғылым саласына қосқан айрықша еңбегі үшін *«Қазақстанның құрметті профессоры»* төсбелгі және I дәрежелі диплом иегері. №02157. Нұр-Сұлтан-2021 ж.

13. ҚР Тәуелсіздігінің 30 жылдық мерейтойына орай Қ.К.Тоқайевтың *«Тәуелсіздік бәріннен қымбат»* атты бағдарламалық мақаласын насихаттау мақсатында өткен *«ҚР құрметті азаматы»* атты республикалық байқаудың жеңімпазы. (I дәрежелі диплом мен төс белгі иегері). №0311. Нұр - Сұлтан қ., 2021 ж.

14. "Бөбек "Жалпыұлттық қозғалысы" қауымдастығы нысанында заңды тұлғалар бірлестігі ұйымдастырған Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының ғылыми-білім беру мекемелері арасында *«Үздік педагог - 2022»* байқауының жеңімпазы. I дәрежелі Диплом және төсбелгі иегері. №004. Нұр - Сұлтан қ., 2022 ж.

15. *Білім беру саласына еңбек сіңірген педагог*, Диплом иегері. №1222547. Астана қ. 2023 ж.

*Имангазин Марат Кыдырбаевич
Доктор PhD, профессор
Казахско-Русский Международный Университет*

Имангазин Марат Кыдырбаевич, казах, 1959 года рождения 17 июня, родился в г.Актюбинске. В 1981 году закончил с **отличием** Карагандинский политехнический институт по специальности 0206 - СПС и Ш (Строительство подземных сооружений и шахт) и получил квалификацию горного инженера – строителя.

Обучался и закончил очную аспирантуру Института Горного дела АН Каз.ССР с 1983 по 1986 г.г. по специальности 05.26.01 – Техника безопасности и противопожарная техника.

С 1981 по 1983 г.г. и с 1986 по 1991 г.г. работал на Южно-Джезказганском руднике на шахтах 65 и 45 в должностях подземный горный мастер, подземный зам. начальника участка, подземный начальник участка на горно-проходческих, добычных и буровзрывных участках, в том числе в течение 4-х лет проведение массовых взрывов. С 1991 по 1998 г.г. работал в коммерческих структурах г.Сатпаев Карагандинской области. 1999-2001г.г. работал коммерческим директором ТОО «Сервис» г.Актобе. Защитил диссертацию в 2001 году в ИГД им.Д.Кунаева по специальности 05.26.01 – Охрана труда. Профессор по специальности 05.26.00- «Безопасность деятельности человека» МОН РК с февраля 2019г.

С 2001 по настоящее время работаю в ВУЗах г.Актобе на должностях доцента и профессора - преподаю дисциплины по специальностям БЖиЗОС и горное дело. В АРГУ им.К.Жубанова работаю с 1.11.2017г. на кафедре металлургии и горного дела профессором. По совместительству в КРМУ с 2014 года. С 9 ноября 2016 года являюсь членом-корреспондентом Национальной Горной Академии Наук. Имею более 100 научных публикаций, в том числе в 2014 году вышла монография на 23 п.л. в Германии, восемь статей зарегистрированы в наукометрической базе данных Scopus и четыре статьи в Web of Science, 37 публикаций опубликованы в журналах рекомендованных ККСВОН МВОН РК. В настоящее время подготовил одного доктора PhD по специальности 6М083100- БЖиЗОС Уахитову Б.Т. Выпустил более 50 магистров по специальностям БЖиЗОС и горное дело.

Женат имею дочь 1983 г. рож., супруга – врач.

Наурызова Кулжамал Шариповна
Кандидат технических наук
профессор кафедры «Технических дисциплин»
Казахско-Русский Международный Университет

Наурызова Нуржамал Шариповна родилась 17 февраля 1961 году в г.Шалкар Актюбинской области. В 1978 году окончила среднюю школу №496 имени Идириша Ургенишбаева. В 1982 году окончила Актюбинский железнодорожный техникум по специальности «Автоматика, телемеханика и связь на железнодорожном транспорте». С 1982-1990 гг. работала в Шалкарской дистанции сигнализации связи электромонтером, электромехаником, начальником Ремонтно-Технологического участка, старшим инженером технического отдела. 1984 году поступила в Алматинский институт инженеров транспорта (АЛИИТ) по специальности «Автоматика, телемеханика и связь» и закончила 1990 году. В этом же году ей предложили остаться работать в институте и с 1990 по 1999 годы работала в Алматинском институте инженеров транспорта.

С 1999 года по 2007 годы работала в Актюбинском филиале Казахской академии транспорта и коммуникации им.М.Тынышпаева на кафедре «Технических дисциплин» старшим преподавателем. В 2006 году защитила кандидатскую диссертацию по специальности-05.22.06-«Железнодорожный путь, изыскание и проектирование железных дорог», с присуждением ученой степени – кандидат технических наук. В 2011 году присвоено академическое звание доцента.

С 2008-2019 гг. к.т.н, доцент кафедры «Автоматизация и информационные системы» Актюбинского университета им.С. Байшева.

С сентября 2019-2021 года работает заведующей кафедры «Информационно-коммуникационные технологии, охрана труда и инженерное дело» Казахско – Русского Международного университета.

С 2019-23 гг. работала к.т.н, доцент кафедры «Технические дисциплины».

С 2023 г. по сегодняшний день работает заведующей кафедры «Технические дисциплины» Казахско-Русского Международного университета.

Научные труды:

1. Курсы повышения квалификации по образовательной программе повышения квалификации на тему: «Технические измерения и приборы». 18-30 октября 2021 г. ТОО «Институт повышения квалификации «Мұғалім»», г.Актобе, Казахстан, 72 Сертификат, №1-35;

2. «Цифровая компетентность педагога. Эффективное онлайн-занятие», 25.05.2021-23.06.2021 «SKLAD образовательная онлайн-платформа», 72 Сертификат;

3. «Инновационные подходы и методика преподавания по дисциплинам направления подготовки «Инженерно-коммуникационные технологии» (на примере «Элементы и устройства автоматики», «Эксплуатационные основы автоматики телемеханики», «Электропитание устройств») 25 октября-5 ноября, 2021 г. «Мұғалім» біліктілікті арттыру Институты. 72 Сертификат;

Патенты. Авторские свидетельства.

1. Основы автоматики и автоматизация технологических процессов II SCADA-системы. № 23531 Ғылыми туынды. 09.02.2022 г.

Научно-исследовательские проекты для студентов и магистрантов

1. 6B07111-«Автоматизация и управление». Применение автоматизированной системы управления в промышленности, декабрь 2021 г., июнь 2022 г.

Публикация научных статей в журналах с импакт-фактором. В базе «Web of Science Core Collection»

1. Значение профориентации в профессиональном образовании. 0,3. МНЖ Вестник Казахско-Русского Международного университета, Выпуск №1 (34) ISSN№ 2307-5686. 45-50 стр Март 2021 г.

2. Роль практической подготовки будущих специалистов, на освоение производственных навыков на стадии обучения. 0,3. МНЖ Вестник Казахско-Русского Международного университета, Выпуск №1 (34) ISSN№ 2307-5686. 51-56 стр Март 2021 г.

Достижения:

1. 2012-Сертификат усовершенствование знаний Евразийский национальный университет им Л.Н.Гумилева.

2. 2013- Сертификат Бальная –рейтинговая система.

3. 2015-Сертификат «Изучение компьютеризованных средств мониторинга беспроводных технологий передачи данных, применяемых в учебных лабораторных установках производства», ЗАО "Учебно-методический центр при Санкт-Петербургском государственном университете телекоммуникаций им.проф.М.А. Бонч-Буревича"

4. 2017-«Актуальные проблемы обеспечения безопасности информационных технологий»

5. 2018-Төс белгі «Білікті ұстаз», Астана.

6. 2018-Сертификат «Инновационные технологии в форме калькуляторного образования»

7. 2019-Сертификат II Project management

8. 2019-Сертификат «Использование цифровой техники и информационных технологий в образовании», ЗАО "Учебно-методический центр при Санкт-Петербургском государственном университете телекоммуникаций им.проф.М.А. Бонч-Буревича"

Танирбергенов Амангельды Казбаевич
Кандидат технических наук, доцент
Казахско-Русский Международный Университет

Танирбергенов Амангельды Казбаевич родился 14 июня 1940 года в г.Актобе. В 1957 году окончил школу №6 имени Г.Актаева. С 1957 года по 1959 год работал стрелочником на жд транспорте ст. Кандагач Оренбургской ж.д.

С 1959 года по 1965 год учился в Ташкентском институте жд транспорта по специальности «Строительство железных дорог». По направлению с 1965 года по 1968 год работал преподавателем в Актюбинском техникуме жд транспорта. С 1968 года по 1978 год работал в проектно-институте главным специалистом. Выполнял топографические съемки мостовых переходов, проектировал автодорожные мосты. С 1978 года по 1995 год работал директором Актюбинского филиала КазАТК.

Преподавал спецдисциплины. Закончил очную аспирантуру Ленинградского университета путей сообщения. С 1995 года по 2003 год работал в Управлении Западно-Казахстанской железной дороги начальником технического отдела. Принимал участие в использовании на производстве по всему Казахстану современной технологии. С 2003 года по 2021 год работал в Казахском университете путей сообщения профессором и по совместительству в АРГУ им.Жубанова. Награжден медалями 100-летия со дня рождения В.И.Ленина, Білім беру ісінің құрметті қызметкері, Почетный гражданин г.Актобе.

Опубликовано более 40 научных трудов в изданиях Казахстана, США, России, Англии, Польши, Чехии, Болгарии и др. республик. В учебном процессе использовал свои видео-лекции, электронные книги и методические пособия. Программу «АИСТ» (Автоматизированная интерактивная система тестирования). Для выполнения расчетных и графических работ использована автоматизированная программа «Топоматик-Робур».

Турмуратова Гулнар Тобаниязқызы
Химия ғылымдарының кандидаты,
аға оқытушы
Қазақ – Орыс Халықаралық университеті

1960 жылы 21 тамызында дүниеге келген. 1977 жылы Айшуақ орта мектебін үздік аяқтап, сол жылы Алматы қаласындағы Қазақ мемлекеттік университетінің 1 курсына қабылданды.

Университеттің химия факультетін 1982 жылы аяқтағанан кейін, Ақтөбе педагогика институтында студенттерге дәріс берумен еңбек жолын бастады.

1993 жылы Ақтөбе мемлекеттік университетінде дәріс беріп жүрген жерінен Алматы қаласындағы «Жаңахимиялық технологиялар мен материалдар» ғылыми-зерттеу институтына жолдама алып, зерттеуші - стажер қатарына қосылады да, ғылыми - зерттеу жұмыстарын одан әрі жалғастырады.

Зерттеу жұмыстары нәтижесінде «Суспензияланған промоторлы цеолитті композитті катализаторлар қатысында Қазақстан мұнайларының вакуумдық газоилін катализдік крекингілеу» атты кандидаттық диссертациясын 1999 жылы Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде академик Қ.А. Жұбановтың жетекшілік етумен қорғады.

Қазіргі кезде Ақтөбе қаласынағы университеттерде химия, химиялық технология, экология пәндерінен студенттерге дәріс береді және ғылыми ізденістерін одан әрі жалғастыруда.

1 монография және бірнеше оқулықтар мен көптеген ғылыми мақалалардың авторы.

Шангытбаева Гульмира Асаугаликызы
PhD докторы, доцент
Қазақ – Орыс Халықаралық университеті

Шангытбаева Гульмира Асаугаликызы 2004 жылы Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе мемлекеттік университетінің физика–математика факультетінің «Физика–информатика» мамандығын үздік аяқтады.

Шангытбаева Гульмира Асаугаликызы Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, физика–математика факультетінің «Информатика және ақпараттық технологиялар» кафедрасында 2004 жылдан бастап қызмет етіп келеді, еңбек өтілі: 19 жыл.

Жоғары оқу орнында қызмет еткен кезден бастап, педагогикалық тәжірибесін шыңдап, өз білімін практикамен ұштастырып, студенттерді олимпиадаға дайындап, студенттер мен магистранттардың ғылыми жұмыстарына жетекшілік жасап келеді.

2012 жылы Батыс Қазақстан инженерлі–гуманитарлы университетін 6M070300–Ақпараттық жүйелер мамандығы бойынша тәмамдап, техника ғылымдарының магистрі біліктілігін алды.

2012–2015 жж. Қ.Сәтпаев атындағы Қазақ Ұлттық техникалық зерттеу университетінде 6D070400 – Есептеу техникасы және бағдарламалық қамтамасыз ету мамандығы бойынша мақсатты түрде докторантурада білімін жалғастырды. 2015 жылдың 30–қазанында «Үлестірілген желілік шабуылдарды анықтау және оқшаулау тиімділіктерін арттыру әдістері мен үлгілерін құру» (Разработка моделей и методов повышения эффективности выявления и локализации распределенных сетевых атак) тақырыбында PhD докторлық диссертация сәтті қорғап, 2015 жылғы 10 желтоқсандағы №1627 бұйрығымен 6D070400 – Есептеу техникасы және бағдарламалық қамтамасыз ету мамандығы бойынша PhD философия докторы ғылыми дәрежесін алды.

2015 жылдың қыркүйегінен Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті «Информатика теориясы және оқыту технологиясы» кафедрасына аға оқытушылық қызметін жалғастырды.

2016–2017 оқу жылында Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінде «Информатика» кафедрасының меңгерушісі міндетін атқарды.

2017–2020 аралығында «Информатика және ақпараттық технологиялар» кафедрасының аға оқытушысы, 2020–2021 оқу жылынан бері «Информатика және ақпараттық технологиялар» кафедрасының доценті қызметін атқаруда.

Негізгі зерттеу бағыттары: программалау және ақпараттық коммуникациялық технологиялар, мәліметтер қорын басқару жүйесі, интернетте программалау, мобильді қосымшаларды программалау, компьютерлік графика, ақпараттық қауіпсіздік.

Жаңа инновациялық технологияларды меңгеру мақсатында 50 аса білімді жетілдіру курстарында өз білімін арттырып отырды. Жыл сайын бекітілген график бойынша ашық сабақтар өткізіп, тәжірибе алмасу мақсатында өзге оқытушылардың сабақтарына қатытысып, сабақ беру барысында жаңа педагогикалық технологияларды жобалар әдісін, пікірталас әдістері, интерактивті әдістерді жүйелі түрде қолданып отырады.

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, «Информатика және ақпараттық технологиялар» кафедрасының доценті, PhD докторы Г.А. Шангытбаеваның еңбек өтіліндегі **еңбектері:**

- 80 аса **ғылыми жарияланымдар**, оның ішінде Scopus базасына енетін ғылыми журналдарда – 12 ғылыми мақала, ҚР ҒЖБМ бекіткен ғылыми журналдарда – 15 мақала және

Республикалық, Халықаралық ғылыми–тәжірибелік конференцияларда 50–ден аса мақалалар жарияланды;

• **Оқу құралдары:**

- «Си тілінде программалау негіздері», 2007ж.,
- «Интернетте программалау негіздері», (РОӘК мақұлданған), 2017ж.,
- «Робототехника», 2019ж.,
- «Information Communication Technologies», 2019ж.,
- «Service and Upgrade of the Personal Computer», 2019ж.,
- «Компьютерная графика», 2019ж.;

• **Әдістемелік нұсқаулық:** «Мәліметтер қоры және ақпараттық жүйелер», 2016ж.;

• **Алынған вторлық куәліктер:** 17 авторлық куәлік

• 2015–2016 физика–математика факультетінде студенттердің ғылыми жұмыстарына жауапты, жас ғалымдар кеңесінің төрағасы;

• 2016–2017 оқу жылында Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінде «Информатика» кафедрасының меңгерушісі міндетін атқарды.

• 2017–2018, 2018–2019, 2019–2020 оқу жылдарында «Информатика және АТ» кафедрасында ғылыми жұмыстарға жауапты;

• «Институт–мектеп» ғылыми–педагогикалық зерттеу орталығы «Жас педагог мектебінің» мүшесі, «Педагогикалық олимпиада» – 1, 3 орындар;

• Университеттегі «Жас ғалымдар кеңесінің» мүшесі;

• Университет және факультетте ұйымдастырылатын шараларға атсалысады.

• **Жетістіктері:**

• 2015–2016 оқу жылында «Үздік ғылыми үйірме» байқауында 5B070300–Ақпараттық жүйелер мамандығында өтілетін «Web программалау» үйірмесі I орын иеленді.

• 2015–2016 оқу жылы «Интерактивті формадағы үздік ашық сабақ» байқауында «Студенттердің субъектілік өзара қатынасын АКТ әдістерімен қамтамасыз ету» номинациясын иеленді.

• 2018–2019 оқу жылы «Интерактивті формадағы үздік ашық сабақ» байқауында 3 орын иеленді.

• Г.А. Шангытбаева жетекшілігіндегі магистранттар мен студенттер университетте жыл сайын дәстүрлі түрде өтетін «Жастар ғылым жолында» ғылыми апталықта белсенді қатысып, жүлделі орындар иеленіп келеді;

• 2016 жылы белсенділігі үшін Қарағанды қаласы «Интеллект kz» Республикалық журналының алғыс хатымен марапатталды.

• «Жастар ғылым жолында–2016» ғылыми апталығында белсенділік танытқаны үшін Қ.Жұбанов ат. АӨМУ алғыс хатпен марапатталды.

• 2016 жылы Science and Information Department, RS Global Media–ның заманауи ғылымның дамуына қосқан үлесі үшін және ғылыми–зерттеу саласындағы белсенділігі үшін дипломмен марапатталды.

• 2017 жылы Алматы қаласы «Бейбітшілік әлемі» Халықаралық қазақ Творчестволық Бірлестігінің дипломы және «БІЛІМ БЕРУ ҮЗДІГІ–2017» медалін иеленді.

• 2017 жылы білім беру саласында айырықша еңбегі үшін Алматы қаласы «Өрлеу» білім–ғылым технология порталының Құрмет грамотасымен және «Жылдың үздік мұғалімі» төсбелгісімен марапатталды.

• 2017 жылы Алматы қаласы www.gylym–bilim.kz ғылым–білім халықаралық интернет ресурсының алғыс хатын иеленді.

• 2019 жылы Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінде жыл сайын ұйымдастырылатын “Интерактивті формадағы үздік ашық сабақ” байқауында жүлделі III орын иеленді.

• 2020 жылы Алматы қаласында Тәуелсіздік мерекесі қарсаңында “Өрлеу” республикалық порталының алғыс хатымен марапатталды.

- 2020 жылы елімізде орын алған санитарлық-эпидемиологиялық жағдайдың және коронавирус инфекциясының таралуына жол бермеу жұмыстарына белсенді қатысқаны үшін Ақтөбе облыстық жастар мен балалар ұйымдарының қауымдастығы заңды тұлғалар бірлестігінің төрағасының алғыс хатын алды.

- 2020 жылы Республикалық Информатика пәнінен студенттер арасындағы олимпиада жеңімпаздарын дайындағаны үшін алғыс хатпен марапатталды.

- 2020 жылы Алматы қаласының «Білім жолы» халықаралық білім беру және интеллектуалды шығармашылық дамыту орталығы ұйымдастырған «Педагогикалық идеялар» атты I халықаралық педагогикалық байқауының «ЕҢ ҮЗДІК АШЫҚ САБАҚ» номинациясы бойынша I орынды жеңіп алды.

- 2020 жылы Нұр-Сұлтан қаласында ұйымдастырылған Информатика пәні бойынша мұғалімдерге арналған Республикалық қашықтық олимпиадасында II орын иеленді.

- 2020 жылы Нұр-Сұлтан қаласында “Білім – Өркениеті” ұлттық инновациялық зерттеу орталығының ұйымдастырылуымен өткен республикалық байқауда “БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНЫҢ ҮЗДІГІ-2020” төсбелгісі және құрмет грамотасымен марапатталды.

- 2021 жылы ҚР Білім және Ғылым министрлігінің шешімімен Нұр-Сұлтан қаласында “ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНЫҢ ҮЗДІК ОҚЫТУШЫСЫ – 2020” иегері атанды.

- 2021 жылы ҚР Тәуелсіздігінің 30 жылдық мерейтойына орай Нұр-Сұлтан қаласында ұйымдастырылған байқауда жеңімпаз атанып, «ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰРМЕТТІ АЗАМАТЫ» төсбелгісі және құрмет грамотасымен марапатталды.

*Жусибалиева Аружан Казихановна
Кандидат экономических наук,
ассоциированный профессор
Казахско-Русский Международный Университет*

Жусибалиева Аружан Казихановна, родилась в Казахстане 12 марта 1979 году в п. Акраб, Актюбинской области. После окончания с отличием Хобдинской русской средней школы, поступила на экономический факультет Актюбинского государственного университета им. К.Жубанова. В 1998 году окончила университет с красным дипломом. Трудовая деятельность началась с должности преподавателя экономических дисциплин в 1998 году в Западно-Казахстанском Университете экономики и Финансов. С 2003 по 2007 гг. училась в аспирантуре Казахского экономического университета им. Т.Рыскулова (г.Алматы), кандидатскую диссертацию по специальности 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (по отраслям и сферам деятельности)» успешно защитила 09.01.2009 года в этом же университете. Продолжила преподавательскую деятельность в Актюбинском университете им. С.Байшева с 2003-2005 годы старшим преподавателем кафедры экономических дисциплин. С сентября 2004 года по 20 августа 2006 года работала старшим преподавателем кафедры экономической теории в Актюбинском государственном университете им. К.Жубанова.

С 1 сентября 2006 года по 31 августа 2021 года в течении 16-ти лет непрерывно работала в Казахском агротехническом университете им. С.Сейфуллина (ныне НАО «Казахский агротехнический исследовательский университет имени С.Сейфуллина»). Работала старшим преподавателем, и.о. ассоциированного профессора, ассоциированным профессором на кафедре экономической теории и права. Академическое звание «ассоциированный профессор» КАТУ им.С.Сейфуллина получила 18 июня 2018 года. Ученое звание «Ассоциированный профессор (доцент)» по специальности 08.00.00 «Экономика» было присуждено 19 марта 2019 года КОКСОН Министерства образования и науки Республики Казахстан.

Научно-педагогический и учебно-методический опыт работы в целом составляет 23 года. За годы учебно-методической, научной работы в университетах, в реализации грантовых республиканских научных проектов, приобрела высокую научно-профессиональную квалификацию

За всё время профессорско-преподавательской деятельности активно занималась подготовкой и изданием учебно-методических работ, написанием и публикацией научных статей, докладов, рекомендаций, монографий. С 2005 года по настоящее время мною подготовлено и издано около 100 научных публикаций, из них: в журналах наукометрической базы SCOPUS – 13 научных статей; в журналах наукометрической базы WEB OF SCIENCE – 2 научные статьи; в журналах, рекомендованных КОКСОН МОН РК – более 40 статей; в других научных журналах – 7 статей; в материалах международных конференций – более 20 статей; монографии – 2; научные рекомендации – 3. Также мною подготовлено и издано 15 учебно-методических пособий, в т.ч. 1 учебник; 5 учебных пособий, 5 УМКД, и другие, в т.ч. сборники лекций, методические пособия, лабораторный практикумы.

На протяжении многих лет занималась руководством над научными конкурсными работами студентов, в 2021 году одна студентка заняла 2-е место на Республиканском конкурсе научных работ в РК.

Награждена Почетным дипломом, благодарственными письмами от имени ректора университета за призовые места на республиканских и внутривузовских конкурсах НИРС

среди вузов РК и активное руководство научной работой студента (2013, 2014, 2016, 2020, 2021 гг.). Награждена медалью «За вклад в развитие науки» в КАТУ им. С.Сейфуллина.

По научным исследованиям в республиканских научных проектах активно работаю с 2017 года. Также, имею высокую публикационную активность, как в журналах, рекомендованных КОКСОН, так и в зарубежных наукометрических журналах в базах SCOPUS, WEB OF SCIENCE, и в других реферативных научных журналах

В настоящее время область научных исследований: Вопросы внешней и межрегиональной миграции. Социально-экономические факторы и проблемы внешней миграции молодежи Казахстана. Миграционные процессы и миграционная политика. Государственное регулирование миграционных процессов. Аграрная политика. Политика занятости. Экономика АПК.

Участие в выполнении НИР в рамках государственного заказа:

1. Работала исполнителем проекта «Исследование взаимосвязи потока этнической миграции с развитием сельского хозяйства и разработка рекомендаций по привлечению и закреплению этнических мигрантов в сельское хозяйство (на материалах Акмолинской области)», №0115РК00504, в рамках грантового финансирования научных исследований МОН РК (2015-2017 гг.).

2. Работала исполнителем (СНС) проекта «Исследование вопросов миграции населения из южных в северные регионы Казахстана и разработка рекомендаций по регулированию переселения из южных регионов на север (на примере Акмолинской и Северо-Казахстанской областях)», №АР05136098, в рамках грантового финансирования научных исследований (2018-2020 гг.).

3. С марта 2021 года по настоящее время работаю научным руководителем проекта №АР09261051 «Исследование вопросов миграции молодежи Казахстана за рубеж: подходы к регулированию образовательной и трудовой миграции молодежи», в рамках грантового финансирования научных исследований МОН РК на 2021-2023 гг. Данный проект завершается 15 ноября 2023 года.

На данный момент Индекс Хирша составляет 3.0. Ссылка на мой профиль:

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57192919759>

Есберген Раушан Әкімгерейқызы
Кандидат экономически наук, доцент
Казахско-Русский Международный Университет

Есберген Раушан Әкімгерейқызы родилась 1 февраля 1980 года в г.Кандыагаш Актюбинской области.

В 1997 году с отличием закончила среднюю школу №1 г.Кандыагаш.

С 1997 по 2001 годы училась в Актюбинском государственном университете им.К.Жубанова на экономическом факультете по специальности «Международные экономические отношения», в 2001 году закончила университет с отличием.

С 1 сентября 2001 года по 28 февраля 2018 года работала преподавателем, старшим преподавателем на экономическом факультете. В 2008 году защитила кандидатскую диссертацию на тему: «Совместные предприятия в районах нового освоения нефтяных ресурсов: проблемы и перспективы развития» в Диссертационном совете Д53.37.01 под руководством д.э.н. Мельдахановой М.К.

С 01 марта 2018 года по настоящее время работаю профессором филиала Академии государственного управления при Президенте РК по Актюбинской области.

За годы научно-педагогической деятельности изданы 20 учебно-методических трудов, в том числе учебное пособие, рекомендованное Секцией РУМС при КазНУ им.аль-Фараби (протокол №2 от 12.06.2009 г.).

В 2017 году прошла научную стажировку на экономическом факультете ФГБОУ ВО «Санкт-Петербургский государственный университет».

Прошла более 40 курсов повышения квалификации, в том числе сертификацию по проектному менеджменту по стандартам PRINCE2 Foundation (GR633104307RY), СТ РК ISO 21500-2014 (№00158), тренер-консультант по проектному менеджменту (№ТК000272), профессиональный ментор ICU (1-48), сертифицированный специалист по формализации, анализу и оптимизации бизнес-процессов по BPMN (№ED21101409), бизнес-тренер (№0854), ассессор SHL Kazakhstan (№23 11536 Rus).

Являюсь автором более 100 научных публикаций, из них 5 статей в международных рецензируемых научных журналах, 29 статей в журналах, рекомендуемых ККСОН МОН РК. В 2018 году опубликована монография «Әлемдік мұнай нарығындағы Қазақстан: бүгінгі жағдайы және даму келешегі» с объемом 10,0 п.л. (Протокол №5 УС АРГУ им.К.Жубанова от 16.02.2018 г.). В 2021 году «Жобалық менеджмент» (Алматы: ССК, 2021, 10 б.б. (ISBN 978-601-342-514-6)).

Участвовала в проекте ФРП «Даму» «Бизнес-Советник», имеется Благодарственное письмо директора Актюбинского филиала АО ФРП «Даму» Мурзагалеева Ж.Н. за участие в реализации программы «Бизнес-Советник» в Актюбинской области (2010 г.). Являюсь победителем конкурса грантового финансирования Академии государственного управления при Президенте РК на 2018 годы на тему: «Цифрландыру жағдайындағы электронды мемлекеттік қызмет көрсету жарнамасы: 24/7».

Замужем, воспитываю 2 сыновей и дочь.

Жумабаев Канат Аканович

кандидат экономических наук

Казахско-Русский Международный Университет

Канат Аканович родился 10 сентября 1979 года п.Лютенка Мендыгаринского района Костанайской области. Женат, воспитывает двоих детей

Окончил в 1997 г Костанайский сельскохозяйственный колледж по специальности «бухгалтер сельского хозяйства».

После окончания колледжа в период 1997-2000 гг поступил в Костанайский государственный университет им. А.Байтурсынова, инженерный факультет, специальность «Экономика механизации сельскохозяйственного производства», квалификация «инженер-экономист».

Далее с 2006 по 2009 гг получил второе высшее образование в Академии Комитета уголовно-исполнительной системы Министерства юстиции Республики Казахстан, специальность «Правоохранительная деятельность», затем пополнил багаж знаний послевузовским образованием, успешно защитил диссертацию на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05- Экономика и управление народным хозяйством (по отраслям и сферам деятельности).

Срочную военную службу с 2000 по 2001 гг проходил во Внутренних войсках МВД Республики Казахстан, специальность старший стрелок-пулеметчик.

К трудовой деятельности Канат Аканович приступил с:

- 2001-2009 гг. – преподаватель кафедры философии и социально-экономических дисциплин Костанайского юридического института МВД РК;

- 2009-2011 гг. – старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин Академии Комитета уголовно-исполнительной системы Министерства юстиции Республики Казахстан;

- 2011-2015 гг. – доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин Костанайской Академии МВД РК им. Ш.Кабылбаева;

- 2015-2018 гг. – ученый секретарь Ученого совета Костанайской Академии МВД РК им. Ш.Кабылбаева.

- 27 декабря 2018 года уволен в связи с выходом на пенсию, подполковник полиции запаса;

- 1 февраля 2019 года – специалист научно-исследовательского центра Управления науки, международных связей Костанайского государственного педагогического института;

- 1 сентября 2019 года – заведующий кафедрой общественных дисциплин, основ права и экономики Костанайского государственного педагогического института (решение Конкурсной комиссии института);

- 12 октября 2020 года – доцент кафедры экономики и финансов Костанайского регионального университета им. А.Байтурсынова (организационно-штатные изменения);

- 05 января 2021 года – и.о. заместителя директора по академической политике педагогического института им. У.Султангазина Костанайского регионального университета им.А.Байтурсынова;

- 01 сентября 2021 года – доцент кафедры экономики и финансов Костанайского регионального университета им. А.Байтурсынова;

- 01 сентября 2022 года по 04 сентября 2023 года – заместитель директора по учебно-производственной работе и учебно-методическому объединению учреждения «Костанайский высший колледж Казпотребсоюза»

За всё время профессорско-преподавательской деятельности активно занимался подготовкой и изданием учебно-методических работ, написанием и публикацией научных статей, докладов, рекомендаций, монографий.

Кулумбетова Дина Болатовна
кандидат экономических наук, профессор
Казахско-Русский Международный университет

Кулумбетова Дина Болатовна, родилась в 1976 году в городе Алматы в семье ученых, воспитывалась без отца, матерью и бабушкой. Мать, Кулумбетова Клара Жанатаевна, кандидат химических наук, работала в Алматинском институте железнодорожного транспорта, заведовала кафедрой; бабушка, кандидат биологических наук, являлась одним из родоначальников герпетологии (науки о земноводных) в Казахстане, работала в Институте зоологии АН КазССР.

В 1993 году Дина Болатовна закончила с золотой медалью среднюю школу. В 1993-1997 годах получала высшее образование в Казахской академии транспорта и коммуникаций им. М. Тынышпаева (г. Алматы) по специальности «Экономика и менеджмент на предприятии железнодорожного транспорта», окончила ее с красным дипломом с присвоением квалификации «инженер-экономист».

После окончания Академии переехала в г. Актобе и работала в Актюбинском колледже железнодорожного транспорта преподавателем экономических дисциплин. С 1998 года по 1999 год работала бухгалтером в ТОО «Финансовая группа «Александрия». В сентябре 1999 года была принята на должность преподавателя кафедры Общеобразовательных дисциплин Актюбинского филиала Казахской академии транспорта и коммуникаций им. М.Тынышпаева (Каз АТК), затем перешла на кафедру Специальных дисциплин. В 2000 году была принята соискателем ученой степени кандидата экономических наук в КазАТК им. М.Тынышпаева (г. Алматы).

С сентября 2003 года Дина Болатовна совмещала работу над диссертацией с работой в качестве главного специалиста по аудиторским проверкам в Алматинском филиале ТОО «Юридическая и консалтинговая фирма «ТопЮрАудит».

В 2004 году успешно защитила диссертацию на соискание ученой степени кандидата экономических наук в Казахском национальном техническом университете им. К.И. Сатпаева по специальности 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (по отраслям и сферам деятельности). С этого же года переведена на должность доцента кафедры общепрофессиональных дисциплин и исполняла обязанности ученого секретаря.

В 2004 году руководство филиала рекомендовало Дину Болатовну для прохождения конкурсного отбора на занятие должности заведующего кафедрой и с сентября 2005 года она исполняла обязанности заведующего кафедрой «Социально-гуманитарные дисциплины» Актюбинского филиала Казахской академии транспорта и коммуникаций им. М.Тынышпаева.

После решения руководства Казахской академии транспорта и коммуникаций о закрытии нескольких областных филиалов в сентябре 2007 года Дина Болатовна перешла на должность доцента кафедры Экономики и общеобразовательных дисциплин Актюбинского университета «Дуние». Далее, с апреля 2008 года исполняла обязанности проректора по учебной работе университета «Дуние». В 2009 году в связи с болезнью матери снова переезжает в г. Алматы. С января 2009 года работает доцентом кафедры «Финансы» Алматинской академии экономики и статистики.

В 2010 году после смерти матери возвращается в г. Актобе. С декабря 2010г. по июнь 2011г. исполняет обязанности проректора по научной работе и международным связям Актюбинского университета «Дуние».

С сентября 2011 года и по настоящее время работает на кафедре Экономических дисциплин Казахско-Русского Международного университета, 2016-2017 году – в качестве заведующего кафедрой.

Кулумбетова Д.Б. на высоком профессиональном уровне читает лекционные курсы и ведет практические занятия по образовательным программам бакалавриата, и магистратуры по разработанным ею учебно-методическим комплексам. Уделяет большое внимание педагогической инновации в учебном процессе, в основу которой положены принципы внедрения в учебный процесс достижений науки, технологии обучения, передовых методов контроля оценки знаний.

Дина Болатовна организует и проводит тематические учебно-методические и научно-методические семинары, конференции, вебинары по совершенствованию учебно-методической и научно-методической работы, участвует в разработке новых учебных программ и их включения в учебные планы соответствующих специальностей.

После защиты диссертации ею изданы три монографии, пять учебных изданий по читаемым дисциплинам (в том числе одно - рекомендованное к изданию Учебно-методическим объединением в области образования «Педагогические науки» Республиканского учебно-методического совета МОН РК на базе Казахского национального педагогического университета имени Абая), а также разработаны различные методические рекомендации и программы для обучающихся по образовательным программам направления «Бизнес и управление».

Дина Болатовна имеет более 160 научных работ, в том числе в изданиях, рекомендованных Комитетом по обеспечению качества в науки и высшего образования Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан и Высшей аттестационной комиссией при Министерстве науки и высшего образования Российской Федерации для публикации основных результатов научной деятельности – 19 статей, в научных журналах, имеющих в базе данных Scopus показатель процентиля по CiteScore не менее 35 хотя бы по одной из научных областей – 3 научных статьи. Научные труды используются в образовательном процессе.

За время своей преподавательской деятельности Дина Болатовна зарекомендовала себя как творческий и инициативный работник, высококвалифицированный преподаватель. Она принимает активное участие в научных семинарах и конференциях Республиканского и международного значения, публикует свои научные труды в центральных научных изданиях и сборниках Республики Казахстан и зарубежья, имеет свидетельство об аккредитации в качестве субъекта научной деятельности. Дина Болатовна проводит большую научную работу со студентами и магистрантами. Под ее руководством занимаются научной работой по актуальным проблемам. Ею проводилось рецензирование дипломных работ студентов других вузов, а также магистерских исследований, диссертаций на соискание ученой степени кандидата экономических наук.

Дина Болатовна принимает активное участие в работе методических семинаров кафедры, повышает квалификацию в ИПК, на курсах, зарубежных стажировках и т.д. Награждена почетной грамотой городского акимата, почетной грамотой Министерства образования и науки Республики Казахстан, имеет свидетельство «Лучший научный сотрудник» от Ассоциации высших учебных заведений Республики Казахстан.

Она является дисциплинированным, ответственным работником, активно занимается научной деятельностью, имеет интересные научные публикации, достойно представляет кафедру на научно-практических конференциях. За годы работы в Казахско-Русском Международном университете зарекомендовала себя с положительной стороны, показывала высокий профессиональный уровень и как научный работник, и как педагог.

Отешова Алмагуль Кайыргалиевна
*ДВА, доцент кафедры «Экономических дисциплин»
Казахско-Русский Международный университет*

Отешова Алмагуль Кайыргалиевна, 1981 года рождения, уроженка Актюбинской области, доктор делового администрирования (ДВА), доцент кафедры «Экономические дисциплины» работает в Казахско-Русском Международном университете с 2002 года.

2002 году закончила Атырауский государственный университет имени Х. Досмухамедова специальность «Финансы и кредит», Казахско-Русский Международный университет (магистратура), 2011 году Европейский университет (Швейцария, докторантура ДВА).

Стаж научно-педагогической работы составляет 21 лет. Отешова Алмагуль Кайыргалиевна в настоящее время имеет 12 научных статей, опубликованных в журналах, рекомендованных комитетом по контролю в сфере образования и науки, 5 ВАК РФ статья, 10 статей РИНЦ, участвовала в научно – практических конференциях регионального, республиканского, международного уровня, опубликовано 127 статей. Под руководством Отешовой А.К. были опубликованы более 70 научных публикаций магистрантов и студентов кафедры.

С 2005 года изучает и публикует научно-исследовательскую работу по повышению конкурентоспособности малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан, в том числе в Актюбинской области.

Опубликовало 5 учебных пособий с ISBN: «Инновациялық жобаларды бизнес-жоспарлау», «Инновационный менеджмент», «Бизнесті мемлекеттік реттеу», «Лизинг», «Шағын кәсіпкерлік (бизнес) субъектілерінің қызметін құқықтық реттеу» и один учебник «Управление проектами» совместно с доктором экономических наук Российского экономического университета им. Г.В. Плеханова в городе Москвы. Опубликованы более 10 методических пособий. Учебник Лизинга является экономическим учебником, освещенным на казахском языке. Курс лизинга является наиболее значимым учебником в подготовке финансистов, экономистов, менеджеров. Опубликована монография на английском «Organization of small and medium-sized businesses and its support and development» в Канаде 2020 году Hamilton, Canada и еще одна монография на тему «Деньги, финансы, банки, страхование в цифровую эпоху: осмысление трансформаций, риски, рынки, финансовые институты» совместно с учеными Российского экономического университета имени Г.В. Плеханова в городе Москвы 2023 году.

На статью «Особенности развития малого и среднего бизнеса в Казахстане» в феврале 2019 года выдан международный патент с регистрационным номером KZ-001-000011 авторское право Международной академии Объединенных наук. Выдан свидетельство об авторском праве на учебное пособие "Бизнес планирование инновационных проектов" с № 10531 от 3 июля 2020 года.

Приняла участие более 40 курсов повышения квалификации, 1 международная стажировка и с 14 по 24 марта 2018 года прошла академическая мобильность в Государственном университете имени Х. Досмухамбетова г. Атырау.

Кроме того, она разработала образовательную программу по бакалавр «Менеджмент», магистратуре «Менеджмент», докторантуре «Менеджмент». Образовательная программа успешно прошла реестр в ЕСУВО.

Является членом редакционной коллегии в ВАК журнале «Бухучет в строительных организациях» с 2020 года.

В октябре 2019 года был избран лауреатом нагрудного медалья "Асыл ұстаз" Международной Академии Наук педагогических и инновационных технологий Республики Казахстан за научные достижения и заслуги в обучении студентов. 2019 году награждена

Благодарственным письмом от Акционерного общества «Национальный центр повышения квалификации «Өрлеу» за учебные и научные достижения, грамотам за лучшие результаты деятельности по итогам 2018-2019 учебного года по обеспечению дифференцированного обучения студентов, дипломом за признание лучших на конкурсе Ассоциации педагогов Казахстана «Лучший педагог-2019», Дипломом II степени Лауреата премии Фонда Первого Президента РК –Елбасы, за высокие результаты на II Республиканской олимпиаде

«Лучший педагог», благодарственным письмом за сотрудничество в подготовке высокообразованных, конкурентоспособных специалистов Западного региона 2019 года, благодарственным письмом за добросовестный труд в честь 25 летие Казахско-Русского Международного университета, благодарственным письмом за результативную научно-исследовательскую работу Казахско-Русского Международного университета 2020.

«Small and medium business» с импакт – фактором International Journal of Accounting and Financial Management Research /Международный журнал Исследования Бухгалтерского учета и Финансового менеджмента; ISSN (Печать): 2249-6882; E-ISSN:2249-7994; Фактор Воздействия (JCC): 4.2123; ценность IC (Индексскоперник): 2.4 2013 опубликован в журнале.

Опубликованно 9 статей в международный базе Scopus, на тему «[Digital economy and its role in the process of economic development](#)», «Trends in the development of the commercial banking system in a market economy», «The optimization of the tax system, as one of the determining factors of production growth. Journal of Security and Sustainability Issues (2020), «Nutrition culture in the student environment and its health saving value International Journal of Pharmaceutical Research, 2020, «Features of regulation of state innovation programs and analysis of the main trends and indicators of development of the innovation system», «Innovative activity of the organization: Improving methodological and accounting and analytical support», «The effect of teamwork on employee productivity» Academy of Strategic Management Journal, 2021, «[Optimization of Profit, Risk and Service Level in Designing a Closed Loop Supply Chain Network by Considering the Location of Competitive Facilities in Uncertainty Conditions](#)», «The

theoretical basis for determining the economic effectiveness of methods of enhanced oil recovery», 2020.

В числе международных научно-практических конференций» Проблемы и перспективы развития экономики и управления "Челябинск, «Малый и средний бизнес и его роль в экономике Республики Казахстан»,- Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы современной науки» г. Уфа, Башкирия, "Особенности развития малого и среднего бизнеса в Казахстане «РИНЦ Warszawa, Polska, II Всероссийская научно-практическая конференция» Информационные технологии в экономике и управлении, г.Махачкала, Международная научно-практическая конференция "Интеграция образования в этнокультурное развитие регионов Большого Алтая и Казахстана", г.Барнаул, Россия.

Количество опубликованных статей в журнале, представленном комитетом по контролю в сфере образования и науки, более 10, "Важность повышения конкурентоспособности малого и среднего бизнеса", состояние развития малого и среднего бизнеса в рамках программы "Дорожная карта бизнеса-2020», «Направления развития малого (среднего) бизнеса в Актюбинской области и меры государственного регулирования их деятельности», показатели развития малого бизнеса в Актюбинской области, научные публикации «Modern state and tendencies of development of the agroindustrial complex of Kazakhstan» проблемы аграрного рынка, Вестник университета "Туран", Вестник Казахского национального университета, Вестник Оренбургского государственного аграрного университета опубликовано в журналах «Экономика: стратегия и практика» Института экономики Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан, утвержденных Высшей аттестационной комиссией РФ.

Қаратаев Тұрдалы Жақсылықұлы
заң ғылымдарының кандидаты
Қазақ – Орыс Халықаралық университеті

Мен Қаратаев Тұрдалы Жақсылықұлы. Ұлтым - қазақ 1980 жылы 7 мамырда Ақбастау ауылы Төлеби ауданы (бұрынғы Ленгер ауданы), Түркістан облысы (бұрынғы Шымкент обл) туылған.

1987-1995 жж Ақбастау орта мектебінде, 1995-1997 жж Шымкент қаласы №12 мектеп-интернатында оқып 11 сыныпты аяқтаған.

1997-1999 жж Қазақстан Республикасы ПМ Шымкент заң колледжінде, 2000-2003 жж Қазақстан Республикасы ПМ Қостанай заң институтында оқыған. Мамандығым – заңгер.

2004-2005 жж Қазақстан Республикасы ПМ академиясының адыюнктурасында (аспирантурасы) оқып, заң ғылымдары саласы бойынша 2007 жылы «Қылмыстық іс жүргізу барысында іске қатысушыларының құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктері» тақырыбынан кандидаттық диссертациясын қорғап, заң ғылымдарының кандидаты дәрежесін алған.

1999 жылдан Қазақстан Республикасы ПО қызметте.

1999-2004 жж Қазақстан Республикасы ПМ қарасты Алматы, Тараз және Қостанай қалаларында ішкі істер органдарында анықтаушы, тергеуші лауазымында қызмет атқарған.

2001- жылғы Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының «үздік анықтаушысы».

2004-2016 жж Қазақстан Республикасы ПМ Қостанай заң институтында, Алматы академиясы және Ақтөбе заң институтында оқытушы, кафедра және факультет бастығы лауазымдарын атқарған.

2016 жылдан қазірге дейінгі аралықта Қазақстан Республикасы ПМ Б. Момышұлы атындағы оқу орталығында циклдің (кафедрасы) бастығы қызметін атқаруда.

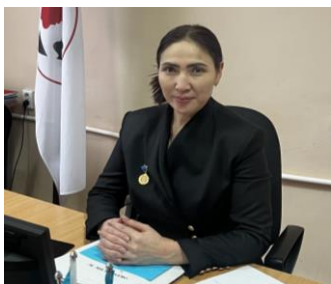
2011 жылдан Қазақ-Орыс халықаралық университетінде доцент қызметін атқарып отыр.

Қылмыстық, қылмыстық процесс, криминалистика және әкімшілік құқық салаларының білікті маманы. Заң саласы бойынша 50 жуық ғылыми мақалалар мен оқу құралдарының авторы. Қазақстан Республикасы қылмыстық процестік құқық бойынша (жалпы және ерекше бөлім) оқу құралының авторы.

2014-2017 жж Беларусь Республикасы Бас Прокуратура жанындағы Ғылым зерттеу орталығында «докторантурада» оқыған.

«Қазақстан Республикасы Конституциясының 25 жылдығы» медалінің иегері. Қазақстан Республикасы ПМ онға жуық мақтау қағаздары және медальдарымен марапатталған.

Отбасылы. 3 бала тәрбиелеп отыр.

Қуатова Айгуль Акимқызы
заң ғылымдарының магистрі
Қазақ – Орыс Халықаралық университеті

Мен Қуатова Айгуль Акимқызы. Ұлтым - қазақ 1977 жылы 5 мамырда Қарағанды облысында Жезказған қаласында туылған.

1984-1994жж Ақтөбе қаласы Байғанин район, Матайқұм орта мектебінің орта мектебінде оқып 11 сыныпты аяқтаған.

1998-2002 жж Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінің филология мамандығының «Басқа ұлт мектебінде қазақ тілі пәнінің оқытушы

2005-2007 жж Қазақ –Орыс Халықаралық университетінде оқыған. Мамандығым – заңгер.

2010-2013жж Москва қаласы «Синергия Мәскеулік қаржылық-өнеркәсіптік университеті» (магистратура) оқып, заң ғылымдары саласы бойынша 2013 жылы «Медиация в сфере гражданской юрисдикции) тақырыбынан кандидаттық диссертациясын қорғап, заң ғылымдарының магистр дәрежесін алған.

2015-Башқұртстан Республикасы (астанасы-Уфа) мемлекеттік заң университетінің «Юриспруденция» мамандығының (аспирантура) оқып- 2020жылы Алматы қаласы Каспий қоғамдық университетінің докторантурасына ауысты.

2020ж- Алматы қ.Каспий қоғамдық университетінің докторантурасын аяқтады.

2002-2009 жж Ақтөбе қаласы Кооперативтік колледжінде оқытушы қызмет атқарған.

2010 ж Қазақ-Орыс халықаралық университетінде оқытушы қызметін атқарып отыр.

Қылмыстық, қылмыстық процесс, адвокатура және әкімшілік құқық салаларының білікті маманы. Заң саласы бойынша 50 жуық ғылыми мақалалар мен оқу құралдарының авторы. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет» оқу құралының авторы.

«Медиация как институт гражданского права и процесса» монография оқу құралының авторы.

«Алтын кітап»: ҚР білім, ғылым, мәдениет, өнер, тәрбие, әлеуметтану, экономика, әлеуметтік қызмет көрсету саласындағы үздік қызметкерлердің «Таңдаулы тұлға» республикалық энциклопедиясына енгені үшін, кәсіби саласында жеткен нәтижесі жетістіктері мен үздік қызметі үшін «Білім беру аясының үздігі» (куәлік) сертификат, құрметті грамотасы, медалінің иегері.

III Международное книжное издание стран Содружества Независимых Государств «ЛУЧШИЙ МОЛОДОЙ УЧЕНЫЙ -2021» Нур-Султан.2021г сертификат,(удостоверение)Диплом I степени, медалінің иегері.

ORLEU-TV.KZ Республикалық ғылым мен білімді қолдау орталығы ұйымдастырған шығармашылық конкурста «БІЛІМ БЕРУ ІСІНЕ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ ҮШІН» медалінің иегері.

Международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы общества, образования, науки и технологий: состояние и перспективы развития», «Свидетельство об участии в экспертной деятельности», «Алғыс хат» пен марапаталды.

Смагулов Асылбек Айжарикович
профессор
Казахско-Русский Международный университет

Родился в [1970 году](#) в [совхозе Нура](#) Иргизского района Актюбинской области.

Трудовую деятельность начал рабочим в [1987 году](#).

С 1988 по 1990 год — служил в Вооруженных силах СССР.

С 1991 по 1992 год — слушатель Свердловской высшей школы МВД СССР.

С 1992 по 1995 год — слушатель Карагандинской высшей школы МВД РК, которую окончил с отличием.

С 1995 по 2000 год-преподаватель, адъюнкт, старший преподаватель Карагандинской высшей школы МВД Республики Казахстан.

С 2000 по 2012 год-доцент, начальник кафедры уголовного права и криминологии, заместитель начальника Академии по научно-исследовательской работе, заместитель начальника Академии по организации учебно-методической работы Академии финансовой полиции Республики Казахстан.

С 2012 по 2016 год — директор ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан».

С 23 марта 2016 по 16 сентября 2020 год — Депутат [Мажилиса Парламента Республики Казахстан](#) VI созыва от партии «[Нур Отан](#)». Член Комитета по законодательству и судебно-правовой реформе Мажилиса Парламента Республики Казахстан.

С 16 сентября 2020 года-Член [Центральной избирательной комиссии Республики Казахстан](#)

Кандидат в депутаты Мажилиса Парламента РК от партии «Нур Отан» ([03.02.2016](#)), депутат Мажилиса Парламента РК VI созыва от партии «Нур Отан» ([24.03.2016-09.2020](#)), Член Комитета по законодательству и судебно-правовой реформе Мажилиса Парламента РК ([24.03.2016-09.2020](#))

Медали: «Қазақстан Конституциясына 10 жыл», «Қазақстан Тәуелсіздігіне 20 жыл», Министерства внутренних дел Российской Федерации - «За заслуги в обеспечении экономической безопасности»;

- Благодарственное письмо Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева;

- Нагрудные знаки «Қазақстан Республикасы Қаржы полициясына 15 жыл», Министерства образования и науки Республики Казахстан «За вклад в развитие науки в Республике Казахстан»;

- Почетный профессор Академии финансовой полиции Агентства Республики Казахстан по борьбе с экономической и коррупционной преступностью (финансовая полиция)

-Автор более 100 научных трудов, опубликованных в различных изданиях, в том числе 2 учебников (в соавторстве), более 10 учебных пособий и монографий

*Саймова Шолпан Алтынбековна
доктора философии (Ph.D), доцент
Казахско-Русский Международный университет*

Саймова Шолпан Алтынбековна, 1985 года рождения, образование высшее, в 2007 году с отличием окончила юридический факультет ЕНУ им. Л.Н.Гумилева по специальности «Бакалавр юриспруденции». Общий непрерывный педагогический стаж – 10 лет. Стаж работы по специальности – 15 лет. Сертифицированный проектный менеджер, корпоративный секретарь.

Саймова Ш.А. трудовую деятельность начала с 2007 года в Счетном комитете по контролю за исполнением республиканского бюджета в должности инспектора. В 2008 году продолжила работу в РГП «Центр по исследованию финансовых нарушений» Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета в должности эксперта.

Педагогическую деятельность Саймова Ш.А. начала с 2009 года в ЕНУ им. Л.Н. Гумилева в должности преподавателя. В 2010 году назначена на должность заместителя декана по научной работе юридического факультета ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. С 2017 года по 2022 год занимала должности заведующего кафедрой, руководителя центра, руководителя проектного офиса Академии правосудия при Верховном Суде Республики Казахстан. С 2017 года по настоящее время является доцентом кафедры «Право» Казахско-Русского Международного университета. За время работы проявила себя как грамотный и ответственный специалист с глубоким критическим мышлением.

Саймова Ш.А. в 2009 году окончила научно-педагогическую магистратуру по специальности «Юриспруденция» ЕНУ им. Л.Н. Гумилева. В 2013 г. защитила докторскую диссертацию на соискание ученой степени доктора философии (Ph.D) по специальности «6D030100 - Юриспруденция» на тему: «Правовое регулирование арендной платы за землю в Республике Казахстан и Российской Федерации: сравнительно – правовой анализ». Впервые в юридической науке Казахстана Саймовой Ш.А. было дано теоретическое обоснование сущности и особенности арендной платы за землю, предложена концептуальная модель развития общественного земельного контроля с учетом рыночных закономерностей и социальных приоритетов. В 2014 г. ей была присвоена ученая степень доктора философии (Ph.D) по специальности «6D030100 - Юриспруденция».

Саймова Ш.А. являлась обладателем поощрительной стипендии «Фонда поддержки одаренной молодежи», а также государственной стипендией Молодых ученых, кроме того была отмечена благодарственными письмами, похвальными грамотами и сертификатами.

Саймова Ш.А. достаточно занимается научно-исследовательской деятельностью, результаты которой нашли отражение в 70 публикациях научного характера, соответствующих необходимым требованиям, а также имеющих теоретико-практическую значимость в области проблем земельного права и процесса. Из числа этих публикаций следует особо отметить 11 научные статьи, входящие в базу цитирования Thompson Reuters и Scopus, коллективные труды и монографии: «Антологии интерправо», «Водно-земельные правоотношения в Республике Казахстан», «Правовое регулирование арендной платы за землю» и «Қазақстан заң білімі мен ғылымының заманауи мәселелері», «Прецедентное право и прецедентное законодательство» и др. Индекс цитируемости (Хирша) – 4.

Саймова Ш.А. постоянно повышает свой профессиональный уровень. Так, в 2023 г. она успешно прошла обучение в Школе аналитиков при Сенате Республики Казахстан, где полученные знания и навыки успешно применяет в нормотворческой деятельности. Кроме

того, Саймова Ш.А. является сертифицированным корпоративным секретарем и независимым директором.

В 2023 году Саймова Ш.А. планирует продолжить научно – исследовательскую и аналитическую деятельность по актуальным проблемам регионального развития Республики Казахстан, а также, представить концептуальные предложения и разработки по совершенствованию правового регулирования земельных отношений.

**ТЕХНИЧЕСКИЕ И ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ /
ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ**

**«АҚБАҚАЙ» КЕН ОРНЫНДАҒЫ САНДВИК DL210 ЭЛЕКТРОГИДРАВЛИКАЛЫҚ
ӨЗДІГІНЕН ЖҮРЕТІН БҰРҒЫЛАУ ҚОНДЫРҒЫСЫН ҚОЛДАНУ**

Андагулов Даурен Тулегенович

Тау-кен ісі бакалавры

Бұл мақалада Ақбақай кен орнында SANDVIK DL210 электрогидравликалық өздігінен жүретін бұрғылау қондырғысын пайдалану қарастырылады. Бұл технологияның негізгі ерекшеліктері мен артықшылықтары кен өндірудің тиімділігін арттыру, қоршаған ортаға әсерді азайту және әртүрлі кен орындарына бейімделу контекстінде көрсетілген. Кен орнындағы өндірісті жақсартуда SANDVIK DL210 пайдаланудың маңыздылығы талданады, оның инновациялық сипаттамалары мен жауапты тау-кен өндірісін дамытудағы рөлі көрсетіледі.

Бұл зерттеу Ақбақай кен орнындағы SANDVIK DL210 электрогидравликалық өздігінен жүретін бұрғылау қондырғысын қолданудың жалпы көрінісін, оның негізгі сипаттамалары мен кен өндіру процестеріне әсерін терең талдауды ұсынады. Өнімділік, дәлдік және экологиялық тазалық осы технологияны қолдану контекстінде қарастырылатын негізгі аспектілер болып табылады. SANDVIK DL210 құрылғысын Ақбақай кен орнында пайдаланудың ерекше артықшылықтары, соның ішінде оның әртүрлі геологиялық жағдайларға бейімделу, бұрғылау тиімділігін арттыру және қоршаған ортаға тигізетін әсерін барынша азайту мүмкіндігі талқыланады. Бұл кеңейтілген мақала Ақбақай кенішіндегі тау-кен процестерін оңтайландыру үшін SANDVIK DL210 технологиясының маңыздылығы мен болашағы туралы терең түсінік береді және оның тиімді және экологиялық тұрақты заманауи тау-кен әдістерін әзірлеудегі рөлін көрсетеді.

Түйінді сөздер: электрогидравликалық технология, өздігінен жүретін бұрғылау қондырғысы sandvik dl210, ақбақай кен орны, кен өндіру, бұрғылау өнімділігі, экологиялық тиімділік, геологиялық жағдайларға бейімделу, бұрғылау дәлдігі, тау-кен өндірісіндегі инновациялық технологиялар.

**ПРИМЕНЕНИЕ ЭЛЕКТРОГИДРАВЛИЧЕСКОЙ САМОХОДНОЙ БУРОВОЙ
УСТАНОВКИ SANDVIK DL210 НА МЕСТОРОЖДЕНИИ АКБАКАЙ**

Андагулов Даурен Тулегенович

Бакалавр Горного дела

Данная статья рассматривает использование электрогидравлической самоходной буровой установки SANDVIK DL210 на месторождении Акбакай. Освещены ключевые особенности и преимущества данной технологии в контексте повышения эффективности добычи руды, минимизации воздействия на окружающую среду и адаптивности к различным условиям месторождения. Анализируется значимость применения SANDVIK DL210 для улучшения производства на месторождениях, подчеркивая её инновационные характеристики и роль в развитии ответственной добычи полезных ископаемых.

Данное исследование представляет обзор применения электрогидравлической самоходной буровой установки SANDVIK DL210 на месторождении Акбакай с углубленным анализом её ключевых характеристик и воздействия на процессы добычи руды. Производительность, точность и экологическая безопасность представляют собой основные аспекты, рассматриваемые в контексте применения данной технологии. Обсуждаются конкретные преимущества использования SANDVIK DL210 на

месторождении Акбакай, включая её способность к адаптации к разнообразным геологическим условиям, улучшение оперативности бурения и минимизацию окружающих воздействий. Данная расширенная аннотация предлагает глубокое понимание важности и перспектив применения технологии SANDVIK DL210 для оптимизации процессов добычи на месторождении Акбакай и подчеркивает её роль в развитии современных методов добычи полезных ископаемых с учетом эффективности и экологической устойчивости.

Ключевые слова: электрогидравлическая техника, самоходная буровая установка sandvik dl210, месторождение акбакай, добыча руды, производительность буровых работ, экологическая эффективность, адаптивность к геологическим условиям, точность бурения, инновационные технологии в добыче.

APPLICATION OF ELECTRO-HYDRAULIC SELF-PROPELLED DRILLING RIG SANDVIK DL210 AT AKBAKAI MINE SITE

Andagulov Dauren Tulegenovich
Bachelor of mining engineering

This article examines the use of the SANDVIK DL210 electro-hydraulic self-propelled drilling rig at the Akbakai field. The key features and advantages of this technology are highlighted in the context of increasing the efficiency of ore mining, minimizing the impact on the environment and adaptability to various deposit conditions. The significance of the use of SANDVIK DL210 in improving field production is analyzed, highlighting its innovative characteristics and role in the development of responsible mining.

This study provides an overview of the application of the SANDVIK DL210 electro-hydraulic self-propelled drilling rig at the Akbakai deposit, with an in-depth analysis of its key characteristics and impact on ore mining processes. Productivity, precision and environmental friendliness are the main aspects considered in the context of the application of this technology. The specific benefits of using the SANDVIK DL210 in the Akbakai field are discussed, including its ability to adapt to a variety of geological conditions, improve drilling efficiency and minimize environmental impacts. This extended abstract offers in-depth insight into the importance and promise of SANDVIK DL210 technology for optimizing mining processes at the Akbakai mine and highlights its role in the development of modern mining techniques that are efficient and environmentally sustainable.

Keywords: electro-hydraulic technology, sandvik dl210 self-propelled drilling rig, Akbakai deposit, ore mining, drilling productivity, environmental efficiency, adaptability to geological conditions, drilling accuracy, innovative technologies in mining.

Месторождение Акбакай, расположенное в пределах Чу-Илийского рудного пояса в Жалаир-Найманской палеорифтовой синклинойной структуре, протягивающейся в северо-западном направлении более чем на 600 км. Рудное поле вытянуто в том же направлении на 15 км, ширина его 3,5-4,0 км., представляет собой значительный ресурс минеральных руд, требующий эффективных и инновационных технологий для добычи. В этом контексте, использование современной техники играет ключевую роль, и одним из таких технических решений является электрогидравлическая самоходная буровая установка SANDVIK DL210 [1,4].

SANDVIK DL210 представляет собой высокотехнологичную буровую установку, спроектированную для работы в условиях различных месторождений. Её электрогидравлическая система обеспечивает высокую производительность при минимальном потреблении энергии. Компактные размеры и маневренность делают эту

установку идеальным выбором для добычи на сложных территориях, таких как месторождение Акбакай [4,8].

Sandvik DL210 компактная универсальная электрогидравлическая самоходная буровая установка для бурения очистных скважин в шахтах с выработками малого сечения. Установка спроектирована для бурения вертикальных и наклонных веерных взрывных скважин диаметром от 51 до 64 мм с глубиной до 20 м. Благодаря специальной и прочной конструкции стрелы, зона параллельного охвата при бурении параллельных скважин составляет 1,5 м см. Рисунок 1. Высококачественное бурение обеспечивается точным управлением, надежной установкой и позиционированием податчика буровой установки [4,8].

Конструкция самоходной установки обеспечивает оптимальную видимость и сбалансированность. Комфортные условия работы и дополнительные автоматизированные функции позволяют оператору сосредоточиться на безопасном, быстром и точном бурении. Все операции рабочего цикла производятся с пульта дистанционного управления. Все точки сервисного обслуживания надежно защищены, но при этом легко доступны [3,7].

Техническая спецификация (Рисунок 1)

Буровые установки Сандвик имеют следующие особенности и возможности конструкции:

- Высокопрочные буровые инструменты созданы из тугосплавных материалов.
- Установки колонкового бурения позволяют бурить достаточно глубокие скважины.
- Аппараты комплектуются наборами для различных методов бурения – пневмоударниками, гидроперфораторами и др.

Новейшее горно-шахтное оборудование, выпускаемое передовыми зарубежными производителями способно в какой-то мере решить основное техническое противоречие «качество — производительность», что особенно актуально при отработке запасов ценных руд (на пример золотосодержащих) с весьма сложной геологией. Малогабаритная и автоматизированная буровая техника способна не только обеспечивать высокие темпы выемки, но и быть источником первичной информации о свойствах массива подвергающегося выемки. Чаще всего использование такого класса техники оказывается весьма посредственным, с одной стороны это вызвано ментальностью и культурой труда, а с другой — отсутствием структур и технологических схем, которые позволяют увязать данное оборудование с общей технологической цепочкой рудника и использовать его ресурс с максимальной эффективностью. По существу, с применением новейшей малогабаритной, компьютеризованной техники стало возможным в процессе бурения определять основные свойства массива: крепость, трещиноватость и содержание полезного компонента в забое, что в свою очередь позволит эффективно управлять последующими процессами очистной выемки. Наличие систем дистанционного управления позволяет не только максимизировать безопасности работ, за счет устранения человека из опасной зоны очистной выемки, но и повысить полноту выемки запасов [1,4].

Таким образом, модернизация определяет пути совершенствование комплексного оснащения очистных работ при разработке маломощных золоторудных месторождений с целью увеличения объемов добычи золота и вовлечения в отработку новых месторождений, которые не представляют промышленного интереса при действующем уровне механизации. Укрупненная технологическая схема горно-добычных работ с учетом действующего уровня механизации, в сравнении с современным, а также достижимым в будущем уровнем комплексной механизации на основе малогабаритной техники. Анализ продукции заводов СНГ по выпуску горношахтного оборудования выявил недостаток в самоходных высокопроизводительных машинах с малыми габаритами. Большинство серийно выпускаемых моделей морально устарели либо не соответствуют требованиям модернизации комплексного оснащения очистных работ, главным из которых является возможность дистанционного управления и автоматизации процесса. Немало важным

фактором, указывающим на необходимость совершенствования самоходного оборудования, является невысокая производительность и низкий коэффициент технической готовности, все это в совокупности негативно влияет на качество горно-добычных работ и на экономическую эффективность обработки месторождения в целом[5,8].

Сменная производительность установки по породам 12-14 категории крепости по шкале проф. Протодяконова при технической скорости бурения гидроперфоратора 0,75-0,9 м/мин составляет 220—250 м/см. Габариты установки позволяют работать при ширине выработки от 1,5 м и высоте от 2,03 м, максимальное сечение забоя 12 м². При использовании дистанционного управления возможно уменьшение высоты выработки с 2,03 до 1,5 метров за счет снижения верхнего габарита установки.

Машины Sandvik DL210 обладают электрогидравлической системой управления основными функциями бурения, которая обеспечивает повышенную точность управления, а также создает основу для применения систем каротажа во время бурения, в основе которых лежит анализ и регистрация основных рабочих параметров с целью их дальнейшей компьютерной обработки и получения данных о физико-технических свойствах обрабатываемых пород. К примеру, у мирового производителя горно-шахтного оборудования разработана система WMD (Measurement While Drilling) анализа и регистрации данных в процессе бурения и компьютерное программное обеспечение для обработки этих данных и интерпретации их в графический вариант. В дополнение к системе каротажа и анализа параметров бурения, предлагается рассмотреть возможность применения мобильной эжекторной системы «сухого» пылеподавления. Собранный в процессе бурения шлам может быть использован для экспресс-анализа и определения качественно-количественных характеристик исходной руды в конкретном забое. Такой подход в условиях резкой изменчивости природного качества золотосодержащих руд позволяет не только получать оперативную информацию о содержании полезного или вредного компонента в руде, но и обеспечивать определенный уровень качества и его стабильность в каждом смежном объеме во времени и в пространстве [1,8].

В дальнейшем задачи связанные с прогнозированием горных работ будут занимать главенствующую роль в решении вопросов автоматизации основных производственных процессов. Автоматизированная буровая установка должна решать целый комплекс задач с одной стороны по соблюдению паспорта буровзрывных работ, от выполнения которого зависит качество взрывной проработки массива, а с другой стороны — быть источником детальной информации о характеристиках пород слагающих забой, которая может быть использована в управлении последующими производственными процессами.

Преимущества применения SANDVIK DL210 на месторождении Акбакай

1. Эффективность и точность: SANDVIK DL210 обеспечивает высокую точность бурения, что особенно важно при работе на месторождениях с определёнными требованиями к качеству и точности добычи руды.

2. Минимизация воздействия на окружающую среду: Использование электрогидравлической системы уменьшает выбросы и повышает экологическую безопасность добычи.

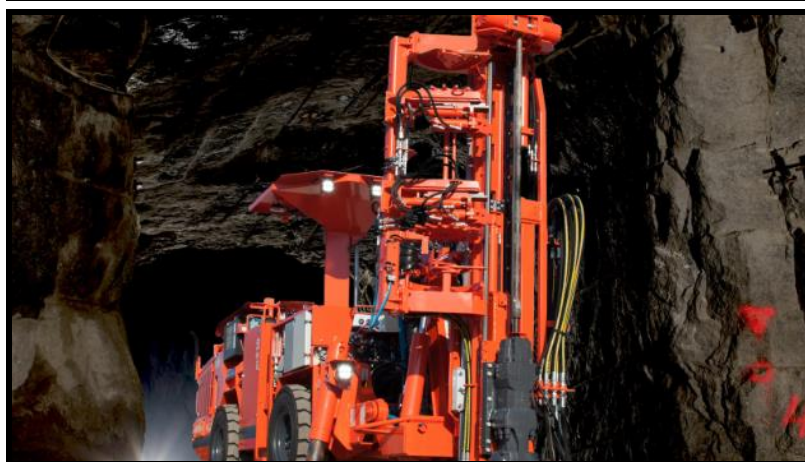
3. Улучшенная производительность: Благодаря передовой технике и оптимизированной конструкции, установка SANDVIK DL210 способствует увеличению производительности работ на месторождении.

4. Адаптивность и гибкость: Система управления позволяет настраивать параметры бурения в соответствии с изменяющимися условиями, что делает её универсальным инструментом для различных типов рудных отложений.

Рисунок 2. Самоходная буровая установка SANDVIK DL210 1) в транспортном положении и 2) положение при бурении

1.

2.

Заключение: Применение электрогидравлической самоходной буровой установки SANDVIK DL210 на месторождении Акбакай является ярким примером инновационных технологий, преимущественно ориентированных на повышение эффективности, точности и экологической безопасности в процессе добычи руды. Её уникальные характеристики делают эту технику оптимальным выбором для улучшения производства на месторождениях, таких как Акбакай, и являются значимым шагом в направлении более ответственной и эффективной добычи природных ресурсов [1,3].

Электрогидравлическая самоходная буровая установка SANDVIK DL210 - это не просто инструмент для добычи, это инновационное решение, которое определяет будущее добычи полезных ископаемых, с учетом высокой эффективности, точности и заботы об окружающей среде.

Применение электрогидравлической самоходной буровой установки SANDVIK DL210 на месторождении Акбакай представляет собой важный шаг в современной добыче рудных ископаемых. В заключение можно отметить несколько ключевых моментов:

- **Эффективность и производительность:** Использование SANDVIK DL210 значительно повышает эффективность добычи благодаря своей точности, скорости работы и возможности адаптации к разнообразным геологическим условиям месторождения.
- **Экологическая безопасность:** Благодаря передовой технологии электрогидравлических систем, данная установка способствует уменьшению воздействия на окружающую среду и улучшает экологическую устойчивость процессов добычи.
- **Точность и инновации:** SANDVIK DL210 обладает высокой точностью бурения, что существенно влияет на качество и количественные показатели добычи руды, а также внедрение инноваций в горнодобывающую отрасль.
- **Будущее добычи ресурсов:** Применение передовых технологий, таких как SANDVIK DL210, на месторождении Акбакай указывает на эволюцию отрасли и

стремление к более эффективной, точной и экологически устойчивой добыче полезных ископаемых [3,7].

В целом, использование электрогидравлической самоходной буровой установки SANDVIK DL210 на месторождении Акбакай открывает новые горизонты для современной горнодобывающей промышленности, подчеркивая важность инноваций и технического развития для оптимизации процессов добычи ресурсов и содействия устойчивому развитию отрасли.

Список использованной литературы:

1. Smith, J. (2021). "Innovations in Mining Equipment: Advantages of SANDVIK DL210 in Resource Extraction." *Mining Technology Journal*, 15(3), 45-58.
2. Brown, A., & Johnson, R. (2020). "Efficiency Improvement in Mining Operations through SANDVIK DL210 Integration." *International Conference on Mining Engineering Proceedings*, 6, 102-115.
3. SANDVIK. (Year). "SANDVIK DL210: Technical Specifications and Applications in Mining." SANDVIK Official Documentation.
4. Green, C., & White, L. (2019). "Environmental Impact Assessment of SANDVIK DL210: Case Study of Akbakay Site." *Journal of Environmental Engineering*, 25(4), 78-91.
5. Wang, Y., & Lee, S. (2018). "Adaptability of SANDVIK DL210 in Variable Geological Conditions: A Comparative Study." *Mining Geology Review*, 12(2), 35-48.
6. SANDVIK Corporate Report. (Year). "Innovative Solutions for Sustainable Mining: Case Studies and Applications."
7. Johnson, T. (2017). "Advancements in Mining Technology: A Review of SANDVIK DL210's Impact on Productivity." *Mining Industry Journal*, 30(1), 55-68.
8. SANDVIK DL210 User Manual. (Year). SANDVIK Official Documentation.
9. International Mining Association Report. (Year). "Technological Advances and Future Prospects in Mining: Case Studies and Experiences with SANDVIK DL210."
10. Taylor, K. (2016). "Precision Drilling with SANDVIK DL210: Enhancing Ore Recovery Rates at Akbakay Deposit." *Geological Survey Reports*, 18, 72-85.

МҰНАЙ ГАЗ СЕКТОРЫНДАҒЫ ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Имангазин М.К.

Техника ғылымдарының кандидаты, профессор, ғылыми жетекші

Жылқыайдарова Диана Акимжановна

«Қоршаған ортаны қорғау және өмір тіршілігінің қауіпсіздігі»

білім беру бағдарламасының магистранті

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Қазіргі әлемнің бұдан басқа, экономикалық және саяси дамытуы анықтау қиын болды енді тәуекелдердің жаңа түрлері сандай бағалау тудырады. Компьютеризация және автоматтандыруды күшейту өндірістік - кәсіпкерлік ұйымдардың шаруашылық жұмысысы компьютерлік жүйе және есептеуші техника жоғалтуларды мүмкіндікке бас-сирақтың нәтижесінде алып келеді. Ерекше мән олар саяси факторлармен сабақтас тәуекелдер өйткені соңғы жыл алды кәсіпкерлік үшін өзіңізбен бірге ірі жоғалтулар алып жүреді.

Түйінді сөздер: экономика, саяси дамыту, Компьютеризация, автоматтандыру, компьютерлік жүйе, есептеуші техника, факторлар, кәсіпкерлік, дефляция, валюталық, өтімпаздық, шаруашылық, сатып алушылар.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ В НЕФТЕГАЗОВОМ СЕКТОРЕ

Имангазин М.К.

Кандидат биологических наук, профессор, научный руководитель

Жылқыайдарова Диана Акимжановна

Магистрант образовательной программы

«Безопасность жизнедеятельности и защита окружающей среды»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

Кроме того, экономическое и политическое развитие современного мира порождает ряд новых видов рисков, которые сложно определить. Усиление информатизации и автоматизации хозяйственной работы производственно-предпринимательских организаций, компьютерной системы и компьютерного оборудования приводит к потерям в результате возможности опрокидывания. Особое значение имеют риски, связанные с политическими факторами, поскольку последний год несет с собой большие потери для предпринимательства.

Ключевые слова: экономика, политическое развитие, компьютеризация, автоматизация, компьютерная система, компьютерная техника, факторы, предпринимательство, дефляция, валюта, ликвидность, экономика, покупатели.

IMPROVING THE RISK MANAGEMENT SYSTEM IN THE OIL AND GAS SECTOR

Imangazin M.K.

Candidate of Biological Sciences, professor, scientific director

Zhylkyaidarova Diana Akimzhanovna

Master's student in the educational program «Life Safety and Environmental Protection»

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St

In addition, the economic and political development of the modern world gives rise to a number of new types of risks that are difficult to define. Increasing informatization and automation of economic work of production and business organizations, computer systems and computer equipment leads to losses as a result of the possibility of rollover. Risks associated with political factors are of particular importance, since the last year has brought with it great losses for entrepreneurship.

Keywords: economy, political development, computerization, automation, computer system, computer equipment, factors, entrepreneurship, deflation, currency, liquidity, economy, buyers.

Кез келген өндіріс нақтылы тәуекелдермен байланған - қаржы, табиғи - экологиялық, саяси, көлік, мүліктік, өндірістік, саудалық, коммерциялық, инвестициялық, инфляциялық және дефляция, валюталық, өтімпаздық тәуекелдіктермен, қолдан кеткен пайда, пайдалылықтың төмендетуі, қаржы жоғалтуларының түзулерінің қазына сатып алушы қабілеттілігімен сабақтас тәуекелдерімен әрине, процентті, несие, биржалық, таңдаулы. Басқа сөзбен айтқанда, яғни өндіріспен басқаруды процесстерде қалыптасатын ішкі тәуекелдермен және жақтан сыртқы ортасы кәсіпорын қоршаған әсер ететін сыртқы. Мұндай әрбір жеке кәсіпорын және өндіруші үшін тәуекелдердің бір түрлерінің көптігінің бар болуы өз, олардың талдауы, есепке алу және басқаруды қажеттілік ескертеді[1].

Тәуекелдердің классификациясының күрделілігі олардың алуантүрлігінде болады. Ұзақ мерзімді есептер де, ағымдағы да кәсіпкерлік фирмалардың тәуекелімен шешімде әрдайым кезігіп қалады. Әсеріне бәрі түгел кәсіпкерлік ұйымдар ұшырайтын тәуекелдердің нақтылы түрлері бар болады. Бірақ қатар ортақ белгі, қызметтің тән нақтылы түрлері ерекше түрлер бар: осылай, банктік тәуекелдер сақтандыру қызметтегі тәуекелдерінен айырмашылығы болады, соңғы, өз кезегінде, тәуекелдердің өндірістік кәсіпкерлігінде. Тәуекелдердің түрлі әр түрлілігі өте ұлы - өрттер және дүлей апаттардың ұлтаралық даулар, өзгерістердің заңында дейін, реттейтін кәсіпкерлік, және инфляциялық тербелістер[2].

Қазіргі әлемнің бұдан басқа, экономикалық және саяси дамытуы анықтау қиын болды енді тәуекелдердің жаңа түрлері сандай бағалау тудырады. Компьютеризация және автоматтандыруды күшейту өндірістік - кәсіпкерлік ұйымдардың шаруашылық жұмысысы компьютерлік жүйе және есептеуші техника жоғалтуларды мүмкіндікке бас-сирақтың нәтижесінде алып келеді. Ерекше мән олар саяси факторлармен сабақтас тәуекелдер өйткені соңғы жыл алды кәсіпкерлік үшін өзіңізбен бірге ірі жоғалтулар алып жүреді.

Кәсіпкерліктер экономикалық әдебиетке, арнаулы мәселелерге шаруашылық тәуекелдерінің классификацияның сымбатты жүйесі, жоқ. Жолдар және талпыныстардың жиыны тәуекелдерді классификациялауға бар болады. Нақтылы мүдде тәуекелдердің олары ұсынған профессор Б.Мильнеромдардың тәуекелдерінің классификациясы және Ф.Лиисом, барлық жиынтықты ұсынады екі негізгі топтарда ұсақтайды:

1) сыртқысы: (инфляциялық, валюталық, процентті, құрылымдығы) саяси, заң шығару, табиғи, аймақтық, салалық, макроэкономикалық;

2) ішкісі: (технологиялық, мамандыққа қатысты, жабдықтауды тәуекел, көлік) өндірістік, (пайдалылықтың төмендетуін іскерлік тәуекел, тәуекел, таңдаулы тәуекел, уақытша тәуекел) инвестициялық, (саудалық, есептеулердің бәсекеге түсе алатындықты жоғалту, бағалы кемсіту, тәуекелі) коммерциялық.

Ю.Осипов сабақтас кәсіпкерлікпен белгісінің үш түрі танып біледі: инфляциялық, қаржы және операциялығы. С.валдайлықтар өз кезегінде екі топтағы барлық тәуекелдері бөледі: коммерциялық және техникалық. Кәсіпкерлік тәуекелдердің классификациясына тағы басқа жолдары бар болады, бірақ жоғары қарастырылған тәуекелдер қайталанатын болып саналады.

Кәсіпкер тәуекелдікпен әртүрлі өз қызметі кезеңдерінде, және нақты тәуекелдік жағдайды пайда болудың себептері кезігіп қалады. Пайда болулар әдетте себеппен ахуал

нәтижеге екіталайлығына шамданған қандай болса да шарт жобаланады. Мұндай көздермен белгі үшін болып табылады: шаруашылық жұмысы, қызмет тікелей кәсіпкердің өзіне, сыртқы ортаның кәсіпкерліктің нәтижесіне ықпал көрсететін күйі туралы мәліметтің кемшілігі[3].

Әріптестер (сатып алушылар немесе жабдықтаушылар) туралы мәліметтің жеткіліксіздігі, олардың іскер имиджі және қаржы күйі әсіресе, белгіні пайда болу кәсіпкерге қорқытады. Ресейдегі салық өндіруі немесе шетел әріптесінің елінде туралы мәліметтің кемшілігі - бұл мемлекеттік құрылымдар кәсіпкерлік фирмалардан айыппұл санкциялары жоғалтуларды көз төлетудің нәтижесінде жақтан. Сонымен бірге бәсекешілер туралы мәліметтің кемшілігі кәсіпкер үшін жоғалтулар көз бола алады[4].

Кәсіпкерлік тәуекелдер пайда болулар сала бойынша сыртқы және ішкіге бөлшектеуге болады. Сыртқы тәуекелдердің пайда болулары көз кәсіпорын қарағанда сыртқы орта болып табылады. Кәсіпкер оларды баурай алмайды, ол тек қана олардың өз қызметінде болжап есепке ала алады[5].

Осылайша, сыртқыға тәуекелдерді жатады, кәсіпкер тікелей қызметке байланыссыз. Кәсіпкерлік реттейтін заңның ойда болмаған өзгерістері туралы сөз болады; тағы басқа ахуалдарды қызметтің еліндегі саяси тәртіптің орнықсыздықтары, сәйкесінше нәтижеде басталған соғыс, национализация, ереуіл жасаулар, эмбаргоны енгізу тағы сол сияқтылар пайда болатын сәйкесінше жоғалтулар туралы да кәсіпкерлер. Ішкі тәуекелдердің көзі өзінің кәсіпкерлік фирмасы болып табылады. Бұл тәуекелдер тиімсіз менеджмент, қате маркетинг саясатының жағдайында, сонымен бірге нәтижеде фирма ішіндегі теріс пайдаланулар пайда болады. Негізгі ішкі тәуекелдердің арасында кәсіби деңгеймен және кәсіпкерлік фирманың қызметкерлерінің қасиеттерімен сабақтас кадрлық тәуекелдер болып табылады. Қысқа мерзімді тәуекелдер тобына сол шығындар жүкті тасымалдау уақытында пайда бола алғанда көлік тәуекелінің ағымында түпкі белгілі уақыт мерзімінің кәсіпкеріне немесе нақты мәміле бойынша төленбей қалу тәуекелі қатер төндіретін тәуекелдер жатады. Мысалы, тұрақты тәуекелдерге немесесі бар заңға сүйенген жүйе жетілмеген еліндегі төленбей қалу тәуекелінің нақтылы экономика саласында географиялық ауданның мәліметтегі кәсіпкерліктерге үздіксіз қатер төндіретін жатады[6].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Галлеев В.Б. Автоматизация и телемеханизация магистральных нефтепроводов. М.: Недра, 2022.
2. Васильев Г.Г., Коробков Г.Е., Коршак А.А., Лурье М.В., Писаревский В.М.,
3. Прохоров А.Д. Трубопроводный транспорт нефти. М: Недра, 2012.
4. Сулейманов Р.Н., Галеев А.С., Бикбулатова Г.И. Эффективность работы насосных агрегатов. М.: 2014.
5. Нечваль А.М., Коршак А.А. Трубопроводный транспорт нефти, нефтепродуктов и газа. М.: 2015.
6. Нұрсұлтанов Д.Т. Мұнайды өңдеу және тасымалдау. Алматы 2022
7. Джиенбаев Н.К. Мұнайды айдау және тасымалдау. Алматы 2016

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ / ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

**ЕТЖ (ЕҢ ТӨМЕНГІ ЖАЛАҚЫ) САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ
ӘР ТҮРЛІ ЕЛДЕРДЕ**

Абдрахманова Айгүл Әшімқызы

Экономика магистрі, аға оқытушы

Баранова Дарья Леонидовна

«Қаржы» білім беру бағдарламасының студенті

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Мақалада әлеуметтік норматив ретінде ең төменгі жалақы ұғымы қарастырылады; Қазақстан Республикасындағы ЕТЖ қазіргі мөлшеріне талдау жүргізіледі, сондай-ақ Германия, ҚХР және БАӘ-дегі ЕТЖ мөлшеріне қысқаша сипаттама беріледі.

Түйінді сөздер: ең төменгі жалақы, жалақы, еңбек ресурстары.

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МЗП (МИНИМАЛЬНОЙ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ)
В РАЗЛИЧНЫХ СТРАНАХ**

Абдрахманова Айгүл Ашимовна

Магистр экономики, старший преподаватель

Баранова Дарья Леонидовна

Студентка образовательной программы «Финансы»

Казахско-Русский Международный университет, 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52

В статье рассматривается понятие минимальной заработной платы, как социального норматива; проводится анализ современного размера МЗП в Республике Казахстан, а также дается краткая характеристика размеров МЗП в Германии, КНР и ОАЭ.

Ключевые слова: минимальная заработная плата, оплата труда, трудовые ресурсы.

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MINIMUM WAGE
IN DIFFERENT COUNTRIES**

Abdrakhmanova Aigul Ashimovna

Master of Economics, Senior Lecturer

Baranova Daria Leonidovna

Student of the educational program «Finance»

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St;

The article examines the concept of the minimum wage as a social norm; analyzes the current size of the minimum wage in the Republic of Kazakhstan, and also gives a brief description of the size of the minimum wage in Germany, China and the UAE.

Keywords: minimum wage, wages, labor resources.

Заработная плата представляется одним из основных условий труда, обладающих широкой потребностью как у работников, так и у работодателей. Как правило, работодатели заинтересованы в оптимизации расходов на персонал, рабочие – в увеличении уровня заработка и соответственно уровня жизни.

Вопросы оплаты труда решаются любым работодателем независимо с учетом его финансовых возможностей, сферы деятельности, производственных целей и задач, всеобщих условий на рынке, а еще контингента работников. То есть, на формирование порядка оплаты действует множество различных факторов. Вместе с тем, трудовые взаимоотношения подлежат законному регулированию, которое ориентировано на установление наименьших гарантий прав и свобод в сфере труда, в том числе и в вопросах заработной платы.

Минимальная заработная плата (МЗП) – это минимальный рабочий эталон для определения денежных выплат простому неквалифицированному работнику. При этом заработная плата труженика складывается в зависимости от его квалификации, сложности, численности и свойства производимой работы.

Этот показатель впервые был введен Законом РК от 25 декабря 1991 года «О республиканском бюджете РК на 1992 год» [1]. Минимальную зарплату приступили считать в тенге с 1 февраля 1994 года, когда она составляла 40 тенге в месяц. С момента вступления этот коэффициент изменялся один раз в квартал, а с 2000 года ставится ежегодно.

В общей сложности за период с 2013 по 2022 год показатель увеличился в 3,2 раза, а средний ежегодный рост составил 14,2%. Наглядно это можно увидеть на рисунке 1.

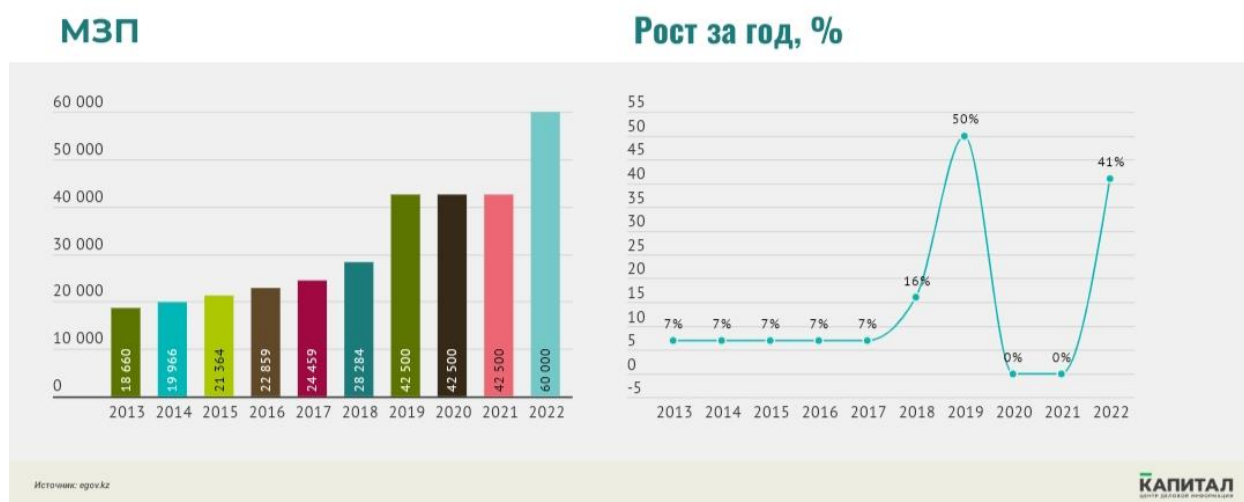

Рис.1 Сравнительный анализ МЗП за 2013-2022 гг. [1]

По поручению Главы страны с 1 января 2024 года охват минимальной заработной платы (далее – МЗП) повысится с 70 до 85 тыс. тенге.

В первую очередь увеличение МЗП коснется «низкооплачиваемых» работников. Во-вторых, работодатели, которые при установлении уровня зарплаты применяют коэффициент МЗП, также будут менять заработную плату прочих категорий работников с учетом межразрядной системы квалификаций.

Вместе с тем Глава страны доверил Правительству РК ввести новую технологию нахождения минимальной заработной платы, которая разрешит постепенно надбавлять ее размер.

Во исполнение предоставленного поручения профессионалы Министерства труда и общественной защиты населения РК приступили к разработке технологии нахождения МЗП, базирующейся на активном подходе и учитывающей ключевые финансовые показатели.

Напомним, МЗП представляется минимальным социальным стандартом в сфере труда и ставится ежегодно на соответствующий финансовый год законом РК «О республиканском бюджете».

Ознакомимся со ставками МЗП в нескольких других государствах.

Например, в Германии есть минимальная заработная плата, распространенная как Mindestlohn, то есть законодательно определенный уровень минимальной заработной платы. В Германии минимальная заработная плата определена для почасовой оплаты труда. После последнего повышения, внедренного федеральным правительством, страна стала вторым государством в Европейском Союзе, предлагающей самую возвышенную минимальную заработную плату. Впрочем, следует помнить, что заработная плата в Германии, включая размер минимальной заработной платы, всегда ставится на уровне брутто. Всеобщая поставленная законом наименьшая заработная плата используется независимо от того, как часто или сколько времени кто-то работает, то есть также для мини-работ.

Существенно на 2023 год это означает: введенная законом минимальная заработная плата составляет 12 евро брутто в час, наивысший доход от мини-работы является 520 евро. Это означает, что любой, кто получает поставленную законом минимальную заработную плату, может трудиться на Minijob до 43 часов в месяц или 10 часов в неделю.

С 2015 года на всей территории Германии действует закон о наименьшем размере заработной платы (Mindestlohngesetz vom 11. August 2014 (BGBl. I S. 1348)). Начальная минимальная ставка составляла 8,50 евро за 1 час работы [2].

Таким образом, любой работник в Германии, за некоторыми исключениями, имеет привилегию на обговоренный законом минимальный размер оплаты труда. настоящий закон также регулирует конечный срок выплаты зарплаты, а именно: плата должна быть выплачена рабочему в обговоренный с ним срок, но не позже последнего трудового банковского дня в месяце, последующем за месяцем, в котором работа была выполнена.

Рассмотрим МЗП в стране, такой как Китайская Народная Республика (КНР). Минимальная заработная плата (МЗП) – это минимально достижимый размер заработной платы работника, гарантируемый китайским государством. На размер МЗП влияет местный прожиточный минимум, показатель цен, имеющаяся средняя заработная плата работников, уровень занятости и другие факторы.

Предоставление минимального размера оплаты труда было введено в КНР в 1994 году [3]. Регулировкой этого показателя занимаются областная власть исходя из надобностей и финансовых возможностей местного населения.

В вопросах утверждения официальных ставок наименьшей оплаты труда Министерство трудовых ресурсов и социального обеспечения (МТРСО) Китая одарило регионы большей частью независимости. Местное начальство предусматривает многие показатели, включая, экономичный рост, среднюю заработную плату, уровень жизни, безработицу, стоимость на продукты питания и недвижимость. Проводится развернутый анализ, а дальше принимается заключение о необходимости увеличения минимальной заработной платы.

В зависимости от региона официальная минимальная зарплата в Китае в 2023 г. колеблется от 1 420 до 2 590 юаней в месяц, что эквивалентно 205–375 американским долларам. По закону областные и городские власти обязаны менять наименьшие ставки оплаты труда не реже одного раза в течение двух лет. В 2023 году самую возвышенную зарплату на минимальном уровне зарабатывают в Шанхае (2 590 юаней), а меньше всего в провинции Ляонин (1 420 юаней) [4].

Следующее государство - это ОАЭ. Официальная минимальная заработная плата в ОАЭ не устанавливается. В столице Абу-Даби и в крупнейшем городе Дубае подобного показателя также нет. По сведениям Министерства человеческих ресурсов и эмиратизации, охват окладов местной рабочей массы регулируется путем переговоров между нанимателем и работником, что фиксируется в трудовом контракте.

Аналогичная стратегия разрешает организовывать гибкий и независимый рынок труда, гарантирует поступление квалифицированной рабочей силы и стабильный экономический рост. Кроме того, в последние годы власти ОАЭ вводят новоиспеченные

законы и предпринимают определенные шаги, нацеленные на правовую защиту наиболее чувствительной группы сотрудников – домашний персонал.

В целом обзор рынка труда показывает, что минимальная плата в Дубае в 2023 году является около 600–1200 дирхам (165–325 долларов) в месяц для работников без особой квалификации и 2100 дирхам (570 долларов) для квалифицированных специалистов. На практике подобные низенькие оклады встречаются достаточно редко. В большинстве случаев ежемесячная наименьшая плата в Дубае начинается от 3000 дирхам (815 долларов) [5].

По заявлению Министерства человеческих ресурсов и эмиратизации ОАЭ, в ближайшее время руководство не планирует внедрять минимальную заработную плату в стране.

Итак, логично было бы предположить, что человек работающий в режиме полной занятости, проживающий в стране с каким-либо установленным уровнем прожиточного минимума, должен получать плату за свой труд, как минимум, в размере, который покрывает прожиточный минимум. Экономисты всего мира разделились на два лагеря: те, кто поддерживает политику установления минимальной заработной платы и те, кто против данной инициативы.

В Трудовом кодексе РК сказано, что МЗП не может быть ниже прожиточного минимума, в ее состав не входят надбавки, доплаты, премии и социальные выплаты. В законе сказано, что МЗП должна выплачиваться пропорционально отработанному времени. Размер месячной зарплаты При этом размер месячной заработной платы сотрудника, который выполнил все условия труда, не может быть ниже минимального размера месячной заработной платы.

Список использованной литературы:

1. Как менялись минимальные расчетные показатели за последние 10 лет. – [Электронный ресурс]- Режим доступа: <https://kapital.kz/economic/110266/kak-menyalis-minimal-nyye-raschetnyye-pokazateli-za-posledniye-10-let.html>
2. Зарплаты в Германии: минимальные и средние зарплаты в Германии по профессиям, таблицы зарплат в 2023, 2022 году– [Электронный ресурс]- Режим доступа: <https://ru-geld.de/salary/>
3. Регулирование оплаты труда в Китае. – [Электронный ресурс]- Режим доступа: <https://www.jobgrade.ru/2022/12/17/регулирование-оплаты-труда-в-китае/>
4. Минимальная и средняя зарплата в Китае.– [Электронный ресурс]- Режим доступа: <https://hochusvalit.com/kitaj/zarplata-v-kitae>
5. Минимальная и средняя зарплата в ОАЭ. – [Электронный ресурс]- Режим доступа: <https://hochusvalit.com/khochu-svalit/zarplata-v-dubae>

**ҚАЗАҚСТАНДА ҰЛТТЫҚ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖҮЙЕНІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ
БАҒЫТТАРЫ ЖӘНЕ КӘСПОРЫННЫҢ ШЫҒЫНДАРЫН БАСҚАРУДЫҢ
МӘНІ**

Жумағалиева Б.З.

э.э.к., профессор

Тұлеуова А. А.

«Қаржы» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Мақалада ҚР инновациялық іс-әрекеттің экономикалық ерекшеліктері қарастырылады. Инновациялық қызметтің негізі төрт элементі сипалатқан: ғылыми – әлеуеті, инновациялық-кәсіпкерлік, инновациялық инфрақұрылым, қаржылық инфрақұрылым элементтері сипатталған.

Түйінді сөздер: инновациялық процестер, индустриялық инфрақұрылымды, қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері, қаржы, негізгі капиталдың рентабельділігі.

**НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ
В КАЗАХСТАНЕ И ЗНАЧЕНИЕ УПРАВЛЕНИЯ РАСХОДАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ**

Жумағалиева Б.З.

к.э.н., профессор

Тұлеуова А. А.

магистрантка образовательной программы «Финансы»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В этой статье рассматриваются экономические особенности развития инновационной деятельности в Республике Казахстан, которые включает четыре основных элемента – научный потенциал, инновационные предпринимательства, инновационную и финансовую инфраструктуры.

Ключевые слова: инновационные процессы, показатели индустриальной инфраструктуры, финансовой устойчивости, финансов, рентабельности основного капитала.

**DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF NATIONAL INNOVATION SYSTEM IN
KAZAKHSTAN AND IMPORTANCE OF ENTERPRISE EXPENSES MANAGEMENT**

Zhumagalieva B.Z.

Candidate of Economic Sciences, Professor

Tuleuova A. A.

master's student of the educational program «Finance»

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St

In this article are considered economic features of the innovative activity development in the Republic of Kazakhstan, which include four main elements – a scientific potential, innovative enterprise, innovative and financial infrastructure.

Keywords: innovation processes, indicators of industrial infrastructure, financial stability, finance, return on fixed capital.

Индустриялық инфрақұрылымды дамыту Қазақстанның экономикасын жаңғырту әртарапандыру және әлеуметтік мәселелерді шешу мәселесінде қазіргі заманғы индустриялық инфрақұрылымды қалыптастыру стратегиялық мәнге ие болуда. Индустриялық саясаттың осы бағытын іске асырудың өзектілігі мыналарға негізделген: Қазақстанның экономикасына салынған инвестициялардың зор ағынына қарамастан, негізгі инвестициялар әлі де өнеркәсіптің өндіруші салаларында, сондай-ақ құрылыстың, сауданың, қызметтер мен демалыс орнының кірістілігі жоғары салаларында генерациялануда.

Инновациялық процестерді басқаруға кешендік, жүйелік әрекет етудің болмауы елдің инновациялық әлеуетін дамытуды тежейді және оны одан әрі дамытудың басымдықтарын дұрыс білдіруге мүмкіндік бермейді.

Шешім таппауы отандық инновациялық әлеуеттің дамуына теріс әсер ететін мынадай негізгі проблемаларды бөлуге болады:

- оларды тұтынушылар талап еткен жағдайға дейін нарыққа шығарылатын технологиялар мен өнімдер көпшілігінің аяқталмауы. Бұл әлеуетті серіктестердің көз алдында ұсынылған технологиялардың (немесе өнімдердің) құнын күрт төмендетеді.

- технологиялық жаңа ендірімелерді енгізудің және оларды нарыққа шығарудың қазіргі заманғы тетігінің болмауы. Нарықтық жағдайлардағы жаңа ендірімелерді игеру тетігі жоғарғы тәуекел, бірақ табысты жағдайда жоғары қайтарым тән болатын шағын инновациялық нарықпен үздіксіз байланысты. Дамыған экономикаларда шағын инновациялық кәсіпкерлікті дамыту үшін қажетті жағдайды (инфрақұрылымды) қамтамасыз ететін халық шаруашылығының ерекше секторы жұмыс істейді.

- инновациялық жобаларға жәрдемдесетін, технологиялық парктер және мамандандырылған бизнес-инкубаторлар, тәуекелдік қаржыландыру қорларының желісі (венчурлік қорлар), олардың жылдам өсу кезеңіндегі фирмаларды қолдаудың арнайы қаржылық тетіктері, фирмаларды және зияткерлік меншікті сертификацияланған бағалаушылар және басқалары сияқты, дамыған инфрақұрылымдық элементтердің болмауы;

- ішкі нарықта озық технологияларға және өнеркәсіптік жаңа ендірімелерге төлем қабілетті тапсырыстың болмауы. Ғылым және ғылымды қажетсінетін қызмет көрсету саласына жатады және бұл қызметтер көрсетуді нарық талап етуі тиіс. Өкінішке орай, ғылыми қызметтер көрсету мен ғылымды қажетсінетін өнімдердің отандық нарығы қазіргі уақытта өте аз. Кәсіпорындардың көпшілігі ғылымның қызметтер көрсетуін сатып ала алмайды.

Сонымен, инновациялық кәсіпкерлік ғылыми-техникалық және өндірістік салалар арасындағы делдалдық рөлдерді байланыстырып дамытуды көздейді. Инновациялық кәсіпкерліктің соңғы мақсаты жаңа дәуірдің бәсекеге қабілетті ғылымды қажетсінетін өнімді сериялық өндіруді және әлемдік стандарттар деңгейіндегі жоғары сұранысты жылдам реттейтін кәсіпорындарды дамыту болып табылады .

Бүгінгі қаржы қиындықтарына қарамастан, Қазақстанда инновациялық идеяларды өмірге енгізетін зерттеушілерді қолдайтын бюро қызметі ұйымдастырылды, сондай-ақ инновациялар мен жаңалықтар және технологияларды дамыту орны құрылды. Сонымен қатар, ғылым және ғылыми-техникалық саясат концепциясының жобасы жүзеге аса бастады. Осы мақсаттарды жүзеге асыру үшін мемлекет деңгейінде арнайы бағдарлама бекітілді. Бұл бағдарламаның басты мақсаты – отандық, сондай-ақ шетелдік ғылыми әлеуетті және технологияларды пайдаланудың негізінде бәсекеге қабілетті түпкілікті өнімді жасауды қамтамасыз ететін ашық үлгідегі инновациялық жүйені қалыптастыру болып табылады .

Жоғарыда аталған бағдарламалар елдің экономикасындағы инновациялардың пайда болуы, таралуы мен пайдаланылуының мейілінше оңтайлы тетіктеріне белсенді мемлекеттік реттеу жүргізуді, яғни олардың тиімді коммерциялануын болжайды.

Қазақстанда Ұлттық инновациялық жүйені (ҰИЖ) қалыптастырудың негізгі қағидаттары:

- мемлекеттік ҰИЖ-ны қалыптастыру мен дамыту процесіндегі белсенді рөлі;
- дамудың ұлттық, салалық және өңірлік басымдықтарының келісушілігі;
- мемлекеттің жеке капиталмен серіктестігі;
- жүйенің ашық сипатты.

Мемлекеттің белсенді рөлі – бірінші кезекте ҰИЖ қалыптастыру үшін қажет. Шетелдік тәжірибені талдау көрсетіп отырғандай, әлемнің бір де бір елінде ҰИЖ-ды нарық, жеке сектор дербес қалыптастырған жоқ. Барлық елдерде ұлттық экономиканың бәсекеге қабілетін арттыру үшін мемлекет жүйеге белсенді қатысушының рөлін өзіне алуға тура келді. Мемлекеттің белсенді рөлі ҰИЖ барлық элементтерінің өзара іс-қимылдарын мемлекеттік деңгейде үйлестіруді жүзеге асыруға; дамудың ұлттық, салалық және өңірлік басымдықтарының келісушілігін қамтамасыз етуге; ресурстарды басым бағыттарға шоғырландыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Мемлекеттің жеке капиталмен серіктестігі инновациялық даму барысында жеке сектордың ресурстарын тарту үшін қажет. Мемлекет жеке секторды алмастыра алмайды, ол ҰИЖ-ні қалыптастыру мен дамыту процесінде ұйымдастырушы, катализатор және үйлестіруші ретінде ғана көрінеді, бірақ оның басты мақсаты – жеке капиталды инновациялық процестерге белсенді қатысуға тарту болып табылады. ҰИЖ-дың қалыптасуына қарай оның жұмыс істеуіндегі және одан әрі дамуындағы мемлекеттің рөлі қысқаратын болады.

Ұлттық инновациялық жүйенің ашық сипаты оның тиімділігін қамтамасыз ету үшін шешуші маңызы бар. Ашықтық дәстүрлік ғылыми ортада да, дара өнертапқыш та туындатқан ішкі және сыртқы инновацияларды қабылдау жүйесінің қабілетін білдіреді. ҰИЖ кез келген қызықты өнертабысты, кез келген коммерциялық перспективалық әзірлемені іске асыру мүмкіндігін қамтамасыз етуі тиіс. Бұл өндіріс пен ғылыми зерттеулердің жаһандану процестерінен барынша нәтиже алуға, инновациялық қызметке елдің барлық талантты адамдарын тартуға мүмкіндік береді.

Ұлттық инновациялық қор элементтерін қарастырсақ, олар: ғылым (ғылыми-зерттеу институты, ғылыми орталықтар, т.б.), инновациялық инфрақұрылым (технопарктер, инновациялық орталықтар, трансферттік технологиялар орталығы), инновациялық кәсіпорын (кәсіпкерлік орта), қаржылық инфрақұрылым (банк институттары, венчурлік қорлар).

Осындай әрекеттермен еліміздің ұлттық инновациялық жүйесінде ғылыми-инновациялық инфрақұрылым қалыптасады, венчурлік қаржыландыру жүйесі құрылады, кәсіпкерлік субъектілеріндегі негізгі құралға инвестиция көлемі ұлғаяды.

Сонымен қатар жоғарыдағы бағдарламалардың іске асуының негізінде елде 2004 жылдан бастап «Ұлттық инновациялық қор» АҚ (ҰИҚ) құрылды. Қазіргі таңда бұл қордың жұмысының нәтижесі инновациялық шаруашылықты дамытуға бағытталатын құны 80 млрд теңге көлеміндегі 54 жобаны қаржыландыруда. Оның ішінде 10 жоба - инновациялық, 32 жоба – ҒЗТҚЖҚ, 9 жоба - венчурлік қорға тиесілі болса және 3 элемент инновациялық инфрақұрылымды қаржыландыруға бағытталған. Қазіргі таңда ҰИҚ-дың қатысуымен жалпы құны 11212,8 млн теңгені (86,2 млн АҚШ доллар) құрайтын 5 отандық венчурлік қор және жалпы құны 600 млн АҚШ доллар көлемін құрайтын 5 шетелдік қор құрылды.

Ақпараттық технология саласында елімізде алғаш рет Қазақстандық технологияны трансферттеу желісі құрылды. Ол дегеніміз – инновациялық жобаларды өткізуде және осы салада серіктестік құруға және технологиялық ақпараттарды тиімді таратуға мүмкіндік беретін, технологиялық сұраулар мен ұсыныстарының мәліметтер базасы немесе электрондық алаңы. Оның құрушысы – «Технологияны инжиниргтеу мен трансферттеу орталығы» АҚ.

Қазақстандық ғылыми сыйымды өнімдерді өндірушілер отандық бәсекелестің шектелуінен және еңбектің, әсіресе ойлау еңбегінің төмендетілген құнымен байланысты (әлемдік құнымен салыстырғанда) артықшылықтарды жүзеге асыру есебімен, сыртқы нарықты белсендірек игеруге тырысады. Бұл үміттер барлық жағдайларда ақталған жоқ, бірақ ең табысты кәсіпорындар сыртқы нарықта ғылыми сыйымды өнімді сату ерекшеліктерімен байланысты едәуір жаңа тәжірибеге ие болады. Көптеген жағдайларда ұзақ мерзімді кооперация стратегиясы, сыртқы нарыққа өз бетінше шығу баламасы ретінде әлемдік көшбасшыларымен альянстарға қатысу ең тиімді болды [3 с.25]. Қазақстандық компаниялардың шетелдік серіктестерімен ынтымақтастық дәрежесі, олардан дүниежүзілік нарық мәселелері мен

артықшылықтарын түсіну жолымен қаншалықты жылжыса, соншалықты олардың қаржылық және экономикалық жағдайын тұрақты болғанын көрсетеді.

Сонымен, Қазақстандағы ғылым мен инновациялық қызмет саласының дамуы бара-бара экономикалық мақсаттың сәйкестігіне көбірек бағынады. Қазақстан сегменті инновациялардың дүниежүзілік әлемінде қалыптасып келе жатыр. Дәл осы аспектілер инновациялық қызмет саласында қазіргі процестерді айқындайды және ұлттық ғылыми-техникалық жүйенің қалыптасып жатқан нарықтық қатынастар шындықтарына бейімделу саясатының ерекшеліктерін анықтайды.

Өмір өзі көрсеткендей, шикізат сатуға бейімделген экономика құлдырауға бағытталған. Тек жоғары сапалы, ең соңғы ғылым жетістіктеріне сай техника мен технологиялар ғана экономиканы көркейтіп, халық өмірін жақсартуға қабілетті. Сондықтан да, ғылым және ғылыми-технологиялық және инновациялық саясатқа ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Өткен ғасырдың соңғы он жылдығында Қазақстан ғылыми-техникалық потенциалы қиындықтары және қақтығыстармен қоса түбірімен өзгеріске ұшырады. Тек 1999 жылдан бастап ғана ғылым жетістіктері мен инновацияларды игеру, ғылым-өндіріс тізбегін дамытудың маңыздылығын мойындай бастадық. Нарықтық экономика тұсында ғылыми жаңалықтарды инновациялық компаниялар игеріп, өндіріске енгізіп отырады. Бұл салаға шағын инновациялық кәсіпкерлік айтарлықтай үлес қосады. Шағын кәсіпкерлік кез келген мемлекет экономикасының негізгі саласының бірі. Шағын және орта кәсіпкерлікке кез келген нарықтық дамыған елдерде 10 кәсіпорынның 9-ы кіріп отырады. Бұл кәсіпкерлік сферасында шағын инновациялық бизнес ерекше орын алып, мемлекет экономикасының дамуына көп әсер етеді. Өйткені, АҚШ-тың Ұлттық ғылыми қорының зерттеулері бойынша ірі компанияларға қарағанда шағын фирмаларда 2,5 есе көп жаңалық ашады, өнеркәсіптегі инновациялардың 50%-ы шағын кәсіпкерлік саласымен жасалынған, ал соңғы өнеркәсіпке енгізу процесі шағын кәсіпкерлікте бір жылға ертерек іске асырылады.

Қазақстанның индустриалды-инновациялық стратегиясына сай 2003 жылы Ұлттық инновациялық қор өмірге келіп жатқан инновациялық шаралардың күретаымыры болып табылады. Ұлттық инновациялық қордың мақсаты – технопарктер, бизнес-инкубаторлар салу, венчурлы қорларды ұйымдастыру. Қазіргі кезде ҰИҚ-дың құрамында 9 венчурлы қордың қаржысы бар, олардың бесеуі отандық та қалған төртеуі – шетелдік. Қазіргі кезде Қазақстанда венчурлік қор жүйесін қалыптастыру үлкен маңызға ие болып тұр, бұл әсіресе заңдық шығармашылық барысында өте тиімді. ҰИҚ өз жұмысының төрт бағытын анықтады; мұнай-газ секторына технологиялық қызмет көрсету, ақпараттық технология, ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу. Сондай-ақ биотехнология мен фармакология саласында да жұмыстар жүргізу. Бұл мақсаттарға қаржының жетпіс пайызы бөлініп отыр. Қалған ақша ұқсас технологияларға, энергетикаға, нанотехнологияға, космостық технологияға жұмсалатын болды. ҰИҚ түрлі деңгейдегі талдау жұмыстарын жүргізу, «Озық жетістіктер орталығын құру», экономиканың нақтылы секторымен тығыз байланыс орнатып, озық жетістіктерді ғылым мен техниканы дамытуға кеңінен пайдалану мақсатында Бүкіләлемдік банкпен бірлесіп жұмыс істеуде. Бұл жоба 2005 жылы Қоғамдық форумда қабылданған болатын.

Қор өз жұмысын Азаматтық зерттеулер мен талдау жасау жөніндегі белгілі американдық қормен байланыс орнатып, қазақстандық қор ғылыми-зерттеу бағдарламасын да жасады. Осының барысында бірігіп түрлі семинарлар, жиналыстар, ғылыми-зерттеу шараларын жүргізу жөнінде өзара келісімге қол қойылды. ИНТАС Европалық Одағымен бірлесе отырып, 2006 жылы ҰИҚ инновациялық гранттардың халықаралық байқауын өткізді. Оның бюджеттік қоры 500 мың евро болды. Бұл қаржы екі жақтан бірдей бөлінді. Осы байқау барысында 10 жоба қабылданып, оларды іске асыру үшін 50 мың евро бөлінді. Жобалардың мерзімі – бір жылдан үш жылға дейін. Кейін, тәуелсіз талдау жасаушылар түскен жобаларды ғылыми жағынан зерттеп, нәтижесінде үш жоба ғана қаржыландырылатын болды. ҰИҚ жүргізіп отырған бұл байқаулар еліміздің инновациялық дамуының қайнар көзіне айналады десек, артық айтқандық емес. Ең алдымен бұл жас, тәуелсіз мемлекетіміздің халықаралық аренада беделін көтеруге септігін тигізеді. Соңғы кездері қор шетелдік КИСО-систем, КИФАЛ және басқа да технологиялық компаниялармен байланыс жасауда. Германиядағы және Ресейдегі Мәскеу мемлекеттік университеттермен қолданбалы технологияларды Қазақстанда дамыту мақсатында келісім шаралар жүзеге асты. Бұл екі үлкен серіктестік қорға аса үздік технологияларды тиімді пайдаланудың жолдарын көрсетеді, ғалымдарды тәжірибелік-құрастыру жұмыстарына кеңінен тартатын болады. Жалпы инновациялық ұлттық қор қосымша құн алу мақсатында ізденістер жасап, жоғары технологиялық жобаларды еліміздің индустриясына енгізуге ұмтылатын болады.

Дүниежүзілік тәжірибеге қарайтын болсақ, шағын инновациялық кәсіпкерлік қызметіне және дамуына ең қолайлы жағдай ғылыми технологиялық орталықтарда – инкубаторларда, технопарктерде, технополистерде ұйымдастырылады екен. Бұл ұйымдар шағын инновациялық кәсіпорындарды бір «шатырдың астына», бір қалада шоғырландырып, оларға ғылыми-техникалық зерттеу лабораторияларын, өндірістік-тәжірибелік цехтарын және жалға бөлмелер ұсынады. Бұл жерде мемлекеттік қаржы, коммерциялық банктер және венчурлі қорлар қаржылары шоғырланады. Әдетте, ғылыми технопарктер мынадай жерлерде орналасады:

- жоғары оқу орындары, университеттер мен институттар бар жерлерде;
- өндіріс аймақтарын, жер телімдерін, лабораторияларды жалға алуға мүмкіндік бар жерлерде;
- мемлекет тарапынан қолдау мен салық жеңілдіктерін алуға мүмкіншілік бар жерлерде;
- автокөлік, теміржол магистралдарына және шикізат көздеріне жақын жерлерде.

Ғылыми-технологиялық орталықтардың қызмет көрсету деңгейінің кеңеюі, өспелілігіне байланысты оларды былайша тізіп көрсетуге болады: инкубаторлар, технологиялық парктер, технополистер, ғылым мен технология аймақтары.

Республикалық және жергілікті бюджеттерден қаржыландыру көлемі тиісті жылға арналған бюджетті қалыптастыру кезінде нақтыланатын болады. Стратегия іс-шараларын қаржыландыру үшін ұлттық басқару компаниясы «Қазына» орнықты даму қоры» АҚ-ның құрамына кіретін даму институттарының, ұлттық холдингтердің, ұлттық компаниялардың, оның ішінде әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялардың қаражаттары тартылады.

Бұдан басқа, жаңа технологиялық және ғылымды қажетсінетін өндірісті құруға, инфрақұрылымды дамытуға бағытталған неғұрлым басым да тиімді жобаларды іске асыру үшін халықаралық ұйымдар мен донор-елдерді тарту көзделеді.

Негізгі қаржы жүгі жеке меншік секторға түсуі тиіс. Алдын ала бағалау бойынша мемлекеттік және жеке капиталдың қатысуының ара қатынасы бестің бірге қатынасын құрауы тиіс.

Индустриялық-инновациялық даму стратегиясын табысты іске асыру экономиканы әртараптандыру, жаңғырту негізінде елдің экономикасының ұзақ мерзімді тұрақты өсуіне және өнімнің бәсекелі түрлерін өндіру мен экспорттың өсіміне жағдай жасауды қамтамасыз етуге ықпал етуі тиіс.

Экономиканың бәсекеге қабілетін арттыруда ғылым жетістігін пайдалану жақсарады, менеджмент және маркетингтік зерттеулер, өнімді стандарттау және сертификаттау және т.б. салаларда артта қалуды еңсеру жөніндегі шаралар қабылданады.

Инвестициялық, инновациялық және инфрақұрылымдық жобаларды мемлекеттің қаржы ресурстарының қатысуымен қаржыландыру үшін таңдау бөлігінде іріктеу рәсімдері өзінің мақсаттылығы мен ашықтығына ие болады.

Инвестициялық идеялар мен жобалардың перспективалығын айқындау саласында қазіргі заманғы әдістерді қолданатын жаңа қаржы институттары құрылады. Қазіргі заманғы және дамыған ғылыми-инновациялық және өндірістік инфрақұрылымды құру, біліктілігі жоғары басқарушы, ғылыми, инженерлік, техникалық кадрлар мен жұмысшы кадрларын даярлаудың тиімді жүйесін құру есебінен инвестициялар, технологиялар трансферті, ғылыми жетістіктермен алмасу үшін Қазақстанның тартымдылық деңгейі жоғарылайды.

Ұлттық технологиялық парктер мен аймақтар: ядролық технологиялар паркі, биотехнологиялар паркі, индустриялық мұнай-химия технопаркі, жаңа материалдар паркі, агроөнеркәсіптік технологиялар паркі құрылады.

Ұлттық инновациялық жүйе элементтерінің тиімді өзара іс-қимыл жасалуын жолға қою орын алады, шетелдік технологияларды республикаға трансферттеудің тиімді жүйесі, сондай-ақ, бәсекеге қабілетті отандық ғылыми әзірлемелер құру үшін материалдық-техникалық база қалыптасады.

Инновациялық жүйені дамыту индустриялық дамумен және ел экономикасын жаңғыртумен қатар жүргізіледі. Технологиялар трансферті және отандық әзірлемелер енгізу экономикаға енгізуден коммерциялық әсер алуды, еңбек өнімділігін арттыруды және энергия үнемдеуші технологиялар енгізуді өзінің нақты мақсаты ретінде ұстайды. Маңызды құрылымдық өзгерістер қосылған құны жоғары өнімнің жоғары технологиялық және ғылымды қажетсінетін өндірісінің пайдасына жүргізіледі.

Қазақстанда жүргізілген экономикалық құрылымдар өз кезегінде республиканың барлық аймақтарында кәсіпкерліктің еркін әрі қолайлы қалыптасуына жағдайлар жасады. Негізінен, кәсіпкерліктің даму деңгейінің көтерілуі экономикадағы инновациялық қарқынның дамуына маңызды түрде әсер етеді. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасында венчурлік индустрияны дамытудың нормативті-құқықтық базасын орнату қозғалысқа енді. Арнайы инновациялық қызмет субъектілерін ұйымдастырудың ережелері бекітілді. Инновациялық даму саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі міндеті, ұлттық инновациялық жүйенің негізгі элементтері: ғылыми әлеуетті, инновациялық инфрақұрылымды, қаржылық инфрақұрылымды, инновациялық кәсіпкерлікті қалыптастыру және дамыту болып табылады.

Қазақстанда жүргізілген экономикалық құрылымдар өз кезегінде республиканың барлық аймақтарында кәсіпкерліктің еркін әрі қолайлы қалыптасуына жағдайлар жасады. Негізінен, кәсіпкерліктің даму деңгейінің көтерілуі экономикадағы инновациялық қарқынның дамуына маңызды түрде әсер етеді. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасында венчурлік индустрияны дамытудың нормативті-құқықтық базасын орнату қозғалысқа енді. Арнайы инновациялық қызмет субъектілерін ұйымдастырудың ережелері бекітілді. Инновациялық даму саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі міндеті, ұлттық инновациялық жүйенің негізгі элементтері: ғылыми әлеуетті, инновациялық инфрақұрылымды, қаржылық инфрақұрылымды, инновациялық кәсіпкерлікті қалыптастыру және дамыту болып табылады.

Қатаң бәсекелестік жағдайы кәсіпорындардың шығындарды басқару үдерісіне, оларды есептеу мен мониторинг жүргізудің жетілдіру жолдарын іздеуге үлкен қызығушылық тудыруна әкеледі. Кәсіпорында шығындарды басқару үдерісін ұйымдастыру шығындардың жалпы деңгейін төмендетуге көмектеседі. Бұл кәсіпорынға қосымша бәсекелік артықшылықтарды береді. Шығындарды тиімді басқару кәсіпорында үлкен нәтижеге қол жеткізу, пайданы максималдау және өндірістің тиімділігін арттыруда мүмкіндігі зор. Кәсіпорын қызметінің негізгі қаржылық нәтижесі пайда болып табылады,

ол оның келешекте дамуының негізі және қаражат көзі қызметін атқарады. Өндіріс көлемін немесе шығарылатын өнімге бағаны өсіру арқылы пайданы арттыруға болады, бірақ бұл әрдайым мүмкін емес және мақсатқа сай келмейді. Сол себепті кәсіпорынның пайдасын арттырудың негізгі шарты өнім өткізілімі мен өндіріс шығындарын төмендету, соның ішінде шығарылатын өнімнің өзіндік құнын төмендету болып табылады. Осыған орай шығындарды басқару және ұйымдастыру кәсіпорын үшін маңызды мәселе болып табылады. Барлық кәсіпорындарда да шығындарды рационалды деңгейге дейін төмендету үшін резервтер қалыптасқан, ол кәсіпорын қызметінің экономикалық тиімділігінің өсуіне, бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыруға қол жеткізуге көмектеседі. Өнім бірлігін шығаруға шығындарды төмендету кәсіпорынға айтарлықтай төмен және икемді баға орнауға көмектеседі, ол бәсекелестер алдында маңызды артықшылық береді. Сол себепті әрбір кәсіпорын үлкен экономикалық нәтижеге қол жеткізу үшін шығындарды талдау мен оларды тиімді басқарудың маңызы зор. Соңғы жылдары шикізат құнының, материалдардың, энергияның өсуіне, сонымен қатар, несиені тұтыну үшін пайыздық ставкалардың, жарнамаға деген шығындардың өсуіне байланысты өндіріс шығындарының өсуі тенденциясы бақылануда. Нарықтық қатынастардың қалыптастыру халықаралық тәжірибе мен нарықтық экономика кезеңіне өту ерекшеліктерін ескере отырып, өндіріс шығындарын басқару тәжірибесін жетілдіруді талап етеді. Бұл кәсіпорынға бәсекелестік жағдайында өмір сүруіне, пайданы максималдау мен шығындарды минималдауға, кәсіпорын қызметінің рентабельділігін қамтамасыз етуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шим Джей К., Сигел Джоэл Г. Финансовый менеджмент: Пер. с англ. М.: Информационно-издательский дом «Филин», 2021г. 400 с.
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі технологиялық даму бағдарламасын бекіту туралы. 2007 ж., 26 қараша, №1131.
3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. Қазақстан Республикасының ұлттық инновациялық жүйесін қалыптастыру және дамыту жөніндегі 2005-2015 жылдарға арналған бағдарламасы. 2005 ж., 25 сәуір, №387.

ҚАЗАҚСТАНДА КАДРЛЫҚ ӘЛЕУЕТТІ ДАМЫТУДЫ ТАЛДАУ ЖАҒАНДЫҚ БІЛІМ ИНДЕКСІ БОЙЫНША

Кулумбетова Дина Болатқызы

Экономика ғылымдарының кандидаты,

«Экономикалық пәндер» кафедрасының профессоры

Фэн Чжунбао

«Менеджмент» білім беру бағдарламасының магистранты

Түрежанов Бақтияр Болатжанұлы

«Менеджмент» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Кадрлық әлеуетті дамыту әлеуметтік-экономикалық қызметтің барлық салаларына өз ықпалын арттырады, инновациялық дамуды ынталандырады және жаңа жұмыс орындарын құруға ықпал етеді. Бұл жұмыстың мақсаты Жаһандық білім индексі бойынша Қазақстандағы кадрлық әлеуетті дамытуды зерттеу, сондай-ақ оның даму перспективаларын айқындау болып табылады. Мақалада институционалдық режимді, халықтың білім дәрежесін қоса алғанда, негізгі салалардағы көрсеткіштер бойынша алынған елдердің дамуын интеграцияланған Бағалау жөніндегі жиынтық деректерді қамтитын жаһандық зерттеулер туралы сараптамалық-талдамалық ақпарат; осы елдердің қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайын, олардың қазіргі экономикадағы орнын сипаттайтын ақпараттық және коммуникациялық инфрақұрылым және ұлттық инновациялық жүйе жинақталады.

Түйінді сөздер: білімнің жаһандық индексі, кадрлық әлеует, адами ресурстар ұлттық экономиканы дамыту.

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА В КАЗАХСТАНЕ ПО ГЛОБАЛЬНОМУ ИНДЕКСУ ЗНАНИЙ

Кулумбетова Дина Болатовна

Кандидат экономических наук, профессор кафедры «Экономические дисциплины»

Фэн Чжунбао

Магистрант образовательной программы «Менеджмент»

Түрежанов Бахтияр Булатжанович

Магистрант образовательной программы «Менеджмент»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Әйтеке би, 52;

Развитие кадрового потенциала повышает свое влияние на все сферы социально-экономической деятельности, стимулирует инновационное развитие и способствует созданию новых рабочих мест. Целью этой работы является исследование развития кадрового потенциала в Казахстане по глобальному индексу знаний, а также определение перспектив его развития. В статье обобщена экспертно-аналитическая информация о глобальных исследованиях, содержащих совокупные данные по интегрированной оценке развития стран, полученные по показателям в ключевых областях, включая институциональный режим, степень образованности населения; информационная и коммуникационная инфраструктура и национальная инновационная система, характеризующих современное социально-экономическое положение этих стран, их позиционирование в современной экономике.

Ключевые слова: глобальный индекс знаний, кадровый потенциал, человеческие ресурсы развитие национальной экономики.

**ANALYSIS OF HUMAN RESOURCES DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN
ACCORDING TO THE GLOBAL KNOWLEDGE INDEX**

Kulumbetova Dina Bolatovna

Candidate of Economic Sciences, Professor of the Department of «Economic Disciplines»

Feng Zhongbao,

Master student of the educational program «Management»

Bakhtiyar Bulatzhanovich Turezhanov,

Master student of the educational program «Management»

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St

The development of human resources increases its impact on all spheres of socio-economic activity, stimulates innovative development and contributes to the creation of new jobs. The purpose of this work is to study the development of human resources in Kazakhstan according to the global knowledge index, as well as to determine the prospects for its development. The article summarizes expert and analytical information on global studies containing aggregate data on the integrated assessment of the development of countries obtained by indicators in key areas, including the institutional regime, the degree of education of the population; information and communication infrastructure and national innovation system, characterizing the current socio-economic situation of these countries, their positioning in the modern economy.

Keywords: global knowledge index, human resources, human resources, development of the national economy

---

Мировое общество постепенно переходит к стадии развития экономики, основанной на знаниях, где особое значение имеет превращение знания в эффективное производство. Новая роль человека, как создателя и носителя знаний в обществе и существенные изменения в экономике, организационной культуре и технологии, связанные с формированием рыночной среды, по-новому поставили такие задачи как отбор, подготовка, обучение, использование творческих способностей персонала предприятий. Решение этих задач в рамках традиционной кадровой политики оказалось уже невозможным.

Сегодня стратегические и тактические цели предприятия могут быть реализованы только кадрами, отвечающими как квалификационным требованиям, обуславливаемым конкретной производственной и управленческой технологией, так и мотивационным требованиям, необходимым для перехода в меняющуюся предпринимательскую среду.

Эффективность развития экономики знаний может быть измерена с помощью ряда показателей. Например, доступность современных средств коммуникации широким слоям населения; уровень образования населения (количество учебных заведений, количество обучающихся); количество обучающихся по программам продленного образования и/или на курсах переподготовки и повышения квалификации; расходы на государственное образование; расходы государства на научно-исследовательскую деятельность. Перечень данных показателей может быть продлен. В целом же система индикаторов, отражающих уровень развития сектора повышения спроса на знания и в целом экономики, основанной на знаниях, еще только формируется.

Наиболее признанной считалась разработанная Всемирным банком методика измерения экономики знаний, включающая 76 показателей, приведенных (нормализованных) для оценки в интервале от 0 до 10 в четырех основных направлениях для 121 страны. К основным оцениваемым направлениям отнесены: институциональный режим; степень образованности населения; информационная и коммуникационная инфраструктура; Национальная инновационная система. Эти показатели позволяют определить, насколько эффективно та или иная экономика использует знания для целей воспроизводства.

В настоящее время (с 2017 года) ее сменила методика Организации Объединенных Наций и Фонда знаний Мохаммеда бин Рашида Аль Мактума. Система показателей включает критерии: развитие довузовского образования (ДО), технического и профессионального образования, профессионального обучения (ТППО), высшего образования (ВО), развитие НИОКР, степень развития и использования информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), развитие экономики (Э). Дополняет их отдельный субиндекс, который изучает благоприятную среду, отражая социально-экономические факторы, факторы управления, здравоохранения и окружающей среды, лежащие в основе этих секторов (БС) [1]. Структура Индекса представляет собой иерархию, включающую секторальные индексы (называемые субиндексами), основные компоненты, подкомпоненты и переменные. Шесть из семи субиндексов имеет вес 15%, за исключением благоприятной среды, которой присвоен вес 10%.

Глобальный индекс знаний (GKI) служит инструментом мониторинга состояния знаний стран в выделенных выше ключевых областях. Охватывающий 232 показателя, GKI помогает руководителям директивных органов, исследователям, гражданскому обществу и частному сектору развивать общества, основанные на знаниях, и устранять пробелы в знаниях. В частности, GKI показывает, как новые тенденции в области технологий, обучения и инноваций радикально меняют наши общества. Теперь страны должны использовать свою инфраструктуру знаний для обеспечения открытости новые возможности в виде рабочих мест и средств к существованию, способствующие устойчивому развитию. GKI также может использоваться для ключевых показателей, таких как Индекс человеческого развития ПРООН [2].

Основное внимание при оценке состояния развития экономики знаний посредством GKI уделяется развитию навыков:

1. индекс фокусируется на приобретении навыков и умений, служа показателем различий в навыках.
2. индекс выявляет значительные дефициты в навыках, особенно среди уязвимых групп, таких как безработная молодежь (NEET) и женщины.
3. развитие навыков начинается в раннем возрасте и продолжается на протяжении всей жизни человека, хотя данные об обучении на протяжении всей жизни в настоящее время недоступны.
4. подчеркивается необходимость фундаментального изменения навыков для любой формы трансформации, будь то на микро- или макроуровне.

Показатели, связанные с навыками включают: долю молодежи, не имеющей работы, образования или профессиональной подготовки, уровень участия в рабочей силе лиц с высшим образованием, уровень безработицы среди лиц с высшим образованием (% от общей численности рабочей силы с высшим образованием), уровень предпринимательской активности работников, дефицит финансирования ММСП (в % к ВВП) доля лиц, обладающих стандартными навыками в области ИКТ, процент выпускников высших учебных заведений образование, закончивших учебу по образовательным программам в области информационных и коммуникационных технологий, уровень занятости в сфере ИКТ, и тому подобные.

Основное внимание уделяется ценности инвестиций в людей через образование и здравоохранение, а также во все другие виды деятельности, которые способствуют развитию человека. Эти инвестиции представляют собой индивидуальные и социальные издержки и увеличивают человеческие возможности, знания и навыки. С другой стороны анализируется вклад людей в создание новой ценности путем внедрения их способностей, знаний и навыков в бизнес-процесс. Когда человек, то есть сотрудник, вводит человеческий капитал в бизнес-процесс, капитал становится ключевым компонентом человеческих ресурсов. А. Маршалл утверждал, что наиболее ценным из всех капиталов является тот, который вложен в людей, и указывал на важность производственного обучения, организации труда и управления бизнесом для производства [3].

Он отметил, что существуют различные виды затрат на рабочую силу: из-за труда как такового, труда как идеи и как организации. Другие экономисты также указывали на важность человеческого фактора в производстве, особенно подчеркивая различное влияние неравных индивидуальных и общих образовательных, профессиональных и квалификационных характеристик населения на выгоды национальной экономики.

По глобальному индексу знаний за 2022 год Казахстан занимал лишь 78-е место среди 132 стран со значением ниже среднего, уступая Армении, Украине, Молдове, Российской Федерации, Грузии, Беларуси и др. странам (таблица 2) [4].

Таблица 2

Рейтинг стран мира по глобальному индексу знаний в 2022 году

Номер	Страна	Значение	Номер	Страна	Значение
Мировой средний показатель		46,47	*	*****	**
1	Соединенные Штаты	68,37	64	Гайана	45,87
2	Швейцария	68,28	65	Босния и Герцеговина	45,85
3	Швеция	66,96	66	Тринидад и Тобаго	45,76
*	*****	**	67	Вьетнам	45,64
48	Беларусь	49,9	68	Албания	45,44
49	Маврикий	49,03	69	Турция	45,42
50	Греция	48,83	70	Аргентина	45,33
51	Уругвай	48,64	71	Боливия (Многонациональное Государство)	45,22
52	Грузия	48,18	72	Армения	45,17
53	Российская Федерация	48,07	73	Панама	45,17
54	Оман	47,98	74	Ботсвана	44,93
55	Бахрейн	47,44	75	Мексика	44,41
56	Коста-Рика	47,19	76	Бразилия	44,22
57	Молдова (Республика)	47,01	77	Филиппины	44,1
58	Перу	46,8	78	Казахстан	43,53
59	Таиланд	46,76	79	Шри-Ланка	43,42
60	Колумбия	46,66	80	Эквадор	43,17
61	Бруней-Даруссалам	46,6	*	*****	**
62	Монголия	46,6	131	Нигер	23,22
63	Украина	46,49	132	Чад	21,4

Примечание – Составлено на основании данных источника [4]

П. Кайзер определяет элементы, которые делают национальную экономику динамичной, процветающей, использующей знания для целей воспроизводства [5]:

- новая экономика определяется способностью страны привлекать и расширять научно-технические активы и использовать их для экономического развития;
- экономические показатели определяются тем, насколько эффективно используются конкурентные преимущества региона (страны) для создания и расширения активов знаний и преобразования их в экономическую ценность.

Среди проблем, с которыми сталкиваются страны, он отмечает:

- получение и/или усвоение новых знаний,
- поддержание и/или создание адекватных рамочных условий и поддержание/создание эффективных инновационных процессов для того, чтобы создавать коммерчески жизнеспособные новые продукты, привлекательные и достаточные новые рабочие места

П. Кайзер считает, что окончательное воплощение знаний в экономическую деятельность происходит на региональном уровне. Не все регионы равны: мегаполисы и технологические регионы являются основными производителями и применителями

передовых знаний, другие регионы должны иметь возможность как можно быстрее применить новые знания, полученные в вышеупомянутых регионах.

Характеристики развития, определяющие региональный технологический потенциал и конкурентоспособность, состоят в следующем:

- сбалансированный отраслевой и/или технологический микс, который также представляет собой микс рисков (специализация с одновременной диверсификацией);
- интеграция в международный обмен знаниями, инновациями и товарами с ведущими регионами мира;
- опора на технологически активные и опытные отрасли/фирмы;
- ориентированное на применение производство знаний в научно-исследовательских институтах;
- наличие центров компетенции, кластерных структур и эффективного взаимодействия основных региональных заинтересованных сторон
- высокий абсолютный и относительный уровень научно-исследовательских работников в экономике и науке;
- благоприятный экономический климат и заметный имидж региона в области высоких технологий, которые работают как самоусилители в процессе развития;
- стратегическая ориентация экономической и технологической политики на области роста и компетенции, а также требования экономических показателей к исследованиям и разработкам, инновациям и экономическому успеху.

Таким образом, на основании выше изложенного можно сделать выводы относительно присущих экономике знаний особенностей:

- в ней создаются, циркулируют и используются знания для обеспечения роста и конкурентоспособности;
- она связана с быстрым развитием информационных и коммуникационных технологий, а также механизма производства знаний [6];
- идея, которая материализована в знание, становится непосредственной продуктивной силой;
- «рост капитализации высокотехнологичных корпораций и интернет-компаний» обеспечивается развитием человеческого капитала и знаний [7];
- большую роль начинают играть вне рациональные механизмы познания, особенно в области управления, маркетинга, стратегирования, нововведений, отбора кадров, образования, то есть во всех сферах жизнедеятельности человека;
- первичное значение приобретает потенциал человека, его возможности, а источником этого явля
- 1ю
- Э1бется саморазвитие, совершенствование личности, активизация и реализация потенциала.

Список использованной литературы:

1. Хасанхонова Н.И. Глобальный индекс знаний Республики Узбекистан. // Экономика и финансы. – 2023. – №5(165). – С. 56-61. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/globalnyy-indeks-znaniy-respubliki-uzbekistan>
2. Global Knowledge Index (GKI) 2021 HR spreads.pdf. kuwait.un.org
3. Иконникова О.В. Развитие теории человеческого капитала: общественно-исторические и экономические аспекты. // Проблемы современной экономики. – 2012. - № 4(44). – С.443-446.
4. Global Knowledge Index 2022. Программа развития ООН и Фонд знаний Мохаммеда бен Рашида Аль Мактума, 2022 – URL: <https://www.knowledge4all.com/ranking?Id=1&Color=00248b>

5. Conference on Knowledge Economy. Challenges for Measurement. Luxembourg, 8 - 9 December 2005. – URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/5838637/KS-73-05-598-EN.PDF/3d66d924-58df-44d7-94a2-941939c287f9?version=1.0>

6. Мабиала Ж. Теоретико-технологические основы парадигмы формирования и развития экономики. // Экономический базис развития науки и технологий в России. Сборник трудов Международной научной конференции. 2018. – С. 50-53. – URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=36287075>

7. Барышева А.В. Приоритеты и модернизация экономики России: монография. Под ред. И.Р. Курнышевой. СПб.: Алетейя, 2011. - 207с.

КӘСПОРЫНДАР МЕН ҰЙЫМДАРДЫҢ ҚАРЖЫСЫН БАСҚАРУ ЖӘНЕ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫН ҚАРАСТЫРУ

Отешова Алмагул Кайыргалиевна

ДВА., доцент

Адилгалиева Айгерим Ерлановна

«Қаржы» білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада кәсіпорындарда қаржылық басқару мен тұрақтылық есебін талдап, тұрақтылық есебін қалыптастыру қарастырылған. Мақалада кәсіпорындарда қаржылық тұрақтылық жетілдіру мәселелері талданады.

Түйінді сөздер: корлар, бухгалтерлік есеп, төлем қабілеттілігі, активтер, ақша қаражаттары, инвестиция.

РАССМОТРЕНИЕ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ПОВЫШЕНИЯ УСТОЙЧИВОСТИ И УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСАМИ ПРЕДПРИЯТИЙ И ОРГАНИЗАЦИЙ

Отешова Алмагул Кайыргалиевна

ДВА., доцент

Адилгалиева Айгерим Ерлановна

Магистрант 2 курса по образовательной программы «Финансы»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

В данной статье рассматривается анализ финансового управления и учета устойчивости на предприятиях и формирование отчета об устойчивости. В статье анализируются вопросы совершенствования финансовой устойчивости на предприятиях.

Ключевые слова: фонды, бухгалтерский учет, платежеспособность, активы, денежные средства, инвестиции.

CONSIDERATION OF THE MAIN DIRECTIONS OF IMPROVING FINANCIAL MANAGEMENT AND SUSTAINABILITY OF ENTERPRISES AND ORGANIZATIONS

Otesheva Almagul Kaiyrgaliyevna

DBA., associate professor

Adilgalieva Aigerim Yerlanovna

2nd year undergraduate student in the educational program «Finance»

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.

This article examines the analysis of financial management and sustainability accounting in enterprises and the formation of a sustainability report. The article analyzes the issues of improving financial stability in enterprises.

Keywords: funds, accounting, solvency, assets, cash, investments.

Компания осы мерзімге дейінгі уақытта ақша ресурстарын қаншалықты дұрыс басқарды деген сұраққа жауап береді. Ақша ресурстары көрсеткіштерінің нарық талаптарына сай болуы мен кәсіпорынның дамуына қатысты қажеттіліктерге жауап бере алуы өте маңызды болып саналады, себебі ақшалық тұрақтылықтың жетіспеушілігі әртүрлі

саладағы кәсіпорынның төлеу қабілетінің жоқтығына мен соның дамуына қажетті қаражатының болмауына, ал көп болуыдамуға кедергі жасап, басы артық қорлармен мен резервтермен компания шығыстарын көбейтуіне әкеліп соқтыруы мүмкін.

Экономикалық экономика көрсеткіштерінде жұмыс істеуші өндірістердің ақшалық көрсеткіштерін талдаудың басты мақсаты (міндеті) келесілер болып саналады:

- ақшалық жағдайға баға беру мен соның есеп беру мерзіміндегі өзгерісі;
- активтер мен олардың қалыптасу көздері арасындағы сәйкестікті, оларды таратудағы рационалды мен пайдаланудағы тиімділікті зерттеу;
- айналымы капиталының көлемін, соның көбеюін (кемуін) мен ағымдағы міндеттемелермен арақатынасын талдау;
- ақша-есептік мен несие ережесін сақтау;
- компания активтері мен соның міндеттемелерінің құрылымын зерттеу;
- ағымдағы табыстардың айналымы есебі, соның ішінде дебиторлық борышпен қорлар есебі;
- баланстың өтімділігін, әртүрлі саладағы кәсіпорынның ақшалық тұрақтылығының мен төлеу қабілеттілігінің абсолюттік мен салыстырмалы көрсеткіштерін талдау;
- компания пайдалылығын бағалау;
- компания пайдасының салыстырмалы көрсеткіштерін, сондай-ақ олардың деңгейінің өзгеруіне әсер етуші факторларды есептеп шығару;
- Әртүрлі саладағы кәсіпорынның жұмыс жасау белсенділігін талдау;
- Әртүрлі саладағы кәсіпорынның ақшалық көрсеткіштерінің тұрақтылығын ұзақ мен қысқа мерзімді болжау, яғни соның ақшалық стратегиясын талдау.

Ақшалық жағдайды талдау кәсіпорынның қызметін талдаудың қорытындылаушы кезеңі болып саналады. Ол 3 сатыны қамтиды: жабдықтау, өндіріс, өткізу; бұлардың жиынтығы коммерциялық, өндірістік мен ақшалық қызметті құрайды. Әртүрлі саладағы кәсіпорынның ақшалық қызметі – бұл соның осы қызмет нәтижесінде меншікті мен тартылған қаражаттардың көлемі мен құрамына өзгеріс әкелетін қызметі болып саналады. Ол ақша ресурстарының жүйелі түрде түсуі мен тиімді пайдаланылуына, есеп мен несие тәртібін сақтауға, меншікті мен борыш ресурстарының арасындағы аражағдайдың рационалдылығына, сондай-ақ әртүрлі саладағы кәсіпорынның тиімді қызмет етуі мақсатында ақшалық тұрақтылыққа қол жеткізуге бағытталуы тиіс. Компания қызметінің ақшалық, өндірістік мен коммерциялық жақтары арасында тығыз байланыс пен өзара тәуелділік бар. Осылайша ақшалық қызметінің жетістігі, көбінесе соның өндірістік-сату көрсеткіштерімен анықталады. Әртүрлі саладағы кәсіпорынның өзі алатын төлемдерді мен ақша қаражаттарын алуы соның өнімді сатуына, алдын ала қарастырылған сұрыпталымды ұстап тұруына, өнім сапасының қажетті деңгейге сәй-кестігіне мен оны бір қалыпты өндіруге мен төлеуге қатысты болады.

Жоғары сапалы өнімді үздіксіз өндіру мен өткізу Әртүрлі саладағы кәсіпорынның ақшалық ресурстарының қалыптасуына оң әсерін тигізеді. Өндіріс процесінде өнім сапасының төмендеуі мен оны сатудың қиындықтары компания шотына ақша ресурстарының келіп түсуіне кедергі жасайды, нәтижесінде Әртүрлі саладағы кәсіпорынның төлеу қабілеті төмендейді. Кері байланыс та бар, ол ақша ресурстарының болмауы материалдық ресурстардың келіп түсуінің іркілісіне, демек өндіріс процесінің тоқтауына әкеліп соқтыруы мүмкін [1].

Шығындар өндіріс процесінің тиімділік деңгейімен анықталады. Оның тиімділігі неғұрлым жоғары болса, кәсіпорын өнімді сату көлемін сақтай отырып, ресурстарды, соның ішінде қолма-қол ақшаны аз жұмсайды. Екінші жағынан, шикізатты тұтыну нормаларының жоғарылауы, еңбек өнімділігінің төмендеуі, басқа ресурстарды шамадан тыс тұтыну және өндірістік емес шығындар қосымша ақша ресурстарының қажеттілігіне әкеледі. Еңбек және материалдық ресурстардың шығындары алдымен тауардың құнына, содан кейін кіріске жинақталады.

Соңғы экспресс-индикатордың көлемі меншікті ресурстардың көлемін өзгерту арқылы кәсіпорынның жалпы ақшалай қызметінде айтарлықтай көрінеді.

Кәсіпорынның ақша-несие қызметінің модерациясы алға қойылған мақсаттарға жету үшін қажетті жағдайлар жасайды, әсіресе оның кезеңінде, бұл өндірістің үздіксіздігін және кәсіпорынның ақша-несие қызметінің тұрақтылығын қамтамасыз етеді, бұл оның төлем қабілеттілігінің кепілі болып табылады.

Ағымдағы және келешек жоспарды ғылыми тұрғыдан негіздеу кәсіпорынның өткен жылдардағы қызметінің нәтижесіне терең экономикалық талдау жүргізбей және келешекке негізделген болжауларсыз, кәсіпорын экономикасының даму заңдылықтарын зерттеп алмай, орын алған кемшіліктер мен қателіктерді анықтамай ғылыми тұрғыдан негізделген жоспарды жасауға, басқару шешімінің ұтымды нұсқасын таңдап алуға болмайды.

Қорларды үнемді пайдалану жоспары мен басқару шешімінің орындалуын бақылау керек. Талдау тек фактілерді анықтау мен қол жеткен нәтижелерді бағалау мақсатында ғана емес, сонымен қатар кемшіліктерді, қателіктерді анықтап алу және экономикалық процестерге шұғыл түрде әсер ету мақсатында да жүргізілуі тиіс. Сондықтан талдаудың шұғылдығы мен әрекеттілігін арттыру қажет.

Объективті және субъективті, ішкі және сыртқы факторлардың шаруашылық қызметтің нәтижелеріне әсерін зерттеу.

Алдыңғы қатарлы тәжірибелерді және ғылым мен практиканың жетістіктерін үйрену негізінде кәсіпорынның жұмыс істеу тиімділігін арттыратын резервтерді іздестіру [2].

Кәсіпорын жұмысының жоспарды орындауы, экономикасының дамуының қол жеткен деңгейі, қолдағы бар мүмкіндіктерді пайдалануы мен оның өнімдер мен қызмет рыногындағы жағдайын тексеру бойынша нәтижелерін бағалау. Объективті тексеру бизнес-процестерді басқару жүйесінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Есепті кезеңнің соңында әрбір басшы өзінің бухгалтериясынан кәсіпорын жұмысының қорытындысы бойынша қаржылық құжаттарды алып отырады. Оларды айқын талдау басқару шешімін дұрыс қабылдауға мүмкіндік береді. Төменде кәсіпорын жұмысын жақсарту бойынша бірқатар ұсыныстар келтіріледі :

Біріншіден, қандай да болмасын қаржылық талдауды кәсіпорынның қаржылық мониторингісінен бастаған жөн. Кәсіпорынның өткен белгілі бір кезеңдегі негізгі қаржылық сипатын, олардың тенденциясын анықтау мақсатымен. Оның үстіне тенденция көрсеткіштердің мәніне қарағанда маңыздырақ, өйткені бағытты, қозғалыс жылдамдығын сипаттайды және белгіленген нәтижелерге жету қабілетін немесе қабілетсіздігін көрсетеді.

Тереңірек талдау үшін бухгалтерлік есептің қосымша құжаттары керек болады. Көптеген жеке кәсіпкерлер, заңды тұлғаларға қарағанда өз баланстарын жүргізбейді, өйткені бұны қажет деп санамайды, сондықтан өздерінің нақты жағдайын дұрыс бағалау мүмкіндігінен айырылады. Оны олар, әдетте, «тірі» ақшамен, не болмаса өндірілген өнімнің көлемі мен түрлері бойынша, немесе оны бәскелесінен ерекшелендіре алатын басқа да көрсеткіштер бойынша бағалайды.

Кәсіпорынның қаржылық мониторингін жүргізу керек болатын ең аз мерзім бір жыл, ал талдау кезеңі бір тоқсаннан аспауы тиіс.

Кесте -1. «Ғажап» ЖШС төлем қабілеттілігін анықтауға қажетті қаржылық көрсеткіштері (мың теңге)

Көрсеткіштері	2021жылы	2022жылы
1	2	3
Таза активтер сомалары	1051010	1145487
Өтімді активтер жиындығы	3404	1835
Сатудан түскен табыстар	1619787	1137110

Меншікті капитал құны	1051010	1145487
Қысқа мерзімді кредиторлы қарыздар сомалары	14151	124093
Дебиторлы қарыздар сомалары	684051	879890
Е с к е р т у – Кәсіпорынның 2022жылдық есебі негізінде жасалды		

Берілген кестедегі мәліметтер негізінде бірінші бөлімінде көрсетілген есептеу жолдарына сәйкес төлем қабілеттілігін көрсеткіштерін анықтаймыз.

Екіншіден, баланс баптарының өзгерісін жалпы бағалау. Баланс баптарының жалпы тенденциясының кезеңдер бойынша өзгеруі кәсіпорын қызметінің нақты сипаттамасын бере алады. Қорытынды көрсеткіштерді кезеңдер бойынша салыстыруды бір графикпен жүргізген дұрыс болады: баланс валютасы; айналымнан тыс активтер; айналым активтер; қаржыландырудың меншікті көздері; ұзақ мерзімді міндеттемелер; қысқа мерзімді міндеттемелер.

Үшіншіден, талдауға қарап кәсіпорын қызметінің жалпы сипаттамасын беруге болады. Жоғарыда айтылған сипаттардың барлығы қалай болса да тек екі параметрмен ғана: активпен және кредиторлық берешекпен байланысты. Мұнда актив ретінде баланс активіне кіретін баптардың жай ұлғаюы ғана емес сонымен қатар, ақша ағымын құруға қабілетті құралдар жиынтығы түсіндіріледі.

Кәсіпорын үшін ең жақсы ара-қатыс активтің көбейуі, ал кредиторлық берешектің азаюы болып табылады. Тамаша жағдай, дегенмен әрдайым осылай бола бермейді. Кәсіпорын тұрақты болып қала беруі мүмкін, егер де актив көбейсе және осы кездегі оның өсу жылдамдығы кредиторлық берешектің өсу жылдамдығынан тезірек болса. Кәсіпорынның тұрақты жұмыс істеуі мына вариант болған жағдайда мүмкін, активтің азаюы кредиторлық берешекке қарағанда азырақ болса.

Ең нашар вариант - актив азаяды, ал кредиторлық берешек өседі. Егер де бұл тенденция болса онда, осы екі параметрге - актив пен кредиторлық берешекке тиімді әсер етуі бойынша басшылардың басқару тұтқалары жетіспегенін білдіреді. Әдетте, мұндай құбылыс кенеттен пайда болмайды. Әдетте бұл басшылардың қаржылық талдаудың маңыздылығын түсінбеуі салдарынан немесе қаржы тұрғысынан білімі таяз болып, соған байланысты назарын басқа көрсеткіштерге аударуы салдарынан болады. Кәсіпорын актив пен кредиторлық берешекті басқару тұтқаларын жетілдіру керек.

Төртіншіден, табыс пен шығындар туралы есептің шегіндегі қаржылық коэффициенттерді талдау өте маңызды. Табыс пен шығындар туралы есепті жалпы талдау, мысалы түскен ақша мен шығындар динамикасының қатаң белгіленген тенденциясы жоқ екендігін және олардың әр кезеңде неше түрлі өзгеріп отыратынын көрсетіп отыр. Кейбір кезеңдерде өсіп отырады, ал кейде - төмендеп кететіні байқалады. Алайда қаржылық сипаттың осы кезеңдегі теріс тенденциясы жалғаса беруі мүмкін. Бұл кәсіпорын басшысының өндірістік және өткізу қызметтерінің қаржылық сипатын нығайта алмай отырғандығын көрсетеді [2].

Бесіншіден, ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепті талдау –кәсіпорынның инвестициялық саясаты мен ағымдағы қызметі туралы ақпарат бере алады. Басшылар «тірі» ақша көбейе бастаған кезде қателіктер жібере бастайды. Дәл осындай кезеңдерде кәсіпорынның құлдырап қалуына алып келетін шешімдер қабылданады. Тек ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есепті талдау ғана басшылардың ақша ағымын басқаруға қабілеттілігі туралы айқын көріністі бере алады. Бұндағы кеңінен -таралған қателік - ұзақ мерзімді жоспардың және ағымдағы жылға жан-жақты зерттелген жоспардың болмауы. Инвестициялық жоспардың болмауы кәсіпорынды ақшаның жоқтығынан да бетер құлдыратады. Мұндай құжаттарды жасағысы келмеген басшылар нарық әсерін өз пайдасына қарай өзгертудің орнына өздерін соған тәуелді етеді. Мұндай жоспарлар ең болмаса үшеу болуы тиіс. Біріншісі жағымсыз жағдайларға, екіншісі - оптималды жағдайға,

ал үшіншісі - ойдағы ең жақсы мақсаттарды жүзеге асыруға есептеледі. Және де бірінші жоспар екіншінің құрамдас бөлігі, ал екінші - үшіншінің құрамдас бөлігі болуы керек. Бұл осындай жоспарлардың өміршеңдігінің міндетті шарты.

Алтыншыдан, қаржылық талдаулар кәсіпорын басшыларының күнделікті жұмысы болуы керек. Кәсіпорынға өзінің қаржылық жағдайын жақсарту үшін, әртүрлі тізбектердің тиімділігін дәл анықтау және олардың әрқайсысына жеке әсер ететін өзінің ағымдағы жұмысындағы тұтқаларды білуі үшін оған бухгалтерлік есепке қосымша басқару есебіне көшу керек.

Кәсіпорында басқару есебін енгізу жыл ішіндегі оның қаржылық жағдайының жақсаруына ықпалын тигізеді.

Кәсіпорынды дамытудағы ішкі факторлар: өндірістік факторлар (тиімді маркетинг; ағымдағы шығындардың тиімді құрылымы; негізгі қорларды пайдаланудың жоғарғы деңгейі; өнім (тауар) ассортиментінің қажетті деңгейде диверсификациялануы; тиімді өндірістік менеджмент). Инвестициялық факторлар (тиімді қор портфелі; құрылыс — монтаж жұмыстарының төмен ұзақтылығы; тиімді инвестициялық менеджмент). Қаржылық факторлар (тиімді қаржылық стратегия; активтердің тиімді құрылымы (жоғарғы өтімділігі); қарыз капиталының, соның ішінде қысқа мерзімді көздері үлесінің төмен болуы; дебиторлық қарыздың төмендеуі; капитал құнының төмен болуы; тиімді қаржылық менеджмент).

Сонымен қатар, серіктестіктерді дұрыс таңдау; тауарлы-материалдық қорлардың қалдығын азайту; еңбек өнімділігін арттыру, нақты еңбекті ұтымды пайдалану; ақша жұмсалыуына, дебиторлық және кредиторлық берешек сомаларына бақылау жасау, әсіресе бұрын пайда болғандарға және ірі сомаларына мұқият болу; кезең шығындарын азайту; жұмыстың ұйымдастырылуын жақсарту; есептеу жүйесін жетілдіру; тауарды өткізуді дұрыс ұйымдастыру; қосымша қаражат тарту; негізгі қорларды пайдалануды жақсарту және т.б.

Дебиторлық борыштың, әсіресе оның күмәнді бөлігінің үлкен мөлшерде болуы айналымның бәсеңдеуіне әкеліп соқтырады. Егер мерзімі өтіп кеткен сомалар бар болса, онда оларды қайтарып алу бойынша шұғыл шараларды қарастыру қажет. Дебиторлық борыштың пайда болуы есептеулер тәртібінің бұзылуы нәтижесінде болады. Сондықтан кәсіпорын дебиторлық борыштың уақытысында өтелуін үнемі бақылауында ұстауы жөн.

Кәсіпорын төлем қабілетті болуы үшін: түскен түсімді көбейту; сатылған тауарлардың өзіндік құнын төмендету; төлем тәртібіне бақылау жасау; тауарлардың бәсекелестік қабілетін арттыру; дебиторлық борышты бақылау; алдын-ала төлеуді талап ету; ақшаның сақталуы және мақсатты жұмсалыуын тексеру; жолдағы ақшаларды тексеру, өнімді (жұмыс, қызмет) сатудан түскен түсімнің толық кірістелуін тексеру; төлем тәртібінің сақталғанын тексеру; банктегі есеп айырысу шотында ақшаны ең аз, қажетті мөлшерде ғана сақтау керек [3].

Төлем қабілетсіздіктің себептері мыналар болуы мүмкін:

- өнімді өндіру және сату көлемінің төмендеуі, өзіндік құнының өсуі, пайда сомасының азаюы және соның нәтижесі ретінде — кәсіпорынның өзін-өзі қаржыландыруының меншікті көздерінің жетіспеуі;

- айналым капиталын дұрыс пайдаланбау: қаражаттарды дебиторлық берешекке айналдыру, жоспардан тыс және уақытша қаржыландыру көзі жоқ басқа да мақсаттағы қорларға салып жіберу;

- кәсіпорын клиенттерінің төлем қабілетсіздігі;

- салықты мерзімінде немесе толық төлемегені үшін айыппұл, салық салу деңгейінің жоғарылығы.

Төлем қабілеттілік көрсеткіштерінің өзгеру себепін анықтау үшін ақша қаражаттарының кірісі мен шығысы бойынша жоспардың орындалуын талдаудың маңызы зор. Ол үшін ақша қаражаттарының қозғалысы туралы есеп деректерін бизнес-жоспардың қаржы бөлімінің деректерімен салыстырады [4].

Ең алдымен операциялық, инвестициялық және қаржылық қызметтен ақша қаражаттарының түсуі бойынша жоспардың орындалуын белгілеп және жоспардан ауытқудың себебін анықтап алу керек. Ақша қаражаттарының пайдаланылуына айрықша назар аудару керек, өйткені кәсіпорын бюджетінің табысты бөлігін орындаған күннің өзінде де ақша қаражаттарын артық және ұтымды емес жұмсау қаржылық қиындықтарға әкеліп соқтыруы мүмкін.

Кез келген кәсіпорынның нарықтық жағдайдағы ең маңызды мақсаты - қызметінің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету, сонымен қатар, пайда табуды тұрақтандыру болып табылады.

Кәсіпорын, егер де өзінің жұмысында белгілі бір принциптерге сүйенсе және қажетті бернесін орындаса, алдына қойған мақсатына жетеді. Осыған орай кәсіпорынның негізгі міндеттеріне жататындар:

- жоғары сапалы өнімдер өндіру, оларды жүйелі түрде жаңалау және қолда бар өндірістік мүмкіндіктеріне, сұранысқа сай қызмет көрсету; өзара алмасушыларын ескере отырып, өндірістік ресурстарды ұқыпты пайдалану; кәсіпорынның бет алысының стратегиясы мен тактикасын әзірлеу және жағдайлардың өзгеруіне байланысты оларды өзгертіп отыру;

- ғылыми-техникалық жетістіктер мен озық тәжірибені, еңбекті ұйымдастыру және басқаларды өндіріске кеңінен енгізу;

- ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктерін іске асыру - бұл бір жағынан өндіріс қуатын, шикізат және материалдар, оның ішінде отын - энергия ресурстарын көптен-көп пайдалану, ал екінші жағынан тиімді жаңа машиналарды, жаңа технологиялық процестерді іске асыру болып табылады.

Сондықтан негізгі қорлардың тозу ысырабын азайту оларды жақсылап пайдалану жолымен, негізгі көрсеткіштердің деңгейлерін қор қайтарымы, ауысымдылық коэффициенті, жабдықтау жүктемесінің коэффициентін арттыруы мүмкін; бұл көрсеткіштерді жақсарту ғылыми - техникалық прогресс, негізгі қорлардың құрылымын жетілдіру, жабдықтардың әр түрлі бос тұрып қалуын қысқарту, өндірісті және еңбекті жетілдіру, шаруашылықты жүргізудің жаңа нысанын дамыту есебінен мүмкін болады;

- өз қызметкерлеріне жағдай жасау, олардың квалификациясының өсуін және еңбектерінің үлкен маңыздылығы, олардың тіршілік деңгейлерін арттыру, еңбек ұжымдарына қолайлы саяси-психологиялық ахуалды жақсарту;

- кәсіпорынның сататын тауарларының бәсекеге жарамдылығын қамтамасыз ету, кәсіпорынның жақсы атағын қолдау; баға саясатын икемді жүргізу және басқа да функцияларды іске асыру [5].

Қорыта айтқанда, ең маңыздысы, кәсіпорынның барлық функциялары жоспарланған стратегияны жүзеге асыруға және алдына қойған мақсаттарына жетуге бағытталғаны жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кубышкин И. «Использование финансового анализа для управления компанией». Финансовый директор. 2010
2. Попова М. «Как вывести предприятие из финансового кризиса» Финансовый директор. 2010
3. Тасмаганбетов Т.А., Омаров А.Ш., Әлібекова Б.А., Рабатов О., Байболтаева Н.Э., Радостовец В.К. Қаржы есебі. - Алматы: Дәуір, 1998
4. Ковалев А.И. Привалов В.П. «Анализ финансового состояния предприятия». - М; Центр экономики и маркетинга, 2000 (с.8)
5. «Ғажап» ЖШС қаржылық есебі 2022 жыл

КӘСІПОРЫННЫҢ ТИІМДІЛІК КӨРСЕТКІШТЕРІ

Тулеуова А. А.

«Қаржы» ББ магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақалада кәсіпорынның тиімділік көрсеткіштері және олардың экономикалық маңыздылығы қарастырылған

Түйінді сөздер: Кәсіпорын, өндірістік-шаруашылық, қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері, активтер рентабельділігі, негізгі капиталдың рентабельділігі

ПОКАЗАТЕЛИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Тулеуова А. А.

Магистрант образовательной программы «Финансы»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актобе, ул. Айтеке би, 52;

В этой статье представлены показатели эффективности предприятия их экономическое значение

Ключевые слова: Показатели предприятия, производственно-хозяйственная деятельность, финансовая устойчивость, рентабельность активов, рентабельность основного капитала.

ENTERPRISE PERFORMANCE INDICATORS

Tuleuova A.

Master's student in the Finance program

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.

This article presents the company's performance indicators for their economic significance.

Keywords: Enterprise, production and economic, indicators of financial stability, profitability of assets, profitability of fixed capital

---

Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылықты басқару дегеніміз өндіріс процесінің тиімділігін, еңбек өнімділігін арттыру және өнім сапасын жоғарлату мақсатында оны реттеп отыру.

Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылықты басқаруда мынандай мақсаттар көзделеді:

1. кәсіпорын қызметтерінің ұтымды қызмет жасауын қамтамасыз ету;
2. өндіріс пен өткізу цикліндегі кездесетін ауытқуларды тез анықтаудың озық та ұтымды моделдерін пайдалану.

Нарықтық қатынасқа көшу ұйымдардың басқару жағдайында жаңа талаптар қойып отыр. Олардың ішінде:

- менеджердің басқару шешімдерін тез қабылдау қабілеті;
- адамгершілік факторларының ролін арттыру;
- кәсіпорын шығындарын азайту;
- өндіріс көлемін тиімді пайдалану;
- шығарылған өнімді техникалық қамтуды ұйымдастыру.

Нарық жағдайында, экономикалық дамуды әрі қарай жалғастыруда, өндірістің тиімділігін арттырудың бағыттарын, олардың өсу факторларын, тиімділікті анықтаудың әдістерін анықтау маңызды міндет болып табылады. Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық қызметінің тиімділігін арттыру үшін, тиімділіктің негізгі көрсеткіштерін анықтау қажет.

Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық қызметінің экономикалық тиімділігін молайтудың басты шарты – еңбек өнімділігін барынша арттыру, өзіндік құнды арзандату. Біркелкі жағдайларда өнімнің өзіндік құнын неғұрлым арзан болған сайын тиімділік соғұрлым жоғары болатыны белгілі. Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық тиімділігіне сонымен қатар, өнімнің немесе шығаратын тауардың сапасы да едәуір ықпал етеді, өйткені жоғары сапалы өндірілетін тауарды көтеріңкі бағамен сата алады. Тиімділік – жалпы және салыстырмалы болып бөлінеді (1 суретте көрсетілген).

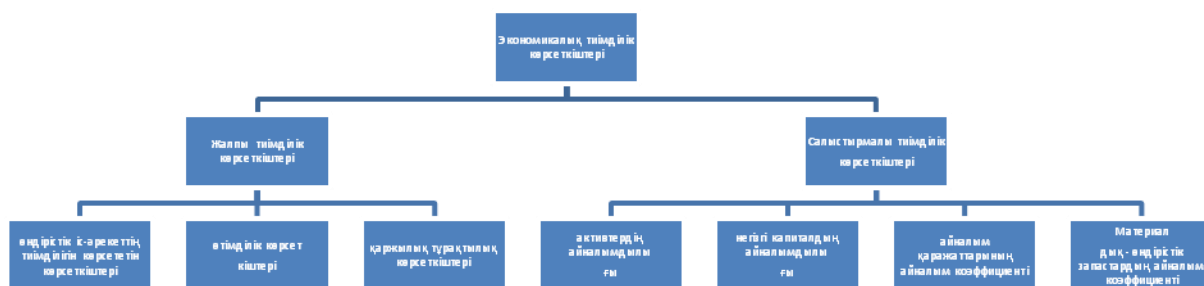
Жалпы тиімділік - шығындарды атқару арқылы пайда болған әсердің жалпы көлемін көрсетеді және оны инвестициялардың әрбір объектілері бойынша есептеуге болады.

Салыстырмалы тиімділік - белгілі бір өндірістік және шаруашылық есептерді шешуде, екі немесе бірнеше шешім нұсқаларының ішінен біреуін таңдап алуда есептелінеді. Ол бір нұсқаның басқа нұсқамен салыстырғандағы экономикалық қолайлығын көрсетеді.

Жалпы тиімділіктің көрсеткіштері мынадай категориялар бойынша топталады.

- өндірістік іс-әрекеттің тиімділігін көрсететін көрсеткіштер, ұйымның пайдалылығын және оның активтерді қолдану мүмкіншіліктерін өлшейді,
- өтімділік көрсеткіштері, ұйымдардың қысқа мерзімді міндеттемелерді орындау мүмкіншіліктерін, айналым қорларын басқаруын сипаттайтын көрсеткіштер;
- қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері, ұйымның активтерін қаржыландыруда қолданылатын капиталдың құрылымын құру әдістеріне байланысты болған тәуекелшілдік деңгейін анықтайтын көрсеткіштер.

Оларды мына сызбалық түрде қарастыруымызға болады:

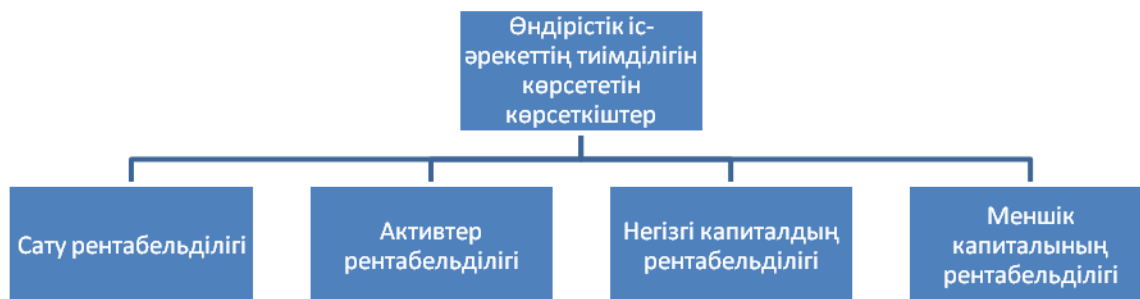

1 сурет. Экономикалық тиімділік көрсеткіштерінің жіктелінуі

Өндірістік іс-әрекеттің тиімділігінің көрсеткіштері, бұл топ көрсеткіштері ағымды негізгі өндірістік іс-әрекеттің нәтижелері мен тиімділігін сипаттайды. Бұлардың көмегімен ұйымның іскерлік белсенділігін бағалауға болады. Ол үшін қаралып отырған ұйымның қызметтік іс-әрекетін басқа да ұйымдармен салыстыру қажет. Мұндағы сапалық критерийге кіретіндер: өнімді сату нарығының кеңдігі, экспортқа шығарылатын өнімнің көлемі, ұйым репутациясы және т.б.

Шаруашылық іс-әрекеттің тиімділіктің көптеген абсолюттік және салыстырмалы көрсеткіштер арқылы бағалауға болады. Солардың ішіндегі маңыздырағы – пайда көрсеткіші болып есептелінеді. Ал сандық бағалау екі бағытта жүргізіледі:

- негізгі көрсеткіштер бойынша жоспардың орындалу деңгейі;
- кәсіпорын ресурстардың қолданудың тиімділік деңгейі.

2сурет. Өндірістік іс-әрекеттің тиімділігін көрсететін көрсеткіштердің жіктелінуі

Пайда әрбір ұйымның іс-әрекетінің негізгі критерийі және ақырғы мақсаты болып табылады: (2 суретте көрсетілген)

Сату рентабельділігі = есеп беру кезеңіндегі пайда / өнім өткізуден алынған ақша түсімі * 100%

Бұл көрсеткіш өнімді шығаруға кеткен шығындар мен осы өнімді сату бағасының арасындағы қарым-қатынастың тиімділігін сипаттайды:

Активтер рентабельділігі = есеп беру кезіндегі таза пайда / есеп беру кезеңінің соңындағы активтер * 100%

Бұл көрсеткіш ұйымның барлық мүлігінің айналым және негізгі капиталының қолдану тиімділігін көрсетеді.

Негізгі капиталдың рентабельділігі = есеп беру кезеңіндегі таза пайда / есеп беру кезеңінің соңындағы негізгі капитал - амортизация * 100%

Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық негізгі қорларының қолданылу тиімділігін көрсетеді.

Меншік капиталының рентабельділігі = есеп беру кезеңіндегі таза пайда / есеп беру уақытының соңындағы меншік капиталы * 100%

Ұйымның өзінің қаржыландыру көздерінен инвестицияланған капиталдың қолданылу тиімділігін көрсетеді.

Тиімділіктің салыстырмалы көрсеткіштері:

активтердің айналымдылығы = сату көлемі / активтердің орташа жылдық құны * 100%

ұйымның тауарлары бар активтердің негізінде шығарылып, сатылу мүмкіншіліктерін сипаттайды;

негізгі капиталдың айналымдылығы = сату көлемі / активтердің орташа жылдық құны * 100 %

негізгі капиталға кіргізілген қаражаттардың қолданылу тиімділігін көрсетеді;

айналым қаражаттарының айналым коэффициенті = сату көлемі / айналым капиталы айналым саны неғұрлым көбірек болса, соғұрлым фирманың коммерциялық іс-әрекеті жылдамырақ және ағымды операцияларды жүргізуге қаражат мөлшері де аз кетеді;

материалдық - өндірістік запастардың айналым коэффициенті = сату көлемі / материалдық - өндірістік запастар

материалдық-өндірістік запастардың жылдық, айналым санын көрсетеді. *Тиімділік* - ұйым қызметі тиімділігінің ең басты экономикалық көрсеткіші аталады. Оның екі түрі бар:

▪ Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық тапқан пайдасының өндірістің негізгі және айналым қорларының құнына қатысы;

▪ Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық тапқан пайдасының сатылған өнімнің өзіндік құнына қатысы.

Экономикалық тиімділіктің жалпылама критерийіне *қоғамдық еңбек өнімділігі жатады*. Қоғамдық еңбек өнімділігінің ұлттық табысты, материалдық өндіріс саласында жұмыс жасайтын адамдардың орташа санына бөлу арқылы табылады.

$$E\Theta = \Upsilon T / A$$

Мұндағы: EΘ - еңбек өнімділігі

ΥT - ұлттық табысты

A - адамдардың орташа саны

Сонымен қатар, экономикалық тиімділіктің аса маңызды көрсеткіштері ретінде еңбек сыйымдылығы, материал сыйымдылығы, капитал сыйымдылығы және қор сыйымдылығы алынады. Өнімнің еңбек сыйымдылығы материалдық өндіріс саласында жұмсалған еңбек санын, шығарылған өнімнің көлеміне бөлу арқылы анықталады:

$$E \text{ сый} = T / Q$$

Мұндағы: E сый – еңбек сыйымдылығы;

T – еңбек саны;

Q - шығарылған өнімнің жалпы көлемі.

Қоғамдық еңбектің материал сыйымдылығы шикізат, материал, отын, энергия және т.б. шығындарының көлемін, шығарылған өнімнің жалпы көлеміне бөлу арқылы анықталады:

$$M \text{ сый} = \Pi / Q$$

Мұндағы: M сый – материал сыйымдылығының деңгейі;

Π – шикізат, материал, отын, энергия және т.б. шығындары.

Капитал сыйымдылығы халық шаруашылығындағы капитал салымдарының көлемін, шығарылған өнімнің жалпы көлемінің өсіміне бөлу арқылы анықталады:

$$K \text{ сый} = K / \Delta Q$$

Мұндағы: K сый - өнімнің капитал сыйымдылығы;

ΔK – капиталдық салымдардың жалпы көлемі;

Q – шығарылған өнім көлемінің өсімі.

Өнімнің қор сыйымдылығы халық шаруашылығындағы негізгі өндірістік қорлардың орташа құны, шығарылған өнімнің жалпы көлеміне бөлу арқылы анықталады:

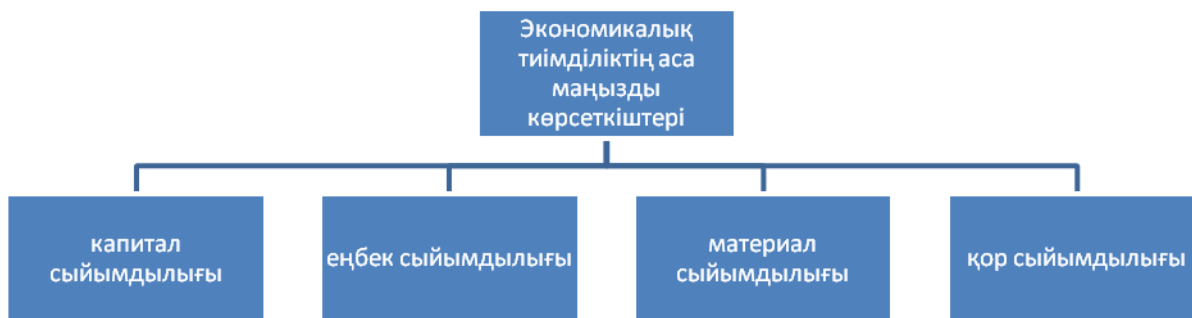
$$Q \text{ сый} = F / Q$$

Мұндағы: Q сый - өнімнің қор сыйымдылығы;

F - халық шаруашылығындағы негізгі өндірістік қорлардың орташа құны;

Q - шығарылған өнімнің жалпы көлемі.

Осыдан экономикалық тиімділіктің аса маңызды көрсеткіштерін мына түрде көрсете аламыз:

Зсурет. Экономикалық тиімділіктің маңызды көрсеткіштері

Өтімділік көрсеткіштері:

- Меншіктік айналым қаражаттарының көлемінің немесе таза айналым капиталы (ағымды активтер/ ағымды міндеттемелер). Ұйымның меншік капиталының, ағымды активтерді жабу көздері болып табылатын бөлшегін сипаттайды. Бұл көрсеткіш коммерциялық іс-әрекеттермен, шұғылданатын Ұйымдар үшін аса маңызды болып келеді. Меншіктік айналым қаражаттарын көбейтудің ең негізгі және тұрақты көзі – пайда.

- Қолданылып жүрген немесе таза айналым капиталының оңтайлануы (ақша қаражаттары / таза айналым капиталы). Меншіктік айналым қаражаттарының ақша түріндегі формасын, яғни абсолюттік өтімділігі бар қаражаттарды сипаттайды.

- Жабу коэффициенті (ағымды активтер / ағымды міндеттемелер). Активтердің өтімділік жалпы бағасын береді. Ұйымның ағымды активтерінің қанша теңгесі, ағымды міндеттемелерінің 1 теңгесіне келетінін көрсетеді.

- Тез өтімділік коэффициенті. Бұл коэффициент жабу коэффициенті сияқты есептеледі, бірақ ағымды активтердің азөмаз бөлшектерімен есептелінеді, есептеуден-өндіріс запастары алынып тасталады.

- Абсолюттік өтімділік коэффициенті (ақша қаражаттары / ағымды міндеттемелер). Ұйым өтімділігінің ең тұрақты критерийі, қысқа мерзімді қарыз міндеттемелерінің қай бөлігі, қажет болған жағдайда, тез арада өтеле алатынын көрсетеді.

- Запастарды жабудағы меншіктік айналым қаражаттарының үлесі (меншіктік айналым қаражаттары / запастар мен шығындар), запастардың меншіктік айналым қаражаттарымен жабылатын бөлігін көрсетеді.

Пайдалылықтың келесі көрсеткіштері бар:

- жалпы рентабельділік нормасы,
- ағымдағы рентабельділік нормасы
- таза рентабельділік нормасы.

Олар келесі түрде анықталады:

Таза рентабельділік нормасы = таза пайда / өнімді өткізуден түскен пайда

Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық қызметінің тиімділік деңгейін бағалау үшін алынған нәтижеге (жалпы табыс, пайда) кеткен шығындар немесе пайдаланған ресурстармен салыстырылады. Пайданың шығындармен өлшемдестігі пайдалықты немесе толығынан пайдалық мөлшерін білдіреді.

Тәжірибеде ұйым қызметінің бірнеше пайдалық көрсеткіштері қолданылады:

1. Өнімнің пайдалығын барлық сатылған өнімнің және оның жеке түрлерін есептегенде ғана мүмкін болады. Бірінші жағдайда ол өнімді сатқандағы пайданың және оны өндіруге және сатуға кеткен шығындардың қатынасын анықтайды.

2. Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылықтың жұмсалым пайдалығы оның қарауындағы мүліктердің құны арқылы есептелінеді. Есептегенде баланстық және таза пайданың көрсеткіштерін пайдаланады.

Салыстырмалы тиімділік:

Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылықтың іс-әрекетінің неғұрлым үнемді бағытын таңдап алу үшін, салыстырмалы тиімділік көрсеткіштерінің жүйесі қолданылады. Салыстырмалы тиімділік көрсеткіштеріне – үлестік күрделі қаржы, өнімнің өзіндік құны, күрделі қаржы қайтарымдылығы, табыс пен шығынның арақатынастары жатады. Үлестік күрделі қаржылар іске қосылатын өндірістік қуаттың бірлігіне есептелген немесе дайын өнімнің өсіміне есептелген күрделі қаржылардың көлемін сипаттайды. Инвестицияландыру варианттары бойынша алынған үлестік күрделі қаржылар азайту критерийлары арқылы өзара салыстырылады. Бұл арада, жаңа техника мен технологияны қолдану мүмкіншіліктері, өндірістік объектілерді жобалау және конструкциялау кезінде, аса үнемді шешімдерді қолдану жолдары қарастырылады. Кейбір жағдайларда, осы факторлар арқылы варианттар таңдау мүмкіншілігі туады.

Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық қызметінің экономикалық тиімділігін бағалау және талдау қаржылық талдаудың қорытынды кезеңі болып табылады. Кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық экономикалық-қаржылық жағдайында ең алдымен оның қаражат айналымының жылдамдығы көрінеді. Экономикалық тиімділікті бағалау - ұйымның өз қаражатын, ресурстарын, капиталды пайдалануда қаншалықты тиімді қолдалғандығын анықтауға мүмкіндік беретін, әр түрлі қаржылық айналымдылық коэффициенттердің деңгейі мен қозғалысын зерттейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ихданов Ж.О. Экономиканы мемлекеттік реттеудің негізгі мәселелері. – Алматы, 2015ж.
2. Бердалиев Қ.Б. «Қазақстан экономикасын басқару негіздері» 2018ж.
3. Бердалиев Қ.Б. Қазақстандағы аймақтық басқару тауқыметтері.2021ж.

**НЕКЕНІ БҰЗУ ЕРЛІ-ЗАЙЫПТЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ТӘСІЛІ
РЕТІНДЕ**

Әбілдаева Бибігүл Әбдішүкірқызы

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Саимова Ш.А.

Ғылыми жетекшісі, PhD докторы, доцент

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030 006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Неке ерекше әлеуметтік-құқықтық құндылықты білдіреді, бірақ оның бұзылуы теріс салдарға алып келеді, неке қатынастарының аяқталуына әкеледі. Сонымен бірге, ерлі-зайыптылардың құқықтық қатынастарын тоқтатудың негізі ретінде некені бұзудың өзі отбасылық-құқықтық Доктринада нақты түсінік алған жоқ. Отбасы мен некені қорғау негізгі конституциялық мәнге ие. Некені бұзу нәтижесінде отбасы бұзылады, неке қатынастары тоқтатылады, бірақ бұл ерлі-зайыптылардың және басқа отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғаудың жалғыз мүмкін және орынды әдісі болуы мүмкін. Некені отбасылық құндылық ретінде бұзу ерлі-зайыптылардың құқықтарын және отбасылық-некелік қатынастарда қалыптасқан құндылық белгілерін қорғауға бағытталған.

Түйінді сөздер: отбасы, неке, ажырасу, азаматтық неке, құқықтық салдар, бірге тұру.

РАСТОРЖЕНИЕ БРАКА КАК СПОСОБ ЗАЩИТЫ ПРАВ С СУПРУГОВ

Абильдаева Бибигуль Абдишукировна

Магистрант образовательной программы «Право»

Саимова Ш.А.

Научный руководитель, доктор PhD, доцент

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

Брак представляет собой особую социально-правовую ценность, однако его расторжение имеет негативные последствия, приводит к прекращению супружеских правоотношений. Вместе с тем само расторжение брака как основание прекращения правоотношений супругов не получило однозначного толкования в семейно-правовой доктрине. Защита семьи и брака имеет основополагающее конституционное значение. В результате расторжения брака семья распадается, прекращаются супружеские правоотношения, но это может быть единственно возможным и целесообразным способом для защиты прав супругов и других членов семьи. Расторжение брака как семейной ценности приоритетно направлено за защиту прав супругов и ценностных ориентиров, сложившихся в семейно-брачных отношениях.

Ключевые слова: семья, брак, развод, гражданский брак, правовые последствия, совместное проживание.

DIVORCE AS A WAY TO PROTECT THE RIGHTS OF SPOUSES

Abildaeva Bibigul Abdishukirovna

Master's student in the educational program «Law»

Saimova Sh.A.

Scientific supervisor, PhD doctor, associate professor

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St.

Marriage is a special social and legal value, but its dissolution has negative consequences, leads to the termination of marital legal relations. At the same time, the dissolution of marriage itself as the basis for the termination of the legal relations of the spouses has not received an unambiguous interpretation in the family legal doctrine. The protection of family and marriage is of fundamental constitutional importance. As a result of the dissolution of marriage, the family breaks up, marital legal relations are terminated, but this may be the only possible and expedient way to protect the rights of spouses and other family members. The dissolution of marriage as a family value is prioritized for the protection of the rights of spouses and the value orientations that have developed in family and marital relations.

Keywords: family, marriage, divorce, civil marriage, legal consequences, cohabitation

---

В современном обществе проблемы, связанные с разрешением семейных конфликтов, имеют большое значение. Роль семьи велика как для каждого отдельного члена общества, так и для государства в целом.

В послании главы государства Республики Казахстан К.К. Токаева - народу Казахстана «СПРАВЕДЛИВОЕ ГОСУДАРСТВО. ЕДИНАЯ НАЦИЯ. БЛАГОПОЛУЧНОЕ ОБЩЕСТВО» Президент Республики Казахстан затрагивает проблемы семьи, семейные ценности и традиции [1].

Общество и право формируют представление о важнейших функциях брака, предписывают права и обязанности сторон, а также дают возможность защищать права и интересы сторон, как в браке, так и после расторжения брака (супружества).

Любое цивилизованное государство заинтересовано в создании потенциально прочной семьи. Оно создает определенные правовые барьеры на пути возникновения заведомо неполноценных браков, старается способствовать укреплению семьи и брака. В случае же прекращения семейных правоотношений, правовые нормы, направленные на разрешение семейно-правовых конфликтов, должны сокращать неблагоприятные последствия от распада семьи.

В настоящее время существует единственный официальный способ прекращения брачных отношений - расторжение брака (супружества).

Расторжение брака (супружества) является одним из видов прекращения брачных правоотношений. Так как прекращение брака, таким образом, как правило, бывает сопряжено с наличием конфликтной ситуации, расторжение брака может происходить в суде, что предусмотрено ст. 16 Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» [2].

В соответствии со ст. 19 Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» расторжение брака в судебном порядке происходит тогда, когда у супругов имеются несовершеннолетние дети, между супругами не достигнуто согласия о расторжении брака, либо один из супругов уклоняется от расторжения брака (супружества), наличия имущественных и иных претензий супругов друг к другу.

В научных работах выражается точка зрения о том, что, необходимо признать расторжение брака специальным производством в гражданском процессе. Мотивируется это мнение тем, что расторжение брака не может быть нарушенным или оспоренным правом супруга, следовательно, права на судебную защиту у супругов не возникает. Интерес истца на прекращение брака не является правовой категорией. В гражданских делах этой категории есть предмет судебного подтверждения - факт нежелания супруга состоять в браке. В таких делах отсутствует судебное доказывание.

Эта точка зрения выглядела бы обоснованной, в том случае, если бы было установлено, что в отношениях между супругами присутствует конфликт нравственного порядка, который для суда безразличен.

Действительно, охранительное правоотношение в данном случае не возникает, не возникает и право на защиту, связанное с юридической ответственностью.

Но можно ли при этом называть иски о расторжении брака - фикцией спора, - «квазиисковым» производством. Как верно было замечено И.П. Коржаковым, производство по делам о расторжении брака не является и особым производством, поскольку не устанавливается юридический факт. Следовательно, место производства по делам о расторжении брака в гражданской процессуальной науке еще не определено[3].

Но, при этом, определено место процедур, связанных со спорами, вытекающими из факта расторжения брака. Суд, расторгая брак, может одновременно разрешить возникшие между супругами споры: при ком из них будут проживать дети, о взыскании алиментов, о разделе имущества[4].

Процессы о взыскании алиментов и определении места жительства ребенка имеют характеристики искового производства. Помимо этого, в качестве встречного иска в производстве о расторжении брака может быть предъявлен иск о признании брака недействительным.

В Российской Федерации стоит вопрос о создании специализированного семейного суда по аналогии с судами Австралии и Новой Зеландии, которые входят в общую систему судов[5].

В Республике Казахстан расторжение брака рассматривается судами первой инстанции.

В литературе высказывалось мнение о недопустимости установления альтернативной подведомственности по искам о расторжении брака супругов, имеющих несовершеннолетних детей. Некоторые ученые считают, что расторжение брака, если нет спора о воспитании детей, допустимо в регистрирующих органах[6].

Даже в том случае, если первоначально такой спор отсутствует, надлежит выяснить, действительно ли соглашение по поводу воспитания ребенка взаимно, и направлено на соблюдение интересов ребенка.

Нравственные критерии широко используются в правовом регулировании семейных отношений для оценки поведения личности, вследствие чего, возможность сохранения брака, родительских прав, обоснованность некоторых исков о взыскании алиментов зависят от результатов выяснения обстоятельств, имеющих нравственно-правовое значение[7].

Нельзя оспорить положение о необходимости рассмотрения указанных дел о расторжении брака именно в суде, так как суд способен, наиболее полно и объективно разобравшись во всех обстоятельствах, побудивших расторгнуть брак, вынести соответствующее решение.

Обоснованной выглядит точка зрения о том, что в делах о расторжении брака предметом иска является требование истца расторгнуть брак, то есть прекратить существование правоотношения между супругами[8].

Действительно, вывод суда о необходимости расторгнуть брак носит предположительный характер. Достаточно специфично, по сравнению с другими видами споров, может выглядеть финал судебного разбирательства. Суд может применить меры к примирению супругов и назначить им срок для примирения в пределах шести месяцев. В случае, если такое примирение состоится, суд прекращает производство по делу за примирением сторон, а не выносит решение об отказе истцу в удовлетворении его исковых требований.

Необходимо иметь в виду, что процедура примирения может быть более эффективна тогда, когда супруги сравнительно недавно прервали свои отношения.

Производя работу по выяснению мотивов и причин желая супруга или обоих супругов расторгнуть брак, суд выясняет моменты, которые могут привести его к выводу о том, необходимо ли принятие мер к примирению сторон и не ущемит ли расторжение брака чьих-нибудь прав. Исследование судом всех обстоятельств расторжения брака и есть исследование доказательств по делу, где предметом исковых требований является прекращение брачных правоотношений.

В соответствии с п. 1 ст. 19 Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» суд расторгает брак, если установит, что дальнейшая совместная жизнь супругов и сохранение семьи невозможны. То есть основанием для расторжения брака является непоправимый распад семьи, причины которого должен установить суд, причем закон не раскрывает перечень причин, приводящих к распаду семьи. В связи с чем это является оценочной категорией, что позволяет суду подвести то или иное обстоятельство под вышеуказанное основание для расторжения брака.

Непоправимый распад семьи является и одним из наиболее популярных оснований расторжения брака в Европе. Так, в Венгрии в качестве условия для расторжения брака называется полная и безвозвратная испорченность семейной жизни, в Италии - невозможность дальнейшего существования духовного и материального единства между супругами, в Польше - полный и постоянный разлад и невозможность дальнейшей совместной жизни. В Германии брак, может быть, расторгнут судом, если он фактически распался, т.е. супруги не ведут совместную жизнь и нельзя ожидать ее возобновления. Несмотря на это, под непоправимым распадом семьи в законодательстве разных стран в действительности скрываются самые различные основания - от взаимного согласия супругов до вины одного из супругов в расстройстве брака (как, например, во Франции и Швеции). В США для расторжения брака достаточно отсутствия желания дальнейшего состояния в браке у одного из супругов.

В семейном законодательстве Великобритании предусмотрены следующие основания для расторжения брака: супружеская неверность, оставление ответчиком супруга-истца без уважительных причин на срок не менее трех лет, предшествующих подаче заявления о разводе, жестокое обращение ответчика с супругом-истцом, неизлечимая душевная болезнь ответчика при условии нахождения его на излечении не менее пяти лет непосредственно перед обращением супруга-истца в суд.

Отличительной особенностью английского законодательства о расторжении брака является то, что в ситуации, когда брак оказался безвозвратно распавшимся, отношения между сторонами должны быть прекращены с наименьшими страданиями для них и детей, с сохранением продолжительных добрых отношений между сторонами и детьми, родившимися в этом браке. В Великобритании суд при проведении бракоразводных процессов вправе выдать приказ, запрещающий расторжение брака, в случаях, когда оно может привести к существенным финансовым или иным трудностям супруга-истца или детей в данной семье, а также если с учетом всех сложившихся обстоятельств прекращение брака будет несправедливым.

Отказ в расторжении брака возможен и по законодательству Германии, если сохранение семьи необходимо в интересах, родившихся от этого брака несовершеннолетних детей или если расторжение брака является по причине чрезвычайных обстоятельств непереносимо жестоким для супруга, отказавшегося дать согласие на развод заявителю[9].

В Республике Казахстан по общему правилу иск о расторжении брака предъявляется в суд по месту жительства ответчика (ст. 29 ГПК[10]).

Иск о расторжении брака (супружества) с лицом, место жительства которого неизвестно, либо не имеющего места жительства в Республике Казахстан, может быть предъявлен и рассмотрен по существу по месту нахождения его имущества или по последнему известному месту его жительства (ч. 1 ст. 30 ГПК).

В случае, когда с истцом находятся несовершеннолетние дети или когда по состоянию здоровья выезд к месту жительства ответчика представляется для него затруднительным, иск может быть предъявлен по месту жительства истца (ч. 7 ст. 30 ГПК).

Дела о расторжении брака (супружества) с лицами, осужденными к лишению свободы, независимо от определенного им срока наказания, рассматриваются с соблюдением общих правил о подсудности. Если исковое заявление о расторжении брака (супружества) с лицом, осужденным к лишению свободы, принимается судом к

производству в соответствии со ст. 31 ГПК, то надлежит исходить из последнего места жительства указанного лица до его осуждения.

В число важных обстоятельств, которые суду необходимо выяснить в ходе подготовки дела к судебному разбирательству входят мотивы расторжения брака, к которым относятся психологическая несовместимость, морально-этические взаимоотношения, материально экономические, физиологическая несовместимость.

В литературе не всегда понятия «мотив расторжения брака» и «причина расторжения брака» отождествляются. Так причина расторжения брака, это объективный фактор, вызывающий брачный конфликт. Мотивом расторжения брака считается субъективное выражение данного конфликта каждым из супругов в отдельности[11].

Итак, прекращение брачного правоотношения является результатом воздействия ряда обстоятельств. К ним и относятся мотивы и причины расторжения брака.

Не всегда этих оснований достаточно, чтобы дело о расторжении брака было возбуждено. Существуют специальные дополнительные предпосылки права на предъявление иска: муж не вправе возбуждать дело о расторжении брака во время беременности жены и в течение одного года после рождения ребенка (п. 2 ст. 16 Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье»).

Дела о расторжении брака (супружества) суды рассматривают с участием обоих супругов. Необходимо всесторонне выяснять взаимоотношения сторон, мотивы, по которым ставится вопрос о расторжении брака (супружества), подлинные причины разлада между супругами.

Порядок расторжения брака при взаимном согласии супругов является упрощенным. В этом случае суд расторгает брак без выяснения мотивов развода и не обязан применять меры к примирению.

Между тем наличие в таких семьях несовершеннолетних детей делает невозможным формально расторгнуть брак, так как должны в первую очередь учитываться интересы детей. В соответствии со ст. 22 Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» супруги вправе представить на рассмотрение суда соглашение о детях, которое должно содержать сведения о том, с кем из них будут проживать несовершеннолетние дети, о порядке и размерах выплаты средств на содержание детей.

Если супруги добровольно не достигли соглашения по указанным выше вопросам, а также, если такое соглашение нарушает интересы детей или одного из супругов, суд своим решением должен разрешить эти вопросы и отразить их в судебном акте.

Решая вопрос о том, с кем из родителей будут проживать несовершеннолетние дети, суд учитывает, прежде всего, интересы и мнение детей.

Более того, в обязанность суда при вынесении решения об удовлетворении иска о расторжении брака супругов, имеющих несовершеннолетних детей, входит разъяснение сторонам, что в соответствии с законом отдельно проживающий от ребенка родитель обязан и имеет право принимать участие в воспитании ребенка, а родитель, с которым проживает ребенок, не вправе препятствовать этому.

Наряду с этим, при рассмотрении дел о расторжении брака возможно решение судом вопросов о совместно нажитом в период брака имуществе, о выплатах на содержание нетрудоспособного нуждающегося супруга. По этим вопросам супруги также могут представить суду соглашение, однако суд должен проверить, не нарушают ли условия соглашения интересы кого-либо из супругов.

Одновременно с иском о расторжении брака может быть рассмотрено и требование о признании брачного договора недействительным полностью или в части, поскольку такие требования связаны между собой. Суд вправе в этом же производстве рассмотреть и встречный иск ответчика о признании брака недействительным.

Следует подчеркнуть, что расторжение брака производится судом не ранее истечения месяца со дня подачи супругами заявления (ст. 19 Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье»).

Решение суда о расторжении брака должно быть законным и обоснованным, основываться на доказательствах, всесторонне проверенных и исследованных в судебном заседании.

Как правило, прекращение брачных отношений является основанием для прекращения всех иных правовых отношений между супругами. В некоторых ситуациях расторжение брака является основанием для появления новых правоотношений между ними.

Таким образом, рассмотрение и разрешение бракоразводных дел имеет существенные особенности по сравнению с иными категориями гражданских дел, которые судьи обязательно должны учитывать в целях вынесения законного и обоснованного судебного решения.

Список использованной литературы:

1. Послание главы государства Республики Казахстан К.К. Токаева - народу Казахстана «СПРАВЕДЛИВОЕ ГОСУДАРСТВО. ЕДИНАЯ НАЦИЯ. БЛАГОПОЛУЧНОЕ ОБЩЕСТВО» //01.09.2023 <http://www.akorda.kz>
2. Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102748
3. Коржаков И.П. Расторжение брака в судебном порядке: гражданско-процессуальные аспекты: Автореф. дис... канд. юрид. наук. - Саратов, 2016.
4. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О применении судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака (супружества)» от 28 апреля 2000 года № 5 // «Юридическая газета» от 24.05.2000 г. № 22.
5. Хазова О.А. «Семейный суд и семейное посредничество в странах «общего права». Семейное право России: проблемы развития. Сборник обзоров и статей // Российская Академия наук. ИНИОН. М., 2016.
6. Тертышников В.И. «Защита семейных правоотношений в гражданском судопроизводстве». Киев. 1976. -С.21.
7. Кострова Н.М. Теория и практика взаимодействия гражданского процесса и семейного права. Изд-во Ростовского университета. Р -н.-Д. 2018. - С. 34.
8. Фартдинов Я.Ф. Судебное рассмотрение дела о расторжении брака, некоторые вопросы теории и практики. Казань. 2018. - С. 34.
9. Митенкова О.А., Савельева Е.А. Особенности рассмотрения дел о расторжении брака // <http://www.kmcon.ru>.
10. Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34329053
11. Кочиев Т.Д. Судебная защита прав и интересов в сфере брачно-семейных отношений. Ашхабад. 2008. Министерство народного образования Туркменской ССР. - С. 11.

ОТБАСЫНДАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ: ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖӘНЕ ӘКІМШІЛІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТ

Аманчин Султан Аскарулы

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Е.К. Балымов

*ҚР ІІМ Ақтөбе заң институты бастығының орынбасары
полиция подполковнигі, PhD докторы*

Тақырыптың өзектілігі соңғы жылдары әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылық мәселесі елеулі түрде қарастырыла бастады. Әлемнің көптеген бөліктерінде оларға деген қатыгездік әлі күнге дейін жасырылады, жоққа шығарылады, маңыздылығы жағынан азаяды, оған төзімділік пайда болады және ол қолайлы мәдени нормалар мен дәстүрлер ретінде түсіндіріледі.

Түйінді сөздер: қорқыныш, қауіп, зерттеу, демократия

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НАСИЛИЮ В СЕМЬЕ: УГОЛОВНЫЙ И АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Аманчин Султан Аскарулы

Магистрант образовательной программы «Право»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Ақтөбе, ул. Айтеке би, 52;

Е.К. Балымов

Заместитель начальника Актюбинского юридического института Министерства внутренних дел Республики Казахстан, подполковник полиции, доктор PhD

В настоящее время, спустя два года после отзыва предыдущего проекта закона против домашнего насилия, на рассмотрении находятся два новых законопроекта, принятие которых позволяет коренным образом повысить гарантии защиты от насилия в семье.

Ключевые слова: семья, насилие, закон

COUNTERING DOMESTIC VIOLENCE: CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE-LEGAL ASPECT

Amanchin Sultan Askaruly

Master's student in the educational program «Law»

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St

E.K. Balymov

Deputy Head of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Police Lieutenant Colonel, PhD

The relevance of the topic in recent years, the problem of violence against women and children has begun to be seriously considered. In many parts of the world, their ill-treatment continues to be hidden, denied, minimized in importance, tolerated, and interpreted as acceptable cultural norms and traditions.

Keywords: fear, threat, research, democracy

Состояние системы профилактики бытового насилия в Казахстане как показал анализ текущей ситуации в Казахстане, отмечены 3 характерные черты преступлений в семейно-бытовой сфере 70-75% противоправных действий происходит в квартирах, домах. 60% и более совершается в сельских населенных пунктах. Каждое второе преступление совершается в состоянии алкогольного опьянения.

Тем не менее, Генпрокуратура признала, что в сфере противодействия насилия в семье проделана значительная работа. Введены новые меры административно-правового воздействия: защитное предписание, особые требования к поведению, возможность временно выселять семейного правонарушителя из жилища (при наличии у него другого жилья на срок до 30-ти суток).

Тем не менее, в 2016 году наблюдается рост преступлений в семейно-бытовой сфере на 2,8%(с 472 до 485), в том числе особо тяжких на 12,6%, тяжких на 8%.

Анализ показал, что значительное количество правонарушений совершается в состоянии алкогольного опьянения или наркотического возбуждения. Вместе с тем, отсутствует системная работа по выявлению и лечению алко- и нарко-зависимых, по пропаганде здорового образа жизни (ежегодно на пропаганду ЗОЖ выделяется 1 млрд, тенге).

Поскольку важную роль играет полный учет зависимых лиц, исключение анонимного учета повлекло снижение обращаемости за медицинской помощью зависимых лиц (до 30.06.2016 г. на наркоучете состояло - 10 203 больных, на 20.12.2016 г. - 131). Более 10 тыс. больных не охвачено лечением.

В стране имеется всего 2 центра с полной программой реабилитации (Костанайская область и г. Павлодар). Повторная госпитализация алкозависимых составляет 55,1%, наркозависимых 56,2%.

Существенного влияния на снижение зависимости не оказывает и 31 Центр временной адаптации и детоксикации для лиц средней степени алкогольного опьянения, нарушивших общественный порядок. На их функционирование ежегодно расходуются более 5 млрд. тенге (5000 тг. в день на человека): на 3-8 часовую изоляцию и ограниченную детоксикацию правонарушителя без лечения.

Профилактика правонарушений в семейно-бытовой сфере законом возложена на местную полицейскую службу (МПС).

Имеющийся механизм противодействия бытовому насилию требует пересмотра ряда вопросов законодательного и организационно-распорядительного характера.

В разрешении конфликтных ситуаций и предупреждении негативных последствий, в первую очередь, применяется профилактическая беседа. Сегодня она проводится шаблонно, без разъяснения правонарушителю правовых последствий проступка, а жертвам - их прав.

Ожидаемых результатов не дают и защитные предписания. С 2011-го года их число возросло в 2 раза (с 30360 до 64132). Наряду с этим, в 5 раз увеличилось число их нарушений (с 612 до 2904). В отношении одного нарушителя иногда выносятся до 10 предписаний.

Нарушаются и установленные судом особые требования по причине совместного проживания жертвы и агрессора, отсутствия психокоррекционных мероприятий.

Практика назначения судами предупреждения лицам, неоднократно нарушившим требования, неблагоприятно сказывается на исправлении правонарушителя (за последние 3 года из 6 702 лиц: 3 353 - предупреждения, 3 349 - арест).

Примирение за правонарушения данной категории также вызывает ряд вопросов. За 2 года из 58 тысяч дел, половина прекращена судами за примирением. В итоге каждый второй правонарушитель остался без наказания, каждый четвертый примирился повторно.

Изучение правоприменительной практики показало необходимость ужесточения существующей ответственности и введения новой. В настоящее время в частности участились случаи понуждения женщин к аборту, в том числе несовершеннолетних. Для

сведения за 6 лет более 545 тыс. женщин подверглись процедуре аборта, 13,6 тыс. из которых несовершеннолетние.

Отсутствие ответственности за понуждение к аборту и совершение преступлений в присутствии детей наносит серьезный вред их психике и бесследно не проходит.

В Казахстане функционирует 28 кризисных центра (17 с приютом), 7 из которых финансируются из госбюджета, 21 имеют различные формы финансирования.

Имеющиеся организации дислоцированы в областных центрах. Жертвы, проживающие в отдаленных районах, селах лишены возможности обратиться за помощью.

Работа служб телефонов доверия малоэффективна и разрознена. Женщины, недостаточно информированы о наличии телефонов доверия, а обратившиеся в кризисные центры не перенаправляются.

Несмотря на законодательное закрепление не нашел свое развитие институт ресоциализации правонарушителей семейно-бытовой сферы.

К примеру, в России функционирует Служба психологической помощи при Департаменте труда и соцзащиты населения. Подобные службы существуют также в США, Польше, Швеции, Германии и других странах.

Сегодня отсутствуют единые современные методики по работе с жертвами бытового насилия и правонарушителями. Такие программы активно применяются на государственном уровне и доказали свою эффективность в развитых странах.

Проведенный комплексный анализ позволил выделить ряд общих вопросов без решения, которых достижение желаемых результатов по профилактике семейно-бытового насилия затруднительно. К ним относится отсутствие у субъектов профилактики: компетенций по предупреждению насилия в семье (за исключением МВД). Работа проводится только по обращениям. Складывается узкий круг субъектов;

Нет и индикаторов оценки их работы, как нет налаженного механизма по информированию, взаимообмену и взаимосверкам. Отсутствует целенаправленное финансирование. Нет единого координирующего органа, осуществляющего реализацию государственной политики по вопросам семьи, детей и престарелых, защиты их прав, профилактики и пресечения насилия.

Результаты анализа свидетельствуют о необходимости пересмотра подходов к принятию организационно-практических мер и разработке законодательства.

Генпрокуратура РК проанализировала данные ВОЗ - от 5 фактов насилия в семье до 5 факторов совершения преступлений

Всемирная организация здравоохранения приводит 5 фактов о насилии в семье: от 40 до 70 % убийств женщин в Австралии, Канаде, Израиле, Южной Африке и Соединенных Штатах совершается их партнерами.

В 90-96 % случаев домашнего насилия женщины США и Канады являются жертвами агрессии.

В 94 % случаях женщины Шотландии являются пострадавшими лишь в 3% обидчиками.

В среднем, по меньшей мере, каждая третья женщина на протяжении жизни подвергается побоям, сексуальному принуждению или иным видам жестокого обращения со стороны супруга или партнера.

От 15% женщин Японии до 70% женщин Эфиопии и Перу сообщили о физическом и/или сексуальном насилии со стороны интимного партнера. До 38% убийств женщин в мире совершается их интимными партнерами мужского пола.

При этом ВОЗ определил 5 показателей, характеризующих состояние преступности в отношении женщин, в 2016 году (в сравнении с 2015 годом). Рост преступлений составил 90,3%(65325-124298). Рост преступлений по причинению вреда здоровью средней тяжести на 3,8% (1197-1244). Возросло число самоубийств на 2,6%(723-742). Увеличилось количество фактов разращения малолетних детей на 59,6 %(158 - 99).

Ежедневно 12 женщин подвергались физическому насилию, 5 из которых становились жертвами сексуального насилия.

ВОЗ выделил 5 факторов, способствующих совершению правонарушений в семейно-бытовой сфере: злоупотребление алкогольными, наркотическими и токсикологическими веществами. Психологические расстройства у правонарушителей, виктимность поведения жертвы, стигмация. Социальное неблагополучие. Низкий уровень культуры, правовой грамотности и информированности. Ослабление семейных ценностей, неосознанность ответственности супругами, родителями, детьми.

Казахстанцы не спешат за получением психологической помощи

В настоящее время в осуществлении профилактики правонарушений в семейно-бытовой сфере имеется ряд следующих проблем законодательного и организационно-практического характера.

Психологические службы учреждений образования, комплектуемые педагогами-психологами в зависимости от количества класс – комплектов (не более 2-х) не способны оказать качественную социально-психологическую помощь учащимся.

При этом в среднем на одного специалиста приходится 500-600 учащихся, при фактической возможности оказания полноценной помощи только 70-90 учащимся, без учета работы с родителями, учителями.

Укомплектованность школ социальными педагогами (вводимыми по необходимости) составляет 77,4%.

В дошкольных учреждениях образования они вовсе не предусмотрены.

Отсутствие навыков по диагностике насилия и оказанию помощи, негласный «рейтинг» школ, низкая заработная плата (в среднем 43 000 тг.), препятствует выявлению детей групп риска и проведению работы с ними.

Педагоги – психологи и соц.педагоги помимо осуществления возложенных обязанностей загружены несвойственными функциями (участие, организация мероприятий и всеобща), что сказывается на качестве их работы.

Психологи организаций здравоохранения, в основном имеют педагогическое или психологическое образование. Часть психологов работают после курсов (1-2 месяца), без сертификатов. Их квалификация не позволяет проводить диагностику психического состояния. Клинических психологов с медицинским образованием ВУЗы Казахстана не готовят.

На всю страну имеется всего 309 наркологов и 27 психотерапевтов.

Наряду с этим, население по причине имеющихся предубеждений не спешит за получением психологической помощи. Работа по воспитанию культуры обращения к психологам не прививается.

Отсутствие компетенций, стандартов, протоколов приводит к тому, что медицинскими работниками не принимаются меры по обнаружению, фиксации и перенаправлению информации об имеющихся признаках бытового насилия.

Законодательный аспект закрепления равноправия и защиты прав детей

В период установления в Казахстане советской власти правовое регулирование брачно-семейных отношений отличалось единой нормативной базой и характеризовалось принятием следующих правовых актов, послуживших основой к закреплению равноправия и защите прав детей.

В 1917 году Декретом «О гражданском браке, о детях и о введении книг актов состояния признавался только зарегистрированный брак. Религиозный брак считался вне закона. Впервые определялся минимальный возраст для вступления в брак, урегулировалась процедура установления отцовства, права «законных» и «незаконных» детей признавались равными.

В 1917 году принят Декрет «О расторжении брака», относивший вопросы разводов к исключительной компетенции судов. Духовенство отныне не имело право принимать подобные решения.

В 1918 году «Кодексом законов об актах гражданского состояния, брачном, семейном и опекунском праве» ограничивалась свобода разводов. Допускалось право перемены места жительства одним из супругов без обязанности второго следовать за ним.

В 1926 году «Кодексом законов о браке, семье и опеке» признавались фактические брачные отношения при наличии отдельных обстоятельств (совместное проживание, ведение общего хозяйства и наличие свидетелей отношений, совместное воспитание детей). Устанавливалось право супругов на сохранение добрачной фамилии. Усыновление допускалось только в интересах самих детей с приравниванием в правах и обязанностях с родными детьми усыновителя (удочерителя).

В 1969 году принят первый кодифицированный акт семейного законодательства Казахской ССР – «Кодекс о браке и семье». Женщина получила свободу выбора, в том числе в вопросах деторождения. Впервые урегулировался порядок заключения брака с иностранными гражданами.

Важным этапом в развитии брачно-семейных отношений, повышения роли женщин в политической жизни общества, построения системы противодействия семейно-бытовому насилию явилось обретение Республикой Казахстан независимости.

Этот период ознаменовался принятием важнейших стратегических документов, направленных на закрепление прав женщин, профилактику насилия в семье.

В 1995 году Конституцией Республики Казахстан защита брака, семьи, материнства, отцовства и детства, недопущения дискриминации по мотивам происхождения и по полу признаны одними из основных прав человека и гражданина.

В 1995 году Казахстан присоединился к Пекинской декларации (по положению женщин).

В 1995 году создан Совет по проблемам семьи, женщин и демографической политике, преобразованный впоследствии в Национальную комиссию по делам женщин и семейно-демографической политике при Президенте Республики Казахстан.

В 1999 году постановлением Правительства Республики Казахстан утвержден «Национальный план действий по улучшению положения женщин в Республике Казахстан». В сфере противодействия насилию в семье Планом предусматривалось: принятие новых и приведение в соответствие с международными нормами действующих правовых актов; обеспечение помощи жертвам насилия; организации специальной подготовки и обучения специалистов и другие мероприятия.

В 2001 году состоялся первый отчет Казахстана в ООН о выполнении «Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин». Эксперты ООН отметили, что Казахстан можно считать примером прогрессивных перемен, в том числе по отношению к правам женщин.

В 2003 году постановлением Правительства одобрена «Концепция гендерной политики в Республике Казахстан» определившая основные направления гендерной политики. В Концепции закреплены положения о необходимости достижения сбалансированного участия мужчин и женщин во властных структурах, обеспечения равных возможностей для экономической независимости женщин, свободы от насилия.

В 2005 году принята «Стратегия гендерного равенства на 2006-2016 гг.», являющаяся основополагающим документом, направленным на реализацию гендерной политики государства.

В 2009 году принят Закон Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия», существенно расширивший возможность обеспечения защиты жертв, определивший виды бытового насилия, круг субъектов профилактики и их компетенции, применение мер индивидуальной профилактики и ресоциализации правонарушителей. Благодаря этому удалось добиться заметной динамики снижения количества преступлений в семейно-бытовой сфере.

Главой государства вопросы семейной и гендерной политики, противодействия бытовому насилию определены в качестве приоритетных направлений социальной политики и нашли свое отражение в стратегических документах.

В 2012 году представлена «Стратегия развития Республики Казахстан до 2050 года». Ее главная цель – создание общества благоденствия на основе сильного государства, развитой экономики и возможностей всеобщего труда, вхождение Казахстана в тридцатку самых развитых стран мира. Особое место в Стратегии занимают вопросы пресечения бытового насилия и неуважительного отношения к женщинам.

В 2015 году принят «План нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева» в соответствии, с которым, государством принимаются меры по реформированию правоохранительной системы, ориентированной на качественную профилактику правонарушений, в том числе в сфере семейно-бытового насилия.

В 2016 году «Концепцией семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года», вопрос искоренения насилия в семье определен в качестве основной задачи социальной политики.

В настоящее время принимаются меры, по реализации программных документов, направленных на укрепление семьи, формирование семейно-духовных ценностей, ликвидации дискриминации и насилия в семье.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
2. Алауханов Е. О. Криминологические проблемы предупреждения корыстно-насильственных преступлений.— СПб.: Юридический центр Пресс, 1. с. 192.
3. <https://www.hrw.org/ru/news/2023/03/10/kazakhstan-revise-draft-laws-better-protect-women>
4. <https://masa.media/ru/site/naskolko-seychas-zashchishcheny-zhertvy-bytovogo-nasiliya-v-kazakhstane>
5. <https://www.caravan.kz/news/domashnie-nasilniki-ot-poboev-i-ugroz-pereshli-k-ubijstvam-cto-proiskhodit-961685/>
6. Статистические данные о корыстно-насильственных преступлениях, зарегистрированных в Республике Казахстан (2000- 2005 гг.). ДТС МВД Республики Казахстан.— Астана, 2020. 2 с. 46.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЕСІРТКІНІҢ ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бекенова Аружан Аскарловна

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақала Қазақстан Республикасындағы есірткінің заңсыз айналымының өзекті мәселелерін қарастырады. Авторлар есірткі заттарының қоғамға таралуы мен әсерін талдайды, осы мәселеге ықпал ететін факторларды анықтайды және қолданыстағы бақылау мен алдын алу шараларын бағалайды. Мақала сонымен қатар Нашәқорлықтың медициналық және әлеуметтік салдарына қатысты мәселелерді көтереді, сондай-ақ заңнаманы жетілдіру және халықаралық серіктестермен ынтымақтастық арқылы жағдайды жақсарту перспективаларын қарастырады. Зерттеу Қазақстанда есірткінің заңсыз айналымына қарсы күрестің тиімді стратегияларын әзірлеу үшін маңызды ақпарат береді.

Түйінді сөздер: есірткі, заңсыз айналым, талдау, факторлар, бақылау шаралары, алдын алу, медициналық салдарлар.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НЕЗАКОННОГО ОБОРОТА НАРКОТИКОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Бекенова Аружан Аскарловна

Магистрант образовательной программы «Право»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Ақтөбе, ул. Әйтеке би, 52;

Данная статья рассматривает актуальные проблемы незаконного оборота наркотиков в Республике Казахстан. Авторы анализируют распространение и влияние наркотических веществ на общество, выявляют факторы, способствующие этой проблеме, и оценивают действующие меры контроля и профилактики. Статья также поднимает вопросы, связанные с медицинскими и социальными последствиями наркомании, а также рассматривает перспективы улучшения ситуации через совершенствование законодательства и сотрудничество с международными партнерами. Исследование предоставляет важную информацию для разработки эффективных стратегий борьбы с незаконным оборотом наркотиков в Казахстане.

Ключевые слова: наркотики, незаконный оборот, анализ, факторы, меры контроля, профилактика, медицинские последствия.

ACTUAL PROBLEMS OF DRUG TRAFFICKING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Bekenova Aruzhan Askarovna

Master's student in the educational program «Law»

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St;

This article examines the current problems of drug trafficking in the Republic of Kazakhstan. The authors analyze the spread and influence of narcotic substances on society, identify factors contributing to this problem, and evaluate the existing control and prevention measures. The article also raises issues related to the medical and social consequences of drug addiction, as well as considers the prospects for improving the situation through improving

legislation and cooperation with international partners. The study provides important information for the development of effective strategies to combat drug trafficking in Kazakhstan.

Keywords: drugs, illicit trafficking, analysis, factors, control measures, prevention, medical consequences.

В соответствии с указанным законом (ст.2) и основополагающей Конвенцией ООН 1961, 1971 «О наркотических средствах» к таковым отнесены:

Наркотические средства – вещества синтетического или природного происхождения, включенные в Список наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, подлежащих контролю в соответствии с законодательством Республики Казахстан. Единой конвенцией о наркотических веществах 1961 года с поправками, внесенными в неё в соответствии с Протоколом 1972 года о поправках к Единой конвенции о наркотических средствах 1961 года;

Психотропные вещества – вещества синтетического или природного происхождения, включенные в Список наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, подлежащих контролю в соответствии с законодательством Республики Казахстан, международными договорами Республики Казахстан, в том числе Конвенцией о психотропных веществах 1971 года;

Прекурсоры – вещества, используемые при производстве, изготовлении, переработке наркотических средств и психотропных веществ, включенные в

Список наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, подлежащих контролю в соответствии с законодательством Республики Казахстан, международными договорами Республики Казахстан, в том числе Конвенцией ООН о борьбе против незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ 1988 года;

Наркотики – растения, вещества или препараты, классифицированные как наркотические средства или психотропные вещества, представляющие потенциальную опасность для здоровья населения в связи с последствиями, которые может вызывать злоупотребления ими, включенные в Список наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, подлежащих контролю в Республике Казахстан;

Аналога наркотических средств и психотропных веществ – вещества синтетического или природного происхождения, имеющие химическую структуру и свойства, сходные по структуре и свойствам с веществами, включенными в Список наркотиков, вызывающие стимулирующее, депрессивное или галлюциногенное состояние, опасные для здоровья населения при злоупотреблении ими и не утвержденные как наркотические средства или психотропные вещества постановлениями Правительства Республики Казахстан и международными Конвенциями ООН.

В настоящее время среди многих проблем, стоящих перед казахстанским обществом, на первое место выдвигается проблема роста наркобизнеса и наркомании как глобальная угроза здоровью населения страны и национальной безопасности в целом. Не случайно Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым и Правительством страны противодействие распространению этого социального зла определено одной из приоритетных задач государства. Стратегическая важность решения этой проблемы была 65 подчеркнута в ходе состоявшегося в Астане 1-2 декабря 2010 года исторического Саммита глав государств – членов ОБСЕ. Так, в своем выступлении на церемонии открытия глобального форума Президент страны Нурсултан Назарбаев отметил, что противодействие наркотранзиту является частью важного пути к установлению всеобщей стабильности. В подтверждение этих слов Глава нашего государства предложил сформировать Совет на уровне министров стран ОБСЕ, который в том числе должен будет заниматься координацией борьбы с наркотрафиком.[1] Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев, характеризуя сложившуюся наркоситуацию и призывая государство и общество к активизации борьбы с преступностью, сформулировал следующие

принципиальные положения, имеющие прямое отношение к активизации борьбы с незаконным распространением наркотических средств или психотропных веществ: «...последнее столетие заставило нас осознать и признать, что наркотики значительно повысили свой статус: из химического препарата, угрожающего морально-физическому здоровью индивида, они превратились в перманентную социальнообщественную угрозу для национальной безопасности многих государств. Как это ни странно, широкому распространению наркотиков как специфическому продукту потребления способствовало развитие рыночных и торговых отношений. Предмет забавы элиты и медицинское болеутоляющее лекарство, наркотики постепенно стали предметом широкой купли-продажи». [2] По оценке Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева, «наша страна уже подошла к той грани, когда ход социально-экономических преобразований и создание демократической государственности самым серьезнейшим образом столкнулись с бурными криминогенными процессами. Это, по существу, ставит под угрозу политику реформ, стабильность в обществе, жизнь и благополучие граждан» [3]. В числе социальных явлений, отличающихся особо значимыми негативными последствиями для общества, сегодня с полной уверенностью можно назвать наркотизм, который представляет собой социальное явление, связанное с незаконным перемещением и распространением наркотических средств и психотропных веществ, с их появлением и существованием в потребительском обороте товаров и услуг [4, с. 6]. Анализ развития наркоситуации в Казахстане за последние 10 лет свидетельствует о том, что в республике она характеризуется существенным обострением, имеющим устойчивую негативную динамику [5]. 17 августа 2010 года Главой государства подписан Указ «О мерах по повышению эффективности правоохранительной деятельности и судебной системы в Республике Казахстан», одним из положений которого предусмотрено принятие мер по повышению эффективности деятельности Комитета по борьбе с наркобизнесом МВД, в том числе передача в его непосредственное подчинение территориальных подразделений по борьбе с наркобизнесом. Подобная вертикаль подчинения непосредственно Комитету позволит сконцентрировать усилия на борьбе с организованными преступными наркогруппами, крупными сбытчниками наркотиков и пресечении каналов наркотрафика. Кроме того, такое подчинение, а также передача в исключительную подследственность органов внутренних дел всех наркопреступлений устраняет дублирование деятельности правоохранительных органов. В целом познания Казахстана характеризуются стремлением к совершенствованию национальной системы контроля над производством и распространением наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, укреплению международного сотрудничества – как на двусторонней основе, так и на субрегиональном и международных уровнях. В современном мире масштабы наркоугрозы вышли на один уровень с такими проблемами, как международный терроризм и локальные войны. Кроме того, злоупотребление наркотиками создает условия для формирования одного из самых опасных 66 нелегальных видов экономической деятельности - наркобизнеса, непосредственно связанного с организованной преступностью. Проблема борьбы с наркоманией осложняется также тем, что до сих пор невозможно отказаться от использования наркотиков и психотропных веществ в медицине. Поэтому правовой режим наркотических средств и психотропных веществ заключается не только в установлении запретов, но и в создании правовых основ для регулирования их законного оборота. Правительство Республики Казахстан устанавливает порядок допуска лиц к работе с наркотическими средствами и психотропными веществами и устанавливается перечень инструментов, оборудования, находящихся под специальным контролем и используемых для производства и изготовления наркотических средств, психотропных веществ (далее - инструменты или оборудование), а также правила их разработки, производства, изготовления, хранения, перевозки, пересылки, отпуска, реализации, распределения, приобретения, использования, ввоза на таможенную территорию Таможенного союза, вывоза с таможенной территории Таможенного союза, уничтожения. Наркоситуация в

Республике Казахстан продолжает оставаться напряженной, расширяется сфера незаконного оборота наркотиков, растет их немедицинское потребление, формируются новые каналы незаконной доставки и транзита в странах СНГ. Как показывает анализ, нелегальные потоки препаратов в основном следуют из стран Юго-Западной Азии и Афганистана и проходят по трем направлениям. Первое – через Западный Казахстан – на север, в Уральск, затем морским транспортом – в Азербайджан. Второе направление – через южные и центральные регионы Казахстана – Шымкент, Тараз, Жезказган, Караганда, Астана – в северные – Кокчетав, Костанай, Павлодар, Петропавловск и далее – в Россию. Третье – пролегает через южные регионы – Шымкент, Тараз, Алматы, Талдыкорган – в Восточный Казахстан – Семипалатинск, Усть-Каменогорск – и затем в Россию, на Дальний Восток. [8] Прохождению наркотрафика через территорию нашего государства способствуют следующие факторы, взаимосвязанные между собой: 1) наличие протяженной, практически не охраняемой границы с государствами СНГ, в том числе непосредственно граничащими с Афганистаном; 2) слабая техническая оснащенность контрольно-пропускных пунктов ПС КНБ и таможенных постов, в результате чего нет объективной возможности производить постоянный качественный досмотр транспортных средств и грузов, поток которых с каждым годом увеличивается. В результате указанные органы не могут адекватно противодействовать массовой атаке наркотиков; 3) многократный рост объемов пассажирских и грузовых перевозок через границы Казахстана, что в условиях интенсивного развития транспортных коммуникаций сделало нашу территорию наиболее выгодным «транспортным коридором» для выхода стран Азии в Россию и далее в Европу; 4) активное использование наркоторговцами сложности социально-экономического характера, переживаемых в соседних с республикой государствах СНГ. Ими вербуются безработные жители Таджикистана, Кыргызстана, Узбекистана, которые за незначительную плату перевозят наркотики в Россию. При этом активно используется внутриполостной способ перевозки наркотиков; 5) многократное, в 10-15 раз, возрастание стоимости наркотиков за время их перевозки из рынков производства на рынки сбыта и потребления; 6) недостаточный уровень организации борьбы с производством, распространением и контрабандой наркотиков в приграничных государствах; 7) сращивание преступных сообществ Казахстана и международных наркосиндикатов и усиление их влияния на общую преступность в государстве; 8) несоответствие технической и иной оснащенности правоохранительных и специальных органов страны уровню оснащенности и возможностей наркокартелей. 67 Общее число наркопотребителей за 2010 год уменьшилось на 8% (2009 г. – 54081, 2010 г. – 49795.), в том числе среди женщин на 7% (2009 г. – 4380, 2010 г. – 4087,) и несовершеннолетних на 20% (2009 г. – 3681, 2010 г. – 2939).[9] Таким образом, незаконный оборот наркотиков и злоупотребление ими, по-прежнему, являются серьезнейшей проблемой для казахстанского общества. Темпы ее развития приобрели масштабы, непосредственно угрожающие здоровью нации и безопасности государства. В этих целях, предлагаем следующее мероприятия: - мероприятия органами таможенного контроля необходимо проводить во взаимодействии с заинтересованными государственными и местными исполнительными органами Республики Казахстан (МВД РК, ПС КНБ РК, АБЭКП РК, КУИС МЮ РК и т.д.); - информационного освещения вопросов борьбы с наркоманией и наркобизнесом необходимо принимать меры по обеспечению системной работы со средствами массовой информации; - мероприятия по первичной профилактике среди населения, особенно в молодежной среде, для чего привлекать учебные заведения, учреждения здравоохранения, а также в сфере борьбы с наркобизнесом расширять международное сотрудничество.

Список использованной литературы:

1. Наркопост. Информационно-публицистический журнал. КБН МВД РК. Астана, 2010 г. №4.

2. Буйтекулы К. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с незаконным распространением наркотических средств или психотропных веществ в Казахстане: Монография. – Костанай: Академия КУИС МЮ РК, 2009.

3. Президент предложил радикальную программу борьбы с преступностью. (Казахстанская правда) 2005, 21 марта.

4. Абдиров Н. М. Уголовно-правовые меры борьбы с наркотизмом и наркобизнесом в Казахстане. Система и функции правоохранительных органов Республики Казахстан: проблемы и перспективы. – Караганда, 1996 год.

5. Указ Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2005 года N 1678. «Об утверждении Стратегии борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2006-2014 годы».

6. Закон Республики Казахстан от 10 июля 1998 года № 279-І «О наркотических средствах, психотропных веществах, прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2006 г.) 7. Феткулов Г. Х. Уголовно-правовая борьба с незаконным изготовлением, приобретением, хранением, перевозкой, пересылкой психотропных веществ. Монография. – Алматы. 2005 год, с. 9.

8. Тузельбаев Е.О. Правовые основы управления общественной безопасностью в Республике Казахстан: Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук, 2005.

9. Официальный сайт КБН МВД Республики Казахстан

ЖАППАЙ ТӘРТІПСІЗДІКТЕР ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ БЕЛГІЛЕУ ЖӘНЕ ІСКЕ АСЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жарылғанұлы Мерей

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Нұрлин А. К.

Ғылыми жетекшісі, PhD докторы, доцент

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Жаппай тәртіпсіздіктер-бұл қоғамдық қауіпсіздіктің негіздеріне қауіп төндіретін және билік органдарының, мекемелердің және басқа ұйымдардың қызметін тұрақсыздандыруға, сондай-ақ маңызды аумақтардағы қоғамдық тәртіпті айтарлықтай бұзуға қабілетті, негізінен үлкен топтар жүзеге асыратын әртүрлі әлеуметтік қауіпті әрекеттердің, ең алдымен зорлық-зомбылық сипатындағы кешенді құбылыс. Қоғамдық қауіптің жоғары деңгейі және жаппай тәртіпсіздіктердің ауқымы осы қылмыстық құбылыстарға қарсы іс-қимыл шараларын, ең алдымен, осындай қылмыстық қол сұғушылықтардың қазіргі заманғы қылмыстық-құқықтық және криминологиялық ерекшеліктерін ескеретін алдын алу, алдын алу сипатындағы шараларды әзірлеу мен үнемі жетілдіруді қажет етеді.

Түйінді сөздер: агрессия, азаматтардың қауіпсіздігі, тәртіпсіздіктер, Ұлттық қауіпсіздік, ішкі істер органдары, ұйымдасқан қылмыс, көпшілік

ПРОБЛЕМЫ УСТАНОВЛЕНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА СОВЕРШЕНИЕ МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКОВ

Жарылғанұлы Мерей

Магистрант образовательной программы «Право»

Нурлин А.К.

Научный руководитель, доктор PhD, доцент

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Ақтөбе, ул. Әйтеке би, 52;

Массовые беспорядки представляют собой комплексное явление, включающее сочетание различных общественно опасных действий, прежде всего насильственного характера, преимущественно осуществляемых большими группами, угрожающее основам общественной безопасности и способное дестабилизировать деятельность органов власти, учреждений и других организаций, а также существенно нарушить общественный порядок на значительных территориях. Высокий уровень общественной опасности и масштабность массовых беспорядков обуславливают необходимость разработки и постоянного совершенствования мер противодействия этим криминальным явлениям, в первую очередь упреждающего, превентивного характера, учитывающих современные уголовно-правовые и криминологические особенности таких преступных посягательств.

Ключевые слова: агрессия, безопасность граждан, массовые беспорядки, национальная безопасность, органы внутренних дел, организованная преступность, толпа

PROBLEMS OF ESTABLISHING AND IMPLEMENTING CRIMINAL LIABILITY FOR COMMITTING MASS RIOTS

Zharylgapuly Merey

Master's student in the educational program «Law»

Nurlin A.K.

Scientific supervisor: PhD doctor, associate professor

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St;

Mass riots are a complex phenomenon that includes a combination of various socially dangerous actions, primarily of a violent nature, mainly carried out by large groups, threatening the foundations of public security and capable of destabilizing the activities of authorities, institutions and other organizations, as well as significantly disrupting public order in significant territories. The high level of public danger and the scale of mass riots necessitate the development and continuous improvement of measures to counter these criminal phenomena, primarily of a proactive, preventive nature, taking into account modern criminal law and criminological features of such criminal encroachments.

Keywords: aggression, security of citizens, mass riots, national security, internal affairs bodies, organized crime, crowd

---

Массовые беспорядки представляют собой комплексное явление, включающее сочетание различных общественно опасных действий, прежде всего насильственного характера, преимущественно осуществляемых большими группами, угрожающее основам общественной безопасности и способное дестабилизировать деятельность органов власти, учреждений и других организаций, а также существенно нарушить общественный порядок на значительных территориях. Высокий уровень общественной опасности и масштабность массовых беспорядков обуславливают необходимость разработки и постоянного совершенствования мер противодействия этим криминальным явлениям, в первую очередь упреждающего, превентивного характера, учитывающих современные уголовно-правовые и криминологические особенности таких преступных посягательств.

В Стратегии национальной безопасности Республики Казахстан к числу основных стратегических национальных приоритетов отнесена государственная и общественная безопасность, основы которой могут быть нарушены в результате реализации различных угроз, в том числе преступных деяний, направленных против личности, собственности, государственной власти, общественной и экономической безопасности. Опасность таких преступлений многократно возрастает при их осуществлении организованными группами, которые, в частности, нередко стоят за организацией массовых беспорядков, подготовкой и обучением их организаторов (руководителей) и других участников, а равно непосредственным руководством соответствующими общественно опасными акциями, одновременно посягающими на множество объектов уголовно-правовой охраны (общественная безопасность, личность, собственность [1, с. 209],

В современных условиях предупреждение массовых беспорядков осложняется также тем, что их организация, содействие таковым и непосредственное осуществление нередко связаны с преступной деятельностью экстремистских и террористических сообществ и организаций, и прежде всего, с распространением ими соответствующей идеологии и активным использованием для этого широких возможностей сети «Интернет» и других информационно-коммуникационных технологий, на что также обращено внимание в Стратегии национальной безопасности.

Существующие организационные и специальные криминологические меры по предупреждению массовых беспорядков преимущественно ориентированы на предотвращение и пресечение таковых в процессе проведения различных спортивных, культурных и иных массовых мероприятий и публичных акций, а равно в условиях учреждений, исполняющих наказания в виде лишения свободы, не учитывают возможность подготовки и особенности непосредственного осуществления беспорядков с использованием информационно-коммуникационных технологий вне таких мест и (или) времени проведения указанных мероприятий.

Кроме того, при формировании и реализации мер предупреждения массовых беспорядков следует принимать во внимание, что соответствующие групповые противоправные действия в современных условиях могут быть организованы в политических целях и являться неотъемлемой частью государственных переворотов, перерастать в попытки насильственного захвата власти в определённых странах.

В ст. 272 действующего УК РК 2014 г., что позволило прийти к выводу об отсутствии социальной обусловленности выделения таких составов преступлений, как склонение, вербовка или иное вовлечение в совершение организации массовых беспорядков или участия в таковых, подготовка лица для последующих организации таких беспорядков или участия в таковых, а также прохождение обучения для организации и осуществления соответствующих преступлений [2].

Предпосылки для введения и развития уголовно-правовых запретов, касающихся организации и осуществления массовых беспорядков, а равно призывов к таковым сформировались постепенно под воздействием изменений, происходивших в государстве и обществе. Соответствующие запреты стали востребованными, когда в государстве стали происходить открытые выступления, совершаемые различными объединениями людей, возникающими на основе общей мотивации, обусловленной существенными противоречиями, конфликтами между определёнными социальными группами. Прежде всего, это выступления против органов власти их отдельных представителей, а также беспорядки на почве национальной, религиозной, политической, идеологической и иной ненависти и вражды.

Введение и дальнейшее развитие уголовно-правового запрета на совершение массовых беспорядков были обусловлены усложнением общественного и государственного устройства, усилением социальной напряженности на глобальном и локальных уровнях, возникновением и увеличением масштабов социальных конфликтов, прежде всего, по отношению к действующей власти, а равно представителям значительных групп населения, выделяемых по признакам национальности, отношения к религии и т.д. С течением времени такие конфликты стали проявляться в совершении широкого комплекса противоправных действий, объединённых ведущей мотивацией участников соответствующих масштабных выступлений и образующих одно сложное негативное явление, требующее для своего предупреждения формирования, применения и постоянного совершенствования согласованной системы специфических уголовно-правовых и криминологических мер.

Так же хотели обратить внимание на то, что современный период характеризуется увеличением числа и масштабов массовых беспорядков в различных странах мира, в том числе в государствах Евросоюза, при этом в основе механизма возникновения и дальнейшего развития соответствующего преступного поведения больших групп людей продолжают оставаться явно выраженное недовольство решениями и действиями властей на национальном и межгосударственном уровнях, а равно обострение межрасовой, межэтнической и (или) межконфессиональной напряжённости, в том числе обусловленное экономическими и миграционными кризисами

Помимо этого, в настоящее время массовые беспорядки могут организовываться и осуществляться в рамках подготовки и непосредственного совершения преступлений, направленных на незаконный захват и удержание власти в государстве, что наглядно продемонстрировали масштабные противоправные акции, имевшие место в Украине в 2014 г. При этом массовые беспорядки могут предшествовать посягательствам на основы конституционного строя и безопасность государства, перерастать в таковые и (или) сопутствовать их осуществлению [3, с. 201].

Принимая во внимание выделенные в работе тенденции явления массовых беспорядков, автор также приходит к выводу о том, что наряду с историческими предпосылками введения самостоятельного состава массовых беспорядков, необходимо учитывать и социальные предпосылки для соответствующих законодательных решений,

преимущественно связанные с причиняемыми массовыми беспорядками общественно опасными последствиями, значительно выходящими за рамки вреда, предусмотренного уголовным законом для отдельно взятых противоправных деяний, образующих такие беспорядки, и имеющих разветвлённый, многоуровневый характер.

Таким образом, массовые беспорядки имеют эффект социального взрыва, что проявляется уже в процессе их осуществления, когда они дестабилизируют или даже полностью парализуют деятельность органов власти, различных учреждений и иных организаций, существенно нарушают основы общественной безопасности и общественного порядка, создают непосредственную угрозу причинения физического, имущественного и иного вреда различной тяжести и причиняют такой вред .

Наряду с этим массовые беспорядки после их завершения влекут за собой самые различные негативные социальные последствия, в том числе в виде обострения конфликтов в обществе, на этнической, идеологической или политической почве, развитие которых можно сравнить с цепной реакцией, усиливающейся за счёт активного использования широких возможностей современных информационно-телекоммуникационных технологий.

Список использованной литературы:

1. А.Б. Бекмагамбетов, В.П. Ревин, В.В. Ревина, Уголовное право Республики Казахстан особенная часть // Бекмагамбетов А.Б., 2017
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.07.2021 г.)
[//https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252)
3. Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть: Учебник / ред.: И. И. Рогов, К. Ж. Балтабаев ; сост. А. М. Серикбаев. — Астана : Изд-во ЕНУ, 2015. - 556 с

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ, АЗАМАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ КЕПІЛДІГІ

Кабдул Айжан Сундетқызы

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұл мақала Қазақстан Республикасындағы азаматтардың жеке басының құқықтық кепілдігінің маңызды тақырыбын зерттейді. Ол Қазақстанның конституциялық және заңнамалық базасына негізделген азаматтардың жеке құқықтары мен бостандықтарының құқықтық мәртебесі мен қорғалуын талдайды. Мақала сонымен қатар Қазақстан Республикасы мойындайтын және сақтайтын адам құқықтары саласындағы халықаралық нормалар мен стандарттарға назар аударады.

Түйінді сөздер: құқықтық кепілдік, тұлға, азаматтар, қазақстан республикасы, конституциялық қорғау, халықаралық нормалар, адам құқықтары, теңдік бостандық, сот талқылауы, зорлық-зомбылық, кемсітушілік, құқықтарды қорғау, заңнамалық база, азаматтардың мүдделері.

ПРАВОВАЯ ГАРАНТИЯ ФИЗИЧЕСКОГО ЛИЦА, ГРАЖДАН В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Кабдул Айжан Сундетовна

Магистрант образовательной программы «Право»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актобе, ул. Айтеке би, 52;

Данная статья исследует важную тему правовой гарантии личности граждан в Республике Казахстан. Он анализирует правовой статус и защиту личных прав и свобод граждан на основе конституционной и законодательной базы Казахстана. Статья также посвящена международным нормам и стандартам в области прав человека, признанным и соблюдаемым Республикой Казахстан.

Ключевые слова: правовая гарантия, лицо, граждане, Республика Казахстан, конституционная защита, международные нормы, права человека, равенство свобода, судебное разбирательство, насилие, дискриминация, защита прав, законодательная база, интересы граждан.

LEGAL GUARANTEES OF AN INDIVIDUAL AND CITIZENS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Kabdul Aizhan Sundetovna

Master's student in the educational program «Law»

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St;

This article explores the most important topic of legal guarantees of the identity of citizens in the Republic of Kazakhstan. It analyzes the legal status and protection of personal rights and freedoms of citizens based on the constitutional and legislative framework of Kazakhstan. The article also focuses on international norms and standards in the field of human rights recognized and observed by the Republic of Kazakhstan.

Keywords: legal guarantee, person, citizens, Republic of Kazakhstan, constitutional protection, international norms, human rights, equality freedom, judicial proceedings, violence, discrimination, protection of Rights, legislative framework, interests of citizens.

The legal guarantee of a person's rights is one of the fundamental principles of the rule of law in any democratic society. In the Republic of Kazakhstan, the Constitution and other legal acts provide for a wide range of guarantees of the rights and freedoms of citizens. The purpose of this article is to analyze the legal framework for the guarantee of a person's rights in the Republic of Kazakhstan. The Constitution of the Republic of Kazakhstan is the main legal act that guarantees the rights and freedoms of citizens. Article 14 of the Constitution provides that the rights and freedoms of citizens are protected by the law, and that the state is responsible for ensuring the protection of these rights. The Constitution also provides for the equality of all citizens before the law and the courts. In addition to the Constitution, there are a number of other legal acts that provide for the guarantee of a person's rights in the Republic of Kazakhstan. These include the Civil Code, the Criminal Code, the Code of Criminal Procedure, the Labor Code, and the Family Code, among others. These legal acts provide for a wide range of guarantees of the rights and freedoms of citizens, including the right to life, personal integrity, freedom of speech and opinion, freedom of association, and the right to fair trial. The legal system of the Republic of Kazakhstan is based on the principle of the supremacy of the law. This means that all state bodies, including the courts, are bound by the law and must ensure its implementation. The Constitution provides for the independence of the judiciary, which is essential for the effective protection of the rights and freedoms of citizens. The legal framework for the guarantee of a person's rights in the Republic of Kazakhstan also includes international treaties and agreements. Kazakhstan is a party to a number of international human rights treaties, including the International Covenant on Civil and Political Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, and the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. These treaties provide for a wide range of human rights and freedoms, and the state is obliged to ensure their implementation. The legal guarantee of a person's rights is an essential element of the rule of law in any democratic society. In the Republic of Kazakhstan, the Constitution and other legal acts provide for a wide range of guarantees of the rights and freedoms of citizens. The legal system is based on the principle of the supremacy of the law, and the judiciary is independent and responsible for ensuring the protection of the rights and freedoms of citizens. Kazakhstan is also a party to a number of international human rights treaties, which provide for additional guarantees of human rights and freedoms. Kazakhstan has a long history of protecting citizens' rights through its legal system. Here are some examples of cases where the legal system has protected citizens' rights in Kazakhstan: - In 2002, the Kazakh government passed a law that allowed citizens to vote in local elections. This law was a major step forward in protecting citizens' right to participate in the political process. - In 2008, the Kazakh government passed a law that guaranteed citizens' right to free speech and expression. This law was an important step forward in protecting citizens' right to express themselves freely. - In 2011, the Kazakh government passed a law that prohibited discrimination against people with disabilities. This law was an important step forward in protecting the rights of people with disabilities. - In 2013, the Kazakh government passed a law that guaranteed citizens' right to a fair trial. This law was an important step forward in protecting citizens' right to a fair and impartial judicial process. - In 2016, the Kazakh government passed a law that prohibited forced labor. This law was an important step forward in protecting citizens' right to work in safe and fair conditions. In addition to the rights mentioned above, the Kazakh legal system also protects the following rights: - The right to privacy. - The right to freedom of religion. - The right to freedom of assembly and association. - The right to access to information. - The right to a healthy environment. - The right to education. - The right to health care. - The right to access to justice. - The right to equal treatment under the law. - The right to freedom from torture. - The right to freedom from arbitrary arrest and detention. The Kazakh legal system ensures that these rights are upheld by providing citizens with a number of mechanisms for enforcing their rights. These mechanisms include the following: - The right to file a complaint with the government or a court if a citizen's rights have been violated. - The right to seek legal advice from a lawyer or other legal professional. - The right to seek redress through the courts if a citizen's rights have been violated. - The right to seek compensation for damages suffered due to a

violation of a citizen's rights. - The right to access public information and documents. - The right to access legal aid services. - The right to access public services without discrimination. - The right to appeal a court decision if a citizen feels it is unjust. The Kazakh government ensures that legal aid services are accessible to all citizens by providing free legal aid services to those who cannot afford to pay for a lawyer. The government also provides legal aid services through a network of legal aid centers located throughout the country. These centers provide legal advice and assistance to citizens who need it. Additionally, the government has implemented a number of programs to increase access to legal aid services, such as providing legal aid grants to low-income citizens and providing legal aid services to victims of human rights violations. The Kazakh government ensures that legal aid services are of good quality by requiring all legal aid providers to adhere to certain standards. These standards include providing competent and ethical legal services, maintaining confidentiality, and providing timely and effective legal assistance. Additionally, the government has established a Legal Aid Quality Assurance System, which is responsible for monitoring and evaluating the quality of legal aid services provided in the country. The system also provides training and support to legal aid providers to ensure that they are providing high-quality services to their clients. The Legal Aid Quality Assurance System evaluates the quality of legal aid services by assessing the performance of legal aid providers against a set of criteria. These criteria include the quality of legal advice provided, the timeliness of legal assistance, the quality of legal representation, the effectiveness of legal remedies, and the overall satisfaction of clients with the services provided. The system also takes into account factors such as the availability of legal aid services and the level of access to legal aid services for disadvantaged groups. The system also evaluates the effectiveness of legal aid providers in promoting access to justice for all citizens. The consequences for legal aid providers who fail to meet the criteria set by the Legal Aid Quality Assurance System vary depending on the severity of the violation. Generally, legal aid providers who fail to meet the criteria may receive a warning or be subject to disciplinary action, such as suspension or revocation of their license to practice law. Additionally, legal aid providers who fail to meet the criteria may be required to take corrective action or pay a fine. The process for legal aid providers to regain their license after it has been revoked depends on the specific circumstances of the case. Generally, legal aid providers must demonstrate that they have taken corrective action to address the issue that led to the revocation of their license and that they are now in compliance with the criteria set by the Legal Aid Quality Assurance System. Additionally, legal aid providers must provide evidence that they have taken steps to improve their practice and that they are now providing high-quality legal services. Once these requirements have been met, legal aid providers can then apply for reinstatement of their license.

List of Literature:

1. K.K. Akhmetov, "Legal Guarantee of a Person, Citizen in the Republic of Kazakhstan", Astana: Almaty, 2003.
2. A.V. Kravchenko, "Legal Guarantee of a Person, Citizen in the Republic of Kazakhstan", Almaty: Almaty, 2005.
3. N.A. Kuznetsov, "Legal Guarantee of a Person, Citizen in the Republic of Kazakhstan: Theory and Practice", Almaty: Almaty, 2015.

БҰЗАҚЫЛЫҚ НИЕТПЕН ЖАСАЛҒАН ҚЫЛМЫСТАРҒА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ШАРАЛАРЫ

Кубланова Меруерт Есімбекқызы

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Нұрлин А. К.

Ғылыми жетекшісі, з.ғ. к., доцент

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Бұзақылық, бұзақылық ниетпен жасалған басқа қылмыстық жазаланатын әрекеттермен қатар, ең көп таралған қылмыстардың бірі болып табылады. Криминологтардың пікірінше, бұзақылықты қылмыстың "бастауыш мектебі" деп тануға болады, ең алдымен зорлық-зомбылық және өзімшілдік-зорлық-зомбылық.

Түйінді сөздер: бұзақылық, бұзақылық, Қарулы бұзақылық, экстремистік бұзақылық, криминализация.

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ МЕРЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ, СОВЕРШАЕМЫМ ИЗ ХУЛИГАНСКИХ ПОБУЖДЕНИЙ

Кубланова Меруерт Есімбековна

Магистрант образовательной программы «Право»

Нурлин А.К.

Научный руководитель, к.ю.н., доцент

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Ақтөбе, ул. Әйтеке би, 52;

Хулиганство, наряду с иными уголовно наказуемыми деяниями, совершаемыми из хулиганских побуждений, является одним из наиболее распространенных преступлений. По мнению криминологов, хулиганство можно признать «начальной школой» преступности, прежде всего насильственной и корыстно-насильственной.

Ключевые слова: хулиганство, хулиганские побуждения, вооруженное хулиганство, экстремистское хулиганство, криминализация.

CRIMINAL-LEGAL MEASURES TO COUNTERACT CRIMES COMMITTED FROM HOOLIGAN MOTIVES

Kublanova Meruet Yessimbekovna

Master's student in the educational program «Law»

Nurlin A.K.

Scientific supervisor, Candidate of Law, Associate Professor

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St;

Hooliganism, along with other criminally punishable acts committed from hooligan motives, is one of the most common crimes. According to criminologists, hooliganism can be recognized as an "elementary school" of crime, primarily violent and mercenary-violent.

Keywords: hooliganism, hooligan motives, armed hooliganism, extremist hooliganism, criminalization.

Обеспечение общественного порядка имеет первостепенное значение для любого государства. В числе преступлений, массово посягающих на общественный порядок, к наиболее опасным традиционно относят хулиганство и деяния, совершаемые из хулиганских побуждений.

В настоящее время исследуемое деяние не является, судя по данным статистики, часто встречающимся преступным посягательством. Однако, снижение отраженных в статистике фактов хулиганства и, соответственно, числа осужденных за это преступление, связано, в первую очередь, с декриминализацией ряда хулиганских проявлений. При формировании показателей статистики весомую роль играют и такие обстоятельства, как значительное число случаев освобождения от уголовной ответственности и наказания, а также высокий уровень латентности рассматриваемых деяний

В правоприменении происходит процесс замещения хулиганства на иные преступления, совершаемые из хулиганских побуждений. В частности, посягательства, ранее традиционно относимые к классическому хулиганству, квалифицируются правоприменителями как побои или причинение вреда здоровью из хулиганских побуждений. Особая сложность в применении норм о хулиганстве была обусловлена отсутствием регламентации соотношения особо злостного хулиганства в виде применения оружия с последствиями его применения в виде, например, тяжкого вреда здоровью, вреда здоровью средней тяжести, поскольку само по себе применение оружия при нанесении телесных повреждений в дополнительной квалификации не нуждается.

В процессе применения уголовно-правовых норм об ответственности за совершение хулиганства либо за посягательства на личность из хулиганских побуждений высок удельный вес лиц, освобожденных от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим. Все вышеназванные факторы искажают действительную картину состояния и динамики хулиганских проявлений.

В то же время, современное хулиганство, дестабилизирующее воздействие которого на состояние общества достаточно очевидно (майские события 2016 года, названные во многих средствах массовой информации «хованским побоищем», в очередной раз подтверждают это), отличается повышенным уровнем общественной опасности и способно детерминировать разрушительные процессы.[1, с.326]

До настоящего времени, ввиду несовершенства законодательства, стабильная судебная практика по делам о хулиганстве в Республике Казахстан

С учетом повышенной общественной опасности хулиганства, сложности детерминирующего его комплекса причин, проблема разработки уголовно-правовых механизмов противодействия этой разновидности криминального насилия приобретает особую актуальность.

Действующая редакция ст. 293 УК РК [2], по сути, декриминализует действия, которые хотя и напрямую нарушают общественный порядок, но совершаются без использования оружия или предметов, используемых в качестве такового. И.И. Рогов прав в том, что для общества опасен не только вооруженный хулиган, а хулиган, которого боятся окружающие вне зависимости от того, наступили осязаемые в физическом смысле этого слова последствия от его действий или нет, ибо общественный порядок - это составная часть свободы [3, с. 307].

Хотя нормы уголовного права вряд ли возможно рассматривать как панацею в борьбе с нарушением закона, тем не менее, корректное их использование может дать значительный эффект в предупреждении криминальных посягательств на общественный порядок. Наряду с этим в уголовно-правовой доктрине и на практике очевидно отсутствие согласованных подходов к решению многих проблем, связанных с реализацией положений ст. 293 УК РК, что в значительной части обусловлено недостатками законотворческих решений, закрепленных в исследуемой норме [2].

Как показывают исследования, сотрудники правоохранительных органов не редко испытывают затруднения при применении норм, регламентирующих средства уголовно-

правового противодействия рассматриваемому явлению, а ведь основная функция института уголовной ответственности за хулиганство - разрешение политических, социальных и иных конфликтов, выливающих в публичное нарушение общественного порядка.

Таким образом, к одной из важнейших государственных функций в сфере организации и поддержания правопорядка следует отнести охрану общественного порядка, обеспечение и организацию защиты прав и законных интересов граждан. Для достижения и реализации этих задач необходима надлежащая информационно-теоретическая подготовка сотрудников правоохранительных органов. Невозможно осуществить всё перечисленное, не изучив проблемы противодействия хулиганским проявлениям как на методологическом, так и на общетеоретическом уровнях.

Действующее уголовное законодательство дополнило мотивацию хулиганских проявлений и акцентировало внимание правоприменителя на способы их совершения и орудия и средства, используемые правонарушителем.

При сопоставлении позиции современного и советского законодателя следует признать подход последнего к наказанию за столь опасные проявления неуважения к обществу более адекватным, поскольку применение оружия в процессе нарушения общественного порядка свидетельствует о повышенной опасности, как самого деяния, так и лица, его совершившего и должно жестко преследоваться. Ныне действующая редакция ст. УК РК о хулиганстве не охватывает всех его общественно опасных проявлений, что требует внесения существенных коррективов в содержание статьи для защиты прав и интересов граждан.

Особенностью уголовной ответственности за хулиганство в государствах СНГ является решающее влияние советской правовой школы на содержание этого специфического преступления. Рассматриваемое деяние в уголовных законах стран СНГ относится к преступлениям, посягающим на общественный порядок и общественную безопасность. основополагающими признаками при определении хулиганства выступают грубое нарушение общественного порядка и явное неуважение к обществу, содержание которых раскрывается в судебных актах. Помимо основного состава данного преступления нормы об ответственности за хулиганство включают также злостное и особо злостное хулиганство, которые относятся законодателями к преступлениям средней тяжести и тяжким соответственно. В качестве квалифицирующих признаков во всех кодексах сохранились указание на группу лиц, применение оружия или предметов, используемых в качестве оружия, сопротивление представителю власти или иному лицу, исполняющему обязанности по охране общественного порядка.

Уголовное законодательство стран дальнего зарубежья в основном не знает такого состава преступления, как хулиганство, но включает значительную группу преступлений против общественного порядка или спокойствия, содержание которых сформулировано с учетом правовых традиций, присущих каждому государству.

При конструировании составов преступлений, посягающих на общественный порядок и общественное спокойствие, в государствах дальнего зарубежья, используются конкретные объективные признаки, характеризующие место совершения преступления и особенности поведения виновных. Указание на мотивы преступления в нормах, предусматривающих ответственность за различные нарушения общественного порядка, отсутствуют, в силу чего для правовой оценки поведения виновного важен лишь факт нарушения уголовно - правового запрета совершения определенных действий, перечисленных в диспозиции.

Совершение преступления по мотивам политической, идеологической, расовой, национальной или религиозной ненависти или вражды, либо по мотивам ненависти или вражды в отношении какой-либо социальной группы относятся в зарубежном праве к преступлениям ненависти, ставящим под угрозу государственные устои, и караются гораздо более жестко, нежели традиционные посягательства на общественный порядок.

Преступления, совершаемые из хулиганских побуждений, обладают следующими характерными признаками: мотивами этих проявлений выступает явное неуважения к обществу, пренебрежение к правилам общежития и нормам морали, принятым в обществе, желание лица удовлетворить свою потребность в самоактуализации; доминирующий характер хулиганской мотивации, определяющий суть совершенного деяния; неперсонифицированный характер совершаемого виновным посягательства, проявляющийся в том, что жертвой преступления может стать любой член общества, независимо от его пола, возраста, социального статуса, принадлежности к определенной социальной группе, расы, цвета кожи, пола, сексуальной ориентации; ситуативность появления и скоротечность формирования хулиганских мотивов; значительная степень автономности мотивации лица, совершившего преступление; неадекватность мотивации хулиганских действий, проявляющаяся в недостаточности повода или несоразмерности его учиненному действию.

Хулиганские побуждения можно определить как низменные побуждения, имеющие ситуативный, неадекватный и автономный характер, выражающие явное неуважение к обществу, его правилам поведения, нравственным нормам и желание лица удовлетворить свою потребность в самоактуализации.

Мотивы ненависти и хулиганские побуждения коллизионны, поскольку посягают на разные объекты и не совпадают по содержанию. В силу этих обстоятельств объединение в одну норму столь разнонаправленных проявлений криминальной активности представляется некорректным.

Основным объектом хулиганства и дополнительным объектом преступлений, совершаемых из хулиганских побуждений выступает общественный порядок, т.е. система общественных отношений, сложившихся на основе соблюдения урегулированных нормами морали и права общепризнанных правил поведения, обеспечивающая общественное и личное спокойствие граждан, состояние стабильности общества, нормальные функционирование общественных институтов, условия труда, быта и отдыха каждого человека.

Содержание такого понятия как «предметы, используемые в качестве оружия» должно быть уточнено Верховным Судом РК и расширено за счет отнесения к ним не только предметов материального мира, которыми можно нанести урон здоровью и жизни людей, но и различного вида излучений, акустических систем, ультразвуковых, инфракрасных и лазерных излучателей и иных вариантов воздействия на человека, а также программных средств обеспечения деятельности различных, использование которых создает аналогичные угрозы.

Список использованной литературы:

1. А.Б. Бекмагамбетов, В.П. Ревин, В.В. Ревина, Уголовное право Республики Казахстан особенная часть // Бекмагамбетов А.Б., 2017
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.07.2021 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252
3. Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть: Учебник / ред.: И. И. Рогов, К. Ж. Балтабаев ; сост. А. М. Серикбаев. — Астана : Изд-во ЕНУ, 2015. - 556 с

БӨТЕННІҢ МҮЛКІН ҰРЛАҒАНЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ САРАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мұхамбет Айымжан Мақсатқызы

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Нұрлин А. К.

Ғылыми жетекшісі, з.ғ. к., доцент

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Экономикалық қатынастар мемлекет, қоғам және жеке тұлға үшін негіз болып табылады. Олар қоғамда оның барлық деңгейлерінде қалыптасатын қатынастардың әлеуметтік, саяси, мәдени және моральдық компоненттерінің сипатын анықтайды. Осыған байланысты мемлекет өзінің бүкіл тарихында экономикалық қатынастарға қол сұғатын қылмыстарға көп көңіл бөлуді жалғастыруда.

Қылмыстық кодексте басқалармен бірге мұндай қылмыстарға "меншікке қарсы қылмыстар" деп белгіленген құрамдар тобы жатады, олардың көпшілігі ұрлық болып табылады. Экономика саласындағы қатынастардың өсуі, экономикалық-экономикалық қызметтің жаңа түрлерін бейімдеу және дамыту, меншік нысандарының құрылымындағы түбегейлі өзгерістер мүлікке қатысты қылмыстардың тұрақты өсуімен қатар жүреді. Ұрлық, тонау, қарақшылық, алаяқтық және басқа да ұрлық қылмыс құрылымында жетекші орын алады.

Түйінді сөздер: жымқыру, заңсыздық, өтеусіздік, алып қою, айналым, бөтеннің мүлкі, залал

ПРОБЛЕМЫ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ХИЩЕНИЯ ЧУЖОГО ИМУЩЕСТВА

Мұхамбет Айымжан Мақсатқызы

Магистрант образовательной программы «Право»

Нурлин А.К.

Научный руководитель, к.ю.н, доцент.

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Ақтөбе, ул. Әйтеке би, 52;

Экономические отношения являются основополагающими для государства, общества и отдельного человека. Они определяют характер социальных, политических, культурных и нравственных компонентов отношений, складывающихся в обществе на всех его уровнях. В связи с этим, государство на протяжении всей своей истории продолжает уделять значительное внимание преступлениям, посягающим на экономические отношения.

В Уголовном кодексе, наряду с другими к таким преступлениям относится группа составов, обозначенных как «Преступления против собственности», большую часть из которых составляют хищения. Нарастающее реформирование и изменение отношений в сфере экономики, адаптация и развитие новых видов хозяйственно-экономической деятельности, радикальные смещения в структуре форм собственности сопровождаются устойчивым ростом преступлений в отношении имущества. Кражи, грабежи, разбой, мошенничество и другие виды хищений продолжают занимать ведущее место в структуре преступности.

Ключевые слова: хищение, противоправность, безвозмездность, изъятие, обращение, чужое имущество, ущерб

PROBLEMS OF DIFFERENTIATION OF CRIMINAL LIABILITY FOR THEFT OF OTHER PEOPLE'S PROPERTY

Muhambet Ayymzhan Maksatkyzy

Master's student in the educational program «Law»

Nurlin A.K.

Scientific supervisor, Candidate of Law, Associate Professor

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St;

Economic relations are fundamental for the State, society and the individual. They determine the nature of the social, political, cultural and moral components of the relations that develop in society at all its levels. In this regard, the State throughout its history continues to pay considerable attention to crimes that encroach on economic relations.

In the Criminal Code, along with others, such crimes include a group of compounds designated as "Crimes against property", most of which are theft. The growing reformation of economic relations, the adaptation and development of new types of economic activity, radical shifts in the structure of ownership forms are accompanied by a steady increase in crimes against property. Thefts, robberies, fraud and other types of theft continue to occupy a leading place in the structure of crime.

Keywords: embezzlement, illegality, gratuitousness, seizure, treatment, other people's property, damage

---

Одним из наиболее важных, социально значимых гражданских прав является право собственности, охраняемое нормами права, в том числе уголовного. Преступления против собственности составляют в структуре преступности Казахстане традиционно большую часть, самыми распространенными среди них являются хищения чужого имущества. Становление рыночной экономики в современной отечественной действительности привело к появлению новых способов совершения преступлений против собственности и неизбежно приводит к трансформации имущественных преступлений, как их отдельных видов, так и самого явления в целом. С этим связаны возрастание значения и обострение актуальности проблем уголовной ответственности за посягательства на имущественные отношения, в частности ее дифференциации. Широкая распространенность анализируемых преступлений, имущественный ущерб и психологический вред, причиняемые гражданам, требуют постоянного совершенствования теории и практики уголовно-правовой борьбы с посягательствами на собственность.

Актуальность статьи и в том, что много дискуссионных вопросов, трудностей и ошибок возникает в следственно-судебной практике и в теории уголовного права относительно определения способа хищения, квалификации конкретных деяний, разграничения смежных составов преступлений. В действующем уголовном законе есть квалифицирующие признаки, которые носят оценочный характер, в связи с этим нет единообразного понимания закона. Отсутствие четкой определенности квалифицирующих признаков приводит к необоснованной, как в сторону заниженной, так и в сторону завышенной, квалификации органами следствия действий обвиняемого лица, к негативным последствиям при оценке действий такого лица в суде. Такое положение не позволяет проводить индивидуализацию наказания как конечную цель законодательной дифференциации уголовной ответственности и тем самым нарушает важнейший принцип равенства всех перед законом [1, с. 135].

Практика рассмотрения уголовных дел свидетельствует о том, что существующая система норм о преступлениях против собственности в УК (гл. 6) иногда приводит к неадекватной оценке преступных деяний виновного лица, что влечет вынесение несправедливого решения по делу [2]. Такие ошибки в правоприменении обусловлены в

иных случаях нечеткостью, неоднозначностью правовых норм и усугубляются недостаточной законодательной дифференциацией ответственности за преступления против собственности, которую возможно решать во взаимосвязи с ее антитезой - унификацией правовых норм, направленной на обеспечение единообразного правового регулирования сходных либо совпадающих общественных отношений. Унификация должна быть направлена прежде всего на единообразное регулирование хищений, совершенных при отягчающих обстоятельствах - квалифицирующих признаках, имея целью упрощение правового материала.

Проведенное в диссертации исследование позволило сформулировать основные положения, выводы и рекомендации по усовершенствованию уголовно-правовых норм. Анализ научных источников, действующего уголовного законодательства и опыт практической работы показывают, что необходима более тщательная дифференциация уголовной ответственности за хищения как направление уголовно-правовой политики государства, являющееся одним из важнейших средств повышения эффективности правоохранительной деятельности.

Действующее уголовное законодательство не содержит классификации преступлений против собственности, что повышает значение понятия хищения, объединяющего часть преступлений против собственности. Наличие этого понятия в законе позволяет более точно применять закон, отграничивать преступления против собственности от иных преступлений и тем самым дифференцировать ответственность за различные преступления.

Дифференциация уголовной ответственности - это осуществляемый законодателем процесс разделения, разграничения в уголовном законе ответственности, когда устанавливаются различные правовые последствия в зависимости от типовой степени общественной опасности преступления и личности преступника [3, с.125].

Важнейшим основанием дифференциации уголовной ответственности за хищения чужого имущества является механизм причинения ущерба отношениям собственности. Механизм причинения - это определенный способ совершения преступления как форма общественно опасного деяния.

Способ совершения преступления определяет форму хищения по действующему УК. Именно способ совершения хищения является наиболее приемлемым основанием выделения форм хищения в законе, и его можно назвать формообразующим.

Большинство формообразующих способов хищения сами по себе предполагают многообразие приемов, методов, способов изъятия имущества. В зависимости от этих способов и квалифицируются деяния виновного по той или иной части (пункту) соответствующей статьи Особенной части УК. Их можно назвать квалифицирующими способами.

Не дифференцирована в законе ответственность в зависимости от способа хищения предметов, имеющих особую ценность (ст. 193 УК), тогда как именно способ совершения преступления в значительной мере определяет степень общественной опасности содеянного и личность виновного как профессионального преступника или случайного. Ответственность за хищение таких предметов должна наступать в зависимости и от формы и вида хищения (ст. 187-192 УК) [2].

Также необходимо отказаться от таких квалифицирующих признаков хищения, как «с проникновением в иное хранилище» и «с причинением значительного ущерба гражданину», поскольку они не отвечают требованиям определенности, однозначности; их установление зависит от множества оценочных моментов. Любая неопределенность нормы права приводит к нарушению принципа субъективного вменения, разной оценке одних и тех же обстоятельств правоприменителями, что, в свою очередь, нарушает принцип равенства всех перед законом и судом, способствует расширению усмотрения должностных лиц и коррупции.

Состав насильственного грабежа в действующем законе не обеспечивает дифференциацию ответственности по таким важным, общим для многих форм хищения обстоятельствам, как совершение преступления группой лиц по предварительному сговору, с незаконным проникновением в жилище, помещение или хранилище, в крупном размере, организованной группой, в особо крупном размере. Это не отвечает требованиям системности квалифицирующих признаков в составах всех форм хищений. Выделение насильственного грабежа в отдельный состав будет способствовать более глубокой дифференциации ответственности и одновременно большей унификации квалифицирующих признаков всех форм хищений. При этом квалифицирующими обстоятельствами в отдельном составе насильственного грабежа можно указать признаки: (часть 2) а) группой лиц по предварительному сговору; б) с незаконным проникновением в жилище либо помещение; в) в крупном размере; (часть 3) а) организованной группой; б) в особо крупном размере. То есть состав насильственного грабежа должен «стоять в едином строю» с другими статьями гл. 6 УК в борьбе с хищениями [2].

Действующим законом не обеспечивается эффективная борьба с таким опасным посягательством на собственность, как неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения. Цель посягательства должна усматриваться из характера совершенного виновным. Изменение закона путем прямого указания признаков отсутствия цели обращения в свою пользу или пользу третьих лиц предмета завладения при данных посягательствах облегчит их точную квалификацию и повысит действенность закона.

Список использованной литературы:

1. А.Б. Бекмагамбетов, В.П. Ревин, В.В. Ревина, Уголовное право Республики Казахстан особенная часть // Бекмагамбетов А.Б., 2017
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.07.2021 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252
3. Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть: Учебник / ред.: И.И.Рогов, К. Ж. Балтабаев ; сост. А. М. Серикбаев. — Астана : Изд-во ЕНУ, 2015. - 556 с

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҰРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ

Мұхамбет Айымжан Мақсатқызы

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Қылмыстық заңнамада біреудің мүлкін ұрлағаны үшін жауапкершілік меншік қатынастарына қол сұғудың қандай жолмен жасалғанына байланысты сараланады. Мүлікті алып қою жасырын немесе ашық, зорлық-зомбылық немесе зорлық-зомбылық емес, алдау немесе сенімге қиянат жасау арқылы жасалуы мүмкін және т.б. мүлікті тәркілеу әдісі ұрлықты сипаттайтын объективті жағдай ретінде қылмыстың қоғамдық қауіптілік дәрежесіне айтарлықтай әсер етеді, сондықтан заң шығарушы ескереді.

Түйінді сөздер: Мүлік, ұрлық, қылмыс, тонау, заңнама, жәбірленуші, кәңә, сот.

ПРОФИЛАКТИКА КРАЖ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Мухамбет Айымжан Максатовна

Магистрант образовательной программы «Право»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актобе, ул. Айтеке би, 52;

В уголовном законодательстве ответственность за кражу чужого имущества дифференцируется в зависимости от того, каким путем совершено посягательство на отношения собственности. Изъятие имущества может быть совершено путем обмана или злоупотребления доверием, а не под прикрытием или откровенностью, насилия или насилия и т.д. Способ конфискации имущества как объективного случая, характеризующего кражу, существенно влияет на степень общественной опасности преступления и, следовательно, учитывается законодателем.

Ключевые слова: имущество, кража, преступление, грабеж, законодательство, жертва, наложница, суд.

THEFT PREVENTION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Mukhambet Ayymzhan Maksatovna

Master's student in the educational program «Law»

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St;

In criminal legislation, the responsibility for the theft of someone else's property is differentiated depending on the way in which the encroachment on property relations was committed. The seizure of property can be committed by deception or abuse of trust, and not under cover or frankness, violence or violence, etc. The method of confiscation of property as an objective case characterizing theft significantly affects the degree of public danger of the crime and, therefore, is taken into account by the legislator.

Keywords: property, theft, crime, robbery, legislation, victim, concubine, court.

Қолданыстағы қылмыстық заңнама ұрлықтың алты түрін ажыратады: ұрлық, тонау, қарақшылық алаяқтық, сеніп тапсырылған мүлікті иемдену немесе ұрлау. Әрбір аталған нысандарын ұрлау тән ерекшеліктері, отличающие бір құрамы ұрлау басқа. Сондықтан ұрлықтың әр түрінің заңды белгілерін дәл анықтау қылмысты дұрыс саралаудың міндетті шарты болып табылады.

Тонау (ҚР ҚК 191-бабы), бұл өзіне сеніп тапсырылған мүлікті ұрлаудан, алаяқтықтан, иемденіп алудан немесе талан-тараждан гөрі ұрлықтың аса қауіпті түрі. Ол Қылмыстық кодексте бөтеннің мүлкін ашық ұрлау ретінде анықталған. Ұрлықтың ашық сипаты туралы мәселе ұрлық сияқты шешіледі, бірақ субъективті критерий негізінде, яғни жағдайды кінәлінің өзі субъективті қабылдауы негізінде шешіледі. Егер кінәлі оны жәбірленушілердің немесе басқа адамдардың қатысуымен жасайтынын және оның әрекеттерінің сипатын түсінетінін білсе, ұрлау ашық (тонау) болып табылады.

Экономика саласындағы қылмыстардың ішінде тонау қауіпті және салыстырмалы түрде кең таралған. Тонаудың қоғамдық қауіптілігінің артуы, ең алдымен, кінәлі біреудің мүлкін иемдену үшін әрекет ету әдісінде, сондай-ақ тонау жәбірленушінің жеке басына қатысты зорлық-зомбылықпен жасалуы мүмкін.

Әдеттегі тонау-бұл "серпіліс", яғни жәбірленушіге физикалық әсер ету ниетінсіз жүзеге асырылатын біреудің мүлкін кенеттен басып алу.

Құпия ретінде басталған ұрлық кейде ашық болып қалады. Мұндай жағдайлар қылмыскерді мүлікті иемдену процесінде байқаған кезде пайда болады, бірақ ол бұл жағдайды елемей, өзінің қылмыстық әрекеттерін жалғастырады және қазір мүлікті ашық иемденеді. Жасырын ұрлықты ашық ұрлыққа айналдыру туралы мәселе ұрлық ретінде басталған әрекеттер әлі аяқталмаған жағдайларда ғана туындайды.

Тонаудың құрамы материалдық, сондықтан оның объективті жағының міндетті белгісі-меншік иесіне немесе мүліктің басқа заңды иесіне келтірілген мүліктік залал түріндегі әлеуметтік қауіпті салдар. Демек, бұл қылмыс мүлікті нақты иемденген сәттен бастап аяқталды деп танылады, содан кейін кінәлі ұрланған затты пайдалануға немесе оны өз қалауы бойынша басқаша басқаруға мүмкіндік алады. Алайда, бұл мүмкіндікті нақты іске асыру тонаудың объективті жағынан тыс.

Тонау тақырыбы жалпы-14 жасқа толған адам.

Білікті тонау белгілері білікті ұрлықпен бірдей төрт белгі:

- а) алдын ала сөз байласқан адамдар тобы;
- б) бірнеше рет;
- в) тұрғын үйге, үй-жайға немесе өзге де қоймаға заңсыз кіру;
- г) азаматқа елеулі залал келтіру.

Мазмұны бойынша бұл белгілер білікті ұрлық белгілерімен сәйкес келеді. Алайда, бұл қылмыста тұрғын үйге, үй-жайға немесе басқа қоймаға кірудің белгісі кінәлі адам тұрғын үйге, үй-жайға немесе басқа қоймаға басып кіргенге дейін басқа біреудің мүлкін ашық түрде ұрлауға ниет білдіргенін білдіреді.

Қылмыстың іргелес құрамын дұрыс ажырату тек теориялық қана емес, сонымен бірге практикалық маңызды, өйткені бұл Әділеттіліктің маңызды міндетін - жазаны заңға қатаң сәйкес қолдануды қамтамасыз етеді.

Ұрлық, тонау сияқты, біреудің мүлкін ұрлаудың бір түрі.

Заңда ұрлық бөтеннің мүлкін жасырын ұрлау ретінде анықталады (ҚР ҚК 188-бабы).

Осылайша, тонаудан айырмашылығы, ұрлық басқа адамдардың мүлкін иемденудің құпия әдісімен сипатталады. Сонымен қатар, тонау өмір мен денсаулыққа қауіпті емес зорлық-зомбылықпен жасалуы мүмкін, ал ұрлық әрқашан жасырын зорлық-зомбылықсыз ұрлау болып табылады.

Сондықтан, тонау объектісі меншіктен (мүліктен) басқа адам болуы мүмкін, ал ұрлық объектісі тек біреудің мүлкі болып табылады.

Ұрлық пен зорлық-зомбылық арасындағы айырмашылықтың айқын сипатына қарамастан, іс жүзінде жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті емес күш қолдану арқылы біреудің мүлкін ұрлау ұрлық ретінде қарастырылатын кейбір жағдайлар бар.

Алайда, мұндай қателіктер салыстырмалы түрде сирек кездеседі. Ұрлықты зорлық-зомбылықсыз тонаудан ажырату кезінде көптеген қиындықтар туындайды.

Белгілі бір дәрежеде бұл жасырын және ашық ұрлауды ажырату туралы мәселе теориясында, әсіресе қылмыскердің ұрлау кезінде жасаған әрекеттерінің сипаты туралы субъективті идеясының рөлінде жеткілікті айқын емес жарықтан дырумен түсіндіріледі.

Қылмыстық-құқықтық әдебиеттерде біреудің мүлкін жасырын және ашық ұрлауды бөлуге негіз болатын критерийлер туралы бірнеше көзқарастар бар.

Көптеген авторлар кінәлінің субъективті көрінісіне шешуші мән береді. Дұрыс, біздің ойымызша, бұл қыздың көзқарасы, оған сәйкес ұрлық пен тонауды ажырату кезінде кінәлілердің біреудің мүлкін жасырын немесе ашық ұрлау туралы субъективті түсінігі шешуші сәт болуы керек.

Бұл тұжырымның негізділігі тонау құрамының табиғатынан туындайды, оның әлеуметтік қауіптілігінің артуы тек әрекет ету режимінің қауіптілігінде ғана емес, сонымен бірге қылмыскердің жеке басына да байланысты.

Егер кінәлі адам ұрлауды жасырын түрде жасайды деп санаса (яғни жәбірленуші немесе үшінші тарап қылмыскерге қатысы жоқ адамдар үшін байқалмаса), бірақ іс жүзінде ұрлау фактісін жәбірленуші мен үшінші тарап мойындаса да, жасалған әрекет ұрлық ретінде қарастырылуы керек. Егер кінәлі адам ұрлауды жәбірленушіге немесе үшінші тұлғаларға ашық түрде жасайды деп санаса, бірақ іс жүзінде олар мұны түсінбесе де, кінәлі адам жасаған тонау ретінде қарастырылуы керек.

Тонауды қарақшылықтан ажырату көбінесе сот практикасында белгілі бір қиындықтар туғызады. Тонау мен тонаудың басты айырмашылығы-зорлық-зомбылықтың қарқындылығы мен көлемі, өйткені қарақшылық әрқашан жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті зорлық-зомбылықпен байланысты, ал тонау зорлық-зомбылықсыз немесе зорлық-зомбылықсыз жасалуы мүмкін, бірақ жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті емес.

Кейбір жағдайларда тонау мен қарақшылықты саралау кезінде кемелердің қателіктері денсаулықтың бұзылуына әкеп соқтырған жеңіл дене жарاقاتтарын әртүрлі бағалаумен байланысты.

Қарақшылық зорлық-зомбылықтың сипаты туралы заңның нақты көрсетілуіне қарамастан, сот тәжірибесінде және осы уақытқа дейін іс жүзінде тонау емес, қарақшылық болып табылатын зорлық-зомбылық әрекеттері ретінде дұрыс емес біліктілік жағдайлары бар.

Қарақшылық кезінде де, қарақшылық кезінде де физикалық зорлық-зомбылықтың салдарын анықтау өте маңызды, бірақ бұл қылмыстардың осы құрамын дұрыс ажырату үшін өте маңызды, бірақ зорлық-зомбылық дәрежесін белгілеу әлі аяқталған жоқ.

Қарақшылық кезінде де, қарақшылық кезінде де физикалық зорлық-зомбылықты қолданудың барлық жағдайларында физикалық зорлық-зомбылықтың салдарын ғана емес, сонымен бірге істің басқа да мән-жайларын, атап айтқанда, осы зорлық-зомбылықты қолданған кезде кінәлінің әрекетін ескеру керек, бұл әрекетті саралау үшін маңызды.

Осыған байланысты қаруды немесе оны объективті түрде алмастыратын заттарды (балта, металл шыбық, тас және т.б.) қолдана отырып, физикалық зорлық-зомбылық әрқашан адамның өміріне немесе денсаулығына қауіпті зорлық-зомбылық ретінде қарастырылуы керек.

Осылайша, сот практикасын талдау адамның физикалық зорлық-зомбылықпен байланысты басқа адамдардың мүлкін иемдену жөніндегі әрекеттері, оның салдары зорлық-зомбылық ұғымымен қамтылған, осы зорлық-зомбылықты қолдану кезінде жәбірленушінің өмірі мен денсаулығы үшін шынымен қауіпті болған барлық жағдайларда тонау ретінде анықталуы керек деген жалпы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Кейбір жағдайларда зорлық-зомбылықпен тонауға тән физикалық зорлық-зомбылық жәбірленушінің өміріне немесе денсаулығына қауіпті зорлық-зомбылық қауіпін білдіру тәсілі болуы мүмкін. Мұндай жағдайларда кінәлінің іс-әрекетін саралау іс жүзінде келтірілген зиян емес, осы қатердің сипаты ескеріле отырып жүргізілуі тиіс.

Мысалы, өлтіру, кесу және т.б. сөздерімен көрсетілген қауіп, сондай-ақ жәбірленушіге қарсы қаруды немесе басқа заттарды, оны объективті түрде алмастыратын немесе жәбірленушінің алдында көрсететін, оның өмірі мен денсаулығына қауіпті зорлық-зомбылық ретінде қабылдаған қауіп тонауға тән психикалық зорлық болып табылады.

Бөтеннің мүлкін иемдену кезінде зорлық-зомбылық қатерін қылмыскерлер белгісіз көрсеткен, ал жәбірленушілер оны өмірі мен денсаулығына қауіпті зорлық-зомбылық ретінде қабылдаған жағдайларда, алайда кінәлілердің кейінгі әрекеттерінің сипаты олардың жәбірленушілерге қатысты мұндай зорлық-зомбылықты қолданғысы келмейтіндігін көрсетеді, олардың әрекеттері зорлық-зомбылық тонау ретінде қарастырылуы керек.

Сондай-ақ, қарақшылық басқа адамдардың мүлкін иемдену мақсатына қол жеткізілгеніне немесе жетпегеніне қарамастан, адамға шабуыл жасалған сәттен бастап аяқталған болып саналады. Тонау басқа біреудің мүлкін иемденген сәттен бастап аяқталды деп танылады.

Бұл қылмыстардың аяқталуының әртүрлі сәттері қарақшылық кезінде қылмыскер адамның өмірі мен денсаулығы сияқты жеке басының артықшылықтарына қол сұғатындығымен түсіндіріледі, ал тонау кезінде қол сұғушылық әлдеқайда аз құнды тауарларға - жеке адамның қол сұғылмаушылығы мен бостандығына бағытталған.

Қылмыстық кодексте талан-тараж белгілері жоқ, меншікке қарсы пайдәкүнөмдік қылмыстардың бірнеше түрлері көрсетілген.

Ерекше құндылығы бар заттарды жымқыру (193-бап). ҚК-тің 193-бабының 1-тармағында ерекше тарихи, ғылыми, көркемдік немесе мәдени жағынан құнды заттар мен құжаттарды талан-таражға салу, талан-тараждың жасалу тәсіліне қарамастан осы қылмыс құрамын құрайды деп белгіленген. Талан-тараждың осы түрінің заты болып ерекше тарихи, ғылыми, көркемдік немесе мәдени жағынан құнды заттар мен құжаттар танылады. Бұларға археологиялық қазбалар нәтижесінде табылған ерекше заттар, көркемдік маңызы ерекше заттар (картиналар, скульптуралық шығарма, әртүрлі нәрселерден жасалған көркем бұымдар); көне кітаптар, сирек қолжазбалар, архивтер, сирек кездесетін коллекциялық байланыс маркалары, көне мәнөттер, ордендер, ғылым немесе мәдениет үшін аса құнды құжаттар жатады.

Заттар мен құжаттардың ерекше тарихи, ғылыми, көркемдік немесе мәдени жағынан құндылығы, олардың ақшалай бағасымен бірге тарихи, ғылыми немесе мәдениет үшін және бар немесе жоғына байланысты сарапшылық қорытындысы арқылы анықталады.

Қылмыс объективтік жағынан ерекше тарихи, ғылыми, көркемдік немесе мәдени жағынан құнды заттар мен құжаттарды талан-тараждың тәсіліне (ашық, жабық, күш қолдану арқылы, алдау немесе сенімге қиянат жасау) қарамастан жүзеге асырылады. Мұндай әрекеттерді істеу ұрлық, алаяқтық, иеленіп кету немесе ысырап ету, тонау я болмаса қарақшылықпен жасалуы да мүмкін.

Қылмыстық кодекстің 193-бабы ерекше құнды заттарды мемлекеттік немесе қоғамдық ұйымдарды, мекемелер мен кәсіпорындардан, сондай-ақ заңды немесе заңсыз жолмен осы заттарға иелік етуші азаматтардан талан-таражға салған үшін қылмыстық жауаптылықты қарастырып отыр.

Ерекше құнды заттар мен құжаттарды талан-таражға салу сол заттарға кінәлі адам толық иелік еткен уақыттан бастап аяқталған деп саналады. Қарақшылықта бұл қылмыс шабуыл жасаған сәтінен бастап аяқталған деп есептеледі. Осы көрсетілген қылмыс құрамын - ұрлық, тонау немесе қарақшылық нысандары арқылы істеген 14-ке толған адам осы қылмыстың субъектісі болып танылады, ал талан-тараждан басқа нысандармен осы қылмысты істеген жағдайда – қылмыстың субъектісі болып – 16-ға толған азаматтар танылады.

Көрсетілген қылмыс құрамы субъективтік жағынан тікелей қасақаналықпен және пайдакүнемдік мақсатпен жүзеге асырылады.

Қорқытып алу (194-бап). Заңда «Қорқытып алу, яғни бөтен мүлікті немесе мүлікті жоюмен немесе бүлдірумен қорқыту арқылы мүлікті сипаттағы басқа да іс-әрекеттер жасауды талап ету, сол сияқты жәбірленушіні немесе оның туыстарын масқаралайтын мәліметтерді таратумен, жәбірленушінің немесе оның жақындарының мүдделеріне елеулі зиян келтіру м.мкін өзге де мәліметтерді жариялау» деп белгіленген.

Қорқытып алудың тікелей объектісіне меншік қатынастары ғана емес, жәбірленушінің немесе оның жақындарының ар-намыс және олардың жеке басының бостандығы, денсаулығы жатады.

Қорқытып алудың заты болып: мүлік, мүлікке құқық немесе қорқытушының пайдасына жәбірленушінің мүліктік сипаттағы басқа да іс-әрекеттерді істеуі жатады.

Қорқытып алудың объективтік жағы екі түрлі жеке әрекеттен – қорқыту арқылы жәбірленушіден талап етіп отырған мүлікті немесе мүлікке құқықты беруді немесе кінәлінің пайдасына мүліктік сипаттағы басқа да іс-әрекеттерді істеуді талап етуден тұрады.

Қорқытып алу құрамындағы мүліктің түсінігіне кез келген қозғалатын немесе қозғалмайтын мүліктер жатады. Кінәлі адам қорқыту арқылы осы мүлікту өзіне беруді, яғни өз меншігіне өткізуді талап етеді.

Мүлікке құқықты беруді талап ету дегеніміз қорқыту арқылы жәбірленушіден мүлікті пайдалану, иемдену немесе билеу құзыретінің бірін өзіне беруді, сөйтіп сол арқылы мүліктен белгілі бір дәрежеде пайда көрі жатады (тұрғын немесе тұрғын жайға жатпайтын құрылысты тегін немесе өзіне тиімді бағаға беруді талап ету, сондай жағдайда пайдалану үшін көлік немесе басқадай байланыс құралдарын ақысыз пайдалану, беруді тілеу т.б. әрекеттер).

Көлік құралдарын кез келген тәсілмен тұрғын орнынан жылжыту иелік етудің аяқталғанын білдіреді. Автомобильдің немесе өзге де құралдарының кабинасына айдап әкету мақсатымен кіріп, оны оталдырмақшы және басқадай әрекеттерді істеуі осы қылмыс құрамын істеуге оқталғандық деп танылады.

Қылмыстың объектісі жерге байланысты қоғамдық қатынастарға қол сұғу.

Қылмыстың объективтік жағынан іс-әрекет арқылы бөтеннің жер учаскесіне заңсыз кіріп кету арқылы көрініс табады.

Заңсыз кіру дегеніміз жерге меншік иесінің немесе жерді заңды иеленушінің келісімінсіз, оның заңды құқықтарын аяққа басып жер учаскесіне басып кіруді айтамыз.

Субъективтік жағынан қылмыс тікелей қасақаналықпен және пайдакүнемдік ниетпен істеледі.

Қылмыстың субъектісі 16-ға толған кез келген есі дұрыс адамдар, ал осы баптың 2-бөлігіндегі қылмысты істегені үшін арнаулы субъект – лауазымды адамдар танылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы, 30 тамыз 1995 жыл. (23.03.2019 жылы жаңартылған)
2. Сапарғалиев, Г. ҚР. Конституциялық құқық Академиялық курс [Мәтін]: Оқулық/ Г. Сапарғалиев.- Изд.3-е, с доп.- Алматы: Жеті жарғы, 2014.- 544б
3. *Уголовный кодекс* Республики Казахстан — толкование и ... Қылмыс құрамы / С. М. Рахметов, Е. О. Алауханов. — Алматы: Өркениет, 2019.
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, 3 шілде 2014 ж. № 226-V ЗРК <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
5. Ағыбаев, А.Н. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлік [Мәтін]: Оқулық / А.Н. Ағыбаев.- Алматы: Жеті жарғы, 2015.- 384б.

6. Ағыбаев А.Н. «Қылмыстық құқық» (Ерекше бөлім). – Алматы: Жеті жарғы, 2015, 608 б.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАСЫНА ОҢ ӘСЕРІ ЖӘНЕ ҚҚС ЖОҒАРЫЛАУЫ

Найманбаева Томирис Маратовна

*«Экономика және құқық» білім беру бағдарламасының бакалавры
Қ.Жұбанов атындағы өңірлік мемлекеттік университеті, 030000, Ақтөбе,
Ы. Алтынсарин көшесі, 4;*

Мақала қосылған құн салығының мөлшерлемесін арттыру және оның Қазақстан Республикасының экономикасына әсері тақырыбын қарауға арналған. Жұмыста ҚҚС мөлшерлемесін көтерудің оң және теріс салдары негізделеді. Бұл зерттеуде ТМД елдерінің тәжірибесі қарастырылып, тиісті статистикалық мәліметтер келтірілген.

Түйінді сөздер: қосылған құн салығы, ҚҚС көтеру, Қазақстан Республикасының экономикасы, инфляция, қазақстандық кәсіпкерлер қауымдастығы.

ПОВЫШЕНИЕ НДС И ПОЛОЖИТЕЛЬНОЕ ВЛИЯНИЕ НА ЭКОНОМИКУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Найманбаева Томирис Маратовна

*Бакалавр образовательной программы «Экономики и права»
Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова, 030000, Актөбе,
ул.И.Алтынсарина,4;*

Статья посвящена рассмотрению темы повышения ставки налога на добавленную стоимость и ее влияние на экономику Республики Казахстан. В работе обосновываются положительные и отрицательные последствия повышения ставки НДС. В данном исследовании рассмотрен опыт стран СНГ и приведены соответствующие статистические данные.

Ключевые слова: налог на добавленную стоимость, повышение НДС, экономика Республики Казахстан, инфляция, Казахстанская ассоциация предпринимателей.

VAT INCREASE AND POSITIVE IMPACT ON THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Naimanbayeva Tomiris Maratovna

*Bachelor in the educational program of Economics and Law
Aktobe Regional State University named after. K. Zhubanova, 030000, Aktobe,
I.Altynsarin str.,4;*

The article is devoted to the topic of increasing the value added tax rate and its impact on the economy of the Republic of Kazakhstan.

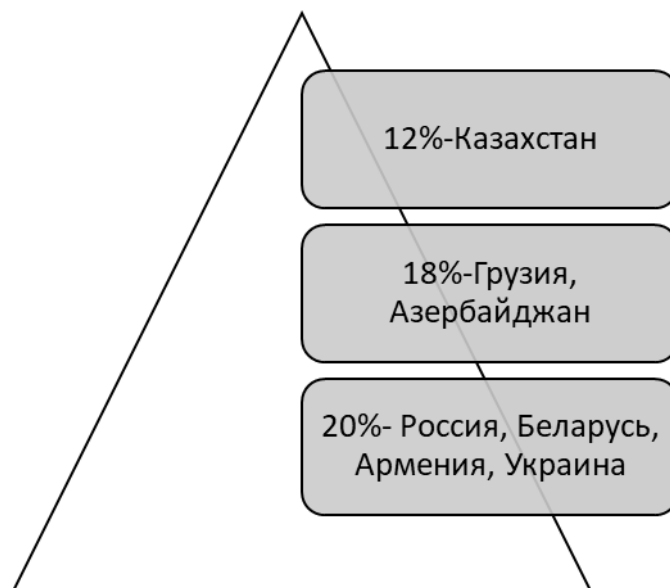
The paper substantiates the positive and negative consequences of an increase in the VAT rate. This study examines the experience of the CIS countries and provides relevant statistical data.

Keywords: value added tax, VAT increase, economy of the Republic of Kazakhstan, inflation, Kazakhstan Association of Entrepreneurs.

На сегодняшний день одной из основных проблем в экономике Республики Казахстан является повышения налога на добавленную стоимость. Налог на добавленную

стоимость (НДС) – это косвенный налог, который прибавляют как надбавку в себестоимость товара или услуг. Государство взимает такой налог для пополнения бюджета страны. Часто именно эта надбавка составляет 30% наполнения государственной казны. Поэтому важность НДС для экономики страны очевидна. Если рассматривать ставки НДС стран СНГ, то можно заметить, что наименьшим показателем является ставка НДС в РК, в размере - 12%.

На фоне вышеуказанных показателей ставки НДС данных стран, в Казахстане имеет место быть увеличение ставки НДС, в ходе которого можно пополнить государственный бюджет на 2-2,4 трлн.тг.

Рассмотрим, какими могут быть последствия повышения ставки НДС, со стороны предпринимателей и представителей Министерства национальной экономики.

Положительные эффекты от повышения ставки НДС, это укрепление возможности бюджета для финансирования социальных обязательств и усиление конкурентоспособности отечественных товаров. Но при этом, ускоренное повышение ставки НДС, во-первых, может привести к повышению цен на газ для населения, промышленных предприятий, бюджетных организаций, увеличению стоимости ГСМ и может стать причиной для увеличения стоимости других товаров, работ и услуг. В ходе данного вопроса, в г. Караганда был проведен круглый стол, членами Парламентской фракции ДПК «Ак жол» совместно с Казахстанской ассоциацией предпринимателей, передает DKNews.kz. [1].

Как отметил Вице-министр национальной экономики РК Азамат Амрин, детальный анализ показывает, что изменение ставки НДС не имеет прямой связи с уровнем теневой экономики. К примеру, в 2006 году при ставке НДС в размере 15% уровень теневой экономики к ВВП составил 19,8%, а размер теневой экономики в сфере торговли – 2,7% к ВВП. В последующие годы ставка НДС поэтапно снижалась до 12%. Однако объем теневой экономики в торговле с каждым годом увеличивался и в 2016-м дошел до 9,2% к ВВП. В 2022 году при ставке НДС в размере 12% объем теневой экономики в сфере торговли составил 3,1% к ВВП.

Кроме того, было отмечено незначительное и одномоментное влияние повышения ставки НДС на уровень инфляции. Повышение ставки НДС до 16% не приведет к отклонению инфляции от запланированного коридора. Оно повлияет на уровень инфляции в пределах 1 процентного пункта, и не будет влиять на сельскохозяйственные товары. Так как, отечественные сельхозтоваропроизводители пользуются льготными налоговыми режимами.

Учитывая, что в структуре импорта Казахстана доля продовольственных товаров в 2022 году составила 9,4%, повышение ставки НДС по импортным товарам не будет иметь

значительного вклада на уровень инфляции. Отечественные производители высказались против повышения ставки НДС с 12% до 16%. Они уверены, что повышение ставки налога окажет негативное влияние на обрабатывающую промышленность Казахстана, а инвестиционная привлекательность Казахстана снизится по сравнению с другими странами Центральной Азии, сообщает НПП РК «Атамекен». [2].

«Если НДС повысят сейчас, последствиями будет сокращение производства. При этом неизвестно, какими будут валютные риски и инфляция к 2025 году. Сейчас необходимо приложить усилия для развития внутреннего рынка. Таким образом, отечественные предприниматели смогут получить гарантированный объем на внутреннем рынке. Мы все это сделали и в результате смогли уплатить НДС и налог на прибыль организаций согласно действующему законодательству», - рассказала председатель комитета обрабатывающей промышленности НКП Тахмина Нагыманова.

На заседании комитета предприниматели говорили о необходимости разработки защитных мер для сохранения текущего положения обрабатывающей промышленности. «Сегодня обрабатывающая промышленность обеспечивает лишь 13% ВВП. Показатель не будет увеличиваться, пока не будут созданы условия для отрасли. Поэтому рекомендую выработать единую консолидированную позицию отрасли по вопросу повышения НДС. Наша позиция заключается в том, что ставка НДС для малого и среднего бизнеса в обрабатывающей промышленности должна быть снижена до нуля или снижена до 8%. Эта мера дает определенное преимущество, в том числе привлечение инвестиций», — сказала Асель Дангилова, исполнительный директор «Союза обрабатывающей промышленности» ЗТБ.[3]. Предприниматели высказали свои предложения по установлению отдельного налогового режима для обрабатывающей промышленности, включению генеральной классификации экономической деятельности обрабатывающей промышленности в перечень видов деятельности, облагаемых розничным налогом, а также исчислению НДС по «бухгалтерскому учету, метод».

Таким образом, по предварительным расчетам «Атамекена», повышение ставки НДС приведет к росту издержек в отраслях, производящих конечную продукцию, ускорению темпов инфляции, снижению покупательской способности и потребительского спроса. В целом негативно отразится на деловой активности и региональной конкурентоспособности отечественных производителей. Ввиду того, что в истории РК не было прецедентов поднятия ставки НДС, это затрудняет корректность оценки определения её влияния на рост национальной экономики.

Рассмотрим опыт повышения ставки НДС на примере соседней дружественной страны - Российской Федерации. В периоде с 1 января 2019 года ставка НДС была повышена с 18% до 20%, что дает интервал, при этом интервал оценок вклада НДС в инфляцию 0,6-1,5 процентных пункта («Доклад об оценке влияния повышения основной ставки НДС на инфляцию»). Появилась тенденция усиления инфляции в РФ в нынешнем 2023 году, что вынудило Банк России в конце октября поднять ключевую ставку до 15%. Также по оценке Главы банка России повысились показатели текущей ценовой динамики, которые как минимум в 2 раза превышают целевой показатель, а ценовые ожидания предприятий близки к максимальным значениям за последние несколько лет.

Таким образом, рассмотрев опыт страны, которая повышала ставку НДС, мы заметили, что рост цен в экономике начинается еще до того, как ставка будет повышена. Следовательно, ускорение инфляции начнется уже в 2023-2024 годах, что ставит под угрозу исполнения поручения Главы государства о снижении уровня инфляции в 2 раза.

Также следует отметить, что повышение ставки НДС приведет к снижению темпов роста ВВП в реальном выражении на 1% в год. Такие прогнозы ставят под угрозу реализацию поручения Главы государства об удвоении объема экономики.

Другим немаловажным обстоятельством является то, что столь существенное повышение ставки НДС приведет к потере Казахстаном статуса страны с наименьшей в

регионе налоговой нагрузкой на экономику, что неизбежно негативно отразится на такой стратегической задаче, поставленной Главой государства, как привлечение иностранных прямых инвестиций.

Таким образом, повышение НДС необходимо проводить поэтапно, так как возрастает риск неисполнения поручений Главы государства в части обеспечения роста отечественной экономики.

Во избежание негативных последствий, мы предлагаем другие эффективные методы пополнения государственного бюджета, кроме повышения ставки НДС: повышение эффективности бюджетных расходов и инвестиций, улучшение собираемости ныне действующих налогов, развитие инфраструктуры для повышения благосостояния нашего государства.

Список использованной литературы:

1. Электронный ресурс: <https://dknews.kz/ru/finansy/308489-ministerstvo-ekonomiki-ozvuchilo-polozhitelnye>.
2. Электронный ресурс: <https://atameken.kz/ru/news/50847-povyshenie-stavki-nds-pochemu-biznes-protiv>.
3. Электронный ресурс: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33321762.

ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ КЕЗІНДЕ ТЕРГЕУ ТОПТАРЫН ҚҰРУ ЖӘНЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.

Саимова Шолпан. Алтынбековна

Философия (PhD) докторы, доцент

Куатова Айгуль Акимовна

Заң ғылымының магистрі, аға оқытушы

Акдаулетов Берик Абдиганпарұлы

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Криминалистикада жағдайлық көзқарасқа негізделі отырып, ұйымдасқан қылмыстық топтарға тән криминалды жағдайлардың әр түрлі аспектілері қарастырылады немесе, мысалы, криминалды құрылымдардың қылмыстық істі тергеуге «қарсы әсер етуінде» туындайтын тергеулік жағдайлардың белгілері талданады

Түйінді сөздер: ұйымдасқан қылмыстық, топтар, тергеу, қылмыс, криминалистика, ұрлық, тактика, жәбірленуші, жеке қылмыс түрлері, тергеуші, қарақшылық, алаяқтық, тонау.

ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЯ И ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ СЛЕДСТВЕННЫХ ГРУПП ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ.

Саимова Шолпан. Алтынбековна

Доктор философии (PhD), доцент

Куатова Айгуль Акимовна

Магистр юридических наук, старший преподаватель

Акдаулетов Берик Абдиганпарұлы

Магистрант образовательной программы «Право»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актобе, ул. Айтеке би, 52;

В криминологии на основе ситуационного подхода рассматриваются различные аспекты криминальных ситуаций со стороны организованных преступных группировок или, например, анализируются признаки следственных ситуаций, возникающих в результате «противодействия» криминальных структур расследованию уголовного дела.

Ключевые слова: организованная преступность, банды, расследование, преступление, криминалистика, кража, тактика, потерпевший, отдельные виды преступлений, следователь, грабеж, мошенничество, разбой.

FEATURES OF THE CREATION AND ORGANIZATION OF THE WORK OF INVESTIGATIVE GROUPS WHEN INVESTIGATING CRIMES.

Saimova Sholpan. Altynbekovna

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor

Kuatova Aigul Akimovna

Master of Law, Senior Lecturer

Akdauletov Berik Abdigapparuly

Master's student in the educational program «Law»

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St;

In criminology, based on a situational approach, various aspects of criminal situations on the part of organized criminal groups are considered or, for example, the signs of investigative situations arising as a result of “counteraction” of criminal structures to the investigation of a criminal case are analyzed.

Keywords: organized crime, gangs, investigation, crime, criminology, theft, tactics, victim, certain types of crimes, investigator, robbery, fraud, robbery.

Жеке қылмыс түрлері мен топтарын тергеу жолдары криминалистикалық әдістеме - бұл нақты қылмыс түрлері мен топтарын ашуға және тергеуге арналған ұсыныстар мен ғылыми ережелер жүйесі болып табылатын криминалистика ғылымының бір бөлімі[1].

Криминалистикалық әдістеме криминалистика ғылымының басқа да бөлімдерімен, яғни криминалистиканың жалпы теориясымен, криминалистика техникасымен, криминалистика тактикасымен тығыз байланысты. Мысалы, ұрлық пен жол көлік оқиғасына тиісті қылмыстарды тергеу барысында оқиға болған жерден табылған іздердің сипаты және олардың алыну барысы өзара ерекше болып келеді. Мысалға мына қылмыстар жайлы : біреудің затын иемденіп алған жағдайда және зорлау барысында жәбірленуші мен сезіктіден жауап алғанда, оқиға болған жерден табылған іздердің сипаты мен олардың алыну барысының өзара үлкен алшақтығы байқалады, сонымен қатар, әр түрлі дәрежелі істер бойынша тергеуді жоспарлау ерекшеліктерінде де өзгешелік болады. Криминалистикалық әдістемедегі ұсыныстар қылмыстың нақты түрлері мен топтарын тергеу кезінде криминалистиканың басқа да бөлімдерінде қолданылатын әдіс – тәсілдер мен құралдарды нәтижелі қолдануға мүмкіндік жасайды.

Жеке қылмыс түрлері мен топтарын тергеу әдістемесінің жалпы ережелерінің құрамдық белгісіне мына мәселелер кіреді Криминалистикалық әдістеменің анықтамасы мен пәні, криминалистикалық әдістеменің басқа бөліктері мен арақатынасы, криминалистика жүйесіндегі әдістеменің маңызы мен ролі.

Нақты қылмыс түрлері мен қылмыс топтарын тергеу кезеңінің құрылымына мыналар қатысты:

1. Қылмыстың жеке түрі мен тобын тергеу кезінде анықталатын жағдайлар;
  2. Нақты қылмыс түрінің криминалистикалық сипаттамасы;
  3. Қылмыстық істі қозғау және қылмыстың белгілі дәрежесі бойынша тергеудің алғашқы кезеңін жоспарлау ерекшеліктері;
  4. Тергеу жағдайындағы пайда болған тергеудің әр кезініндегі біртектілік тергеу ситуациясын тергеушінің реттеулігі;
  5. Белгілі дәрежедегі іс бойынша арнайы білімді қолдану ерекшелігі;
  6. Халықтың көмегін пайдалану ерекшелігі;
  7. Тергеуші мен анықтаушы қызметкерінің өзара қарым – қатынасын ұйымдастыру;
  8. Тергеушінің қылмысты алдын алу, болдыртпау шараларын ұйымдастыру;
- Меншікке қарсы қылмыстардың ішіндегі ең көп тараған және қоғамға едәуір қауіптісі – ұрлау[2].

Қылмыстық заң, ұрланғандық үшін, оның жасалу тәсілдеріне қарай нақты жауаптылық қарастырылған. ҚК-тің тиісті баптарына бөліп, нормативтік тұрғыдан бекіткен, оларға ұрлаудың мына формалары жатады: ұрлық, иемденіп алу немесе ысырап ету, алаяқтық, тонау және қарақшылық.

Ұрлау түсінігін анықтаудың және оның негізгі элементтеріне сипаттама берудің ұрлаудың барлық формаларына тән нышандарды айқындауға және бөлектеуге мүмкіндік беретіндігі, ұрлаудың нақты формаларына талдау жасауды жеңілдететіндігі, оларды меншікке қарсы басқа қылмыстардан, басқа объектіге қол сұғушылықтан, сондай-ақ қылмыстық заңмен жазаланбайтын әрекеттерден шектеуге көмектесетіндігі қылмыстық заң ғылымында құптау тапқан. Қазіргі кезде ұрлау түсінігі Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексінде өзінің заңдық бекімін тапты. Мысалы, ҚК-тің 175-бабының

ескертуінде былай делінген: осы кодекстің баптарында ұрлау деп пайдакүнемдік мақсатта бөтен мүлікті осы мүліктің меншік иесіне немесе өзге иеленушісіне залал келтіре отырып, айыптың немесе басқа адамдардың пайдасына заңсыз, қайтарымыз алып қою және айналдыру танылады. Ұрлау түсінігіне берілген бұл анықтамадан көретініміз, ғалым - заңгерлер ұсынған, заң талаптарына жауап беретін топтама түсініктер ішінен заң шығарушы " алу " терминің мойындаған.

Заңмен берілген анықтамадан ұрлаудың объективтік жағынан сипаттайтын мына нышандарды бөліп алуға болады:

- мүлікті алу
- алудың заңға қайшылығы
- пайдакүнемдік мақсат
- алудың қайтарымыз болуы

Алу түсінігі ұрлаудың қарақшылықтан басқа барлық мүмкін болатын жеке тәсілдерін қамтиды. Ал қарақшылықты алатын болсақ, заң шығарушы оның аяқталу кезін мүлікті иелену мақсатында шабуыл жасау кезеңіне аударған. Бұл нышан қылмыс затына заңға қайшы ықпал жасаудың сыртқы процесін неғұрлым дәл бейнелейді және белгілі бір шамада қылмыстық құқықтық қорғау объектісіне зиян келтіру тетігін сипаттайды, себебі алу әрқашанда заңсыз қылмыспен, ұрланған мүліктің меншік қатынастарына қатысушылардың әлеуметтік байланыстарындағы құрылымында орнын өзгертуімен ұштасқан, ол байланысты қалай да бұзады, оның қалыпты дамуына нұқсан келтіреді. Ұрлау арқылы мүлікті алғанда айыпты өз пайдасына немесе басқа адамдардың пайдасына айналдырады. Ұрланған адам мүлікке өз меншігіндей билік жасайды, бірақ заң жүзінде ол меншік иесі бола алмайды, себебі меншік құқығын қылмыстық жолмен алу мүмкін емес. Сондықтан да жәбірленушінің ұрланған затқа меншіктік құқығын ұрлық жоғалта алмайды. Ұрлауға заң тұрғысынан анықтама бергенде бөтен мүлікті айыптының меншігіне емес, оның пайдасына немесе басқа адамдардың пайдасына айналдыру дегенді, бәлкім, осы тұрғыдан түсіну қажет. Ұрлауды сипаттайтын келесі нышан – оның заңға қайшылығы. Заңға қайшы нышан дегеніміз, шындығында да, болжаммен де оған өзінің құқығы жоқ бөтен мүлікті айыптының алуы. Шындығында да құқық дегеніміз – сол мүлікті алуға мүмкіндік беретін, заңға негізделген құқықтың болуы. Оның заңда белгіленген тәртіпте рәсімделген, рәсімделмегенінің маңызы жоқ. Бұл жерде назар ол құқықтың формасына емес, түп мәніне аударылады. Бұдан жасалынатын тұжырым – егер адам мүлікті алуға заңды негіздемелері бола тұрып, оны алу үшін белгіленген тәртіптерді ғана бұзса, онда бұл жағдайда ұрлау болмайды.

Айыпты мүлікті алып, оған өз қалауы бойыша билік жасай алатын кезден бастап ұрлау аяқталған болып саналады.

Егер айыпты мүліті алып, кейін оңтайлы кезде шығаруды ойластырып оны сол күзеттегі аймаққа жасырып қойса, сонан соң өз еркімен қайтарса, онда ол қылмысты жасаудан өз еркімен бас тарту негізінде ҚК –тің 26 бабы қылмыстық жауаптылықтан босайды[3].

Алудың тәсілдеріне байланысты ҚР ҚК - нде ұрлаудың алты формасы бекітілген: ұрлық, сеніп тапсырылған мүлікті иеленіп алу, сеніп тапсырған мүлікті ысырап ету, алаяқтық, тонау, қарақшылық қызмет бабын пайдалану жолымен мүлікті алуды ұрлаудың жеке формасы ретінде танудан заң шығарушы бас тартты, оны ұрлауды үш формасының иеленіп алудың, ысырап етудің және алаяқтықтың саралаушы нысаны ретінде қарастырады.

Қастандық жасаудың осы түрінің заты ұрлау құрамының сындарлы нышандарының бірі болып табылады. Қылмыстық заң теориясында қылмыс затының шын мәнінде мазмұны бірдей екі анықтамасы кең тараған. Бірінші анықтама бойынша қылмыс затына өзінің қылмыстық әрекетін жүзеге асыра отырып қылмыскер тікелей ықпал жасайтын сыртқы әлемнің материалдық заттары жатады. Екінші анықтама бойынша қылмыс затына сол қылмыстың жасалуына себеп болатын материалдық әлемдегі заттар жатады. Сонымен қатар, сот практикасы көлікте жүру билеттерін, почта маркаларын көлік қызметін

төлегендігін растайтын, ізін ұсынған адамға тиесілі қағаздар екенін ескеріп ұрлау затына жатқызады, сондықтан оларды алуды ұрлау деп қарастырылады. Мәтінін толтырып, мөрмен бекіткеннен кейін, оларды компостирленген соң ғана пайдалануға болатын билеттерді немесе басқа белгілерді ұрлау сол әрекетке дайындық болып саналады, егер бұл жерде ұрланған заттарды кейін сатып ақша табу мақсаты болса. Сонымен, "өздерінде көрсетілген құнның немесе қызметтің төленгендігін растайтын, ұйымның, оның қызметкерлерінің, азаматтардың қолында болғанда сол тауарлар мен қызметтерді олардың пайдалануына мүмкіндік беретін талондар, көлікте жүру билеттері немесе өзге белгілер ғана ұрлау заты бола алады", - деген пікірмен келісу қажет.

Сондықтан легитимациялық құжаттар мен белгілер аккредитивтер, чектер, жинақ кітапшалары, жетондар, сенім қағаздары, квитанциялар мен сол сияқтылар өздерін иеленушілердің белгілі бір мүліктерге ғана құқығын растайтын болғандықтан ұрлау заты болып табылмайды. Бұл құжаттарды немесе белгілерді иемдену меншік иесінің материалдық залал шеккендігінің айғағы емес[4].

Мүлікке емес сипаттағы фактілерді растайтын құжаттар мен өзге заттар ұрлау заты бола алмайды. Материалдық құндылығы жоқ зат немесе бұйым ұрлық заты бола алмайды, себебі оны алу меншік иесіне материалдық залал келтірмейді. Сондықтан да, жасау үшін қоғамға пайдалы еңбек жұмсалған табиғи байлықтарды заңсыз иелену меншікке қарсы қылмыстар қатарына жатпайды, олар экологиялық қылмыстарға жатады. Ұрлыққа тән нышан – оның жасырын тәсілмен жасалуы. Ұрлықтың жасырындық сипатын анықтағанда айыптының ниетіне, яғни оның ұрлықты субъективтік қабылдауына қоса назар аудару қажет. Ұрлық болды деп санау үшін айыпты жасырын ұрлық жасауға ұмтылуы, бөтен мүлікті жасырын түрде иеленуге оның ниеті болуға тиіс. Жасырын ұрлауды саралау үшін мүліктің алынуы тек меншік ғана емес, оны күзетушіге де, үшінші адамдарға да білінбеуі тиіс. Олар ұрлық жасаған кезде не сол жерде болмайды, не болған күнде де, ұрлықтың жасалғандығын сезбейді. Егер айыпты, өз әрекетінің қылмыстық сипаты белгілі болғандығын ұғынбай, қылмыстың құпиялылығына өзі күмән келтірмей әрекетін әрі қарай жалғастырса, ол ұрлық болып саналады.

Бөгде адамдардың көзінше жасалған ұрлықты жасырын деп тану үшін, сол адамдардың айыптының әрекетінде қылмыстық сипат бар екендігін ұғынбағандығы анықталуға тиіс. Мысалы, айыпты өзін мүлік иесі атынан билік жасай алатын адаммын деп өтірік айтады: иесіз тұрған автомашинаға жайбарақат отырып жүріп кеткен адамның әрекетіне қарап онда тұрғандар ұрлық жасалды деп ойламайды[5].

ҚР ҚК-нің 175 бабының 2 – бөлігінде мынадай сараланушы нышандар көзделген:

-адамдар тобының алдын ала сөз байласуы бойынша, бірнеше рет, тұрғын, қызметтік немесе өндірістік үй-жайға, қоймаға заңсыз кірумен жасалған ұрлық. Адамдар тобының алдын ала сөз байласуы бойынша түсінігі ҚК-тің 31 – бабының 2 – бөлігінде берілген. Бірлесіп қылмыс жасау жөнінде алдын ала келіскен адамдар тобы сондайға жатады. ҚР Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі " Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы " қаулысы да ұрлық жасау жөнінде алдын ала келісіп, оған екі немесе одан көп адамдар қатысса, ондай ұрлық адамдар тобының алдын ала сөз байласуы бойынша жасалған ұрлыққа жатады делінген. Бөтен мүлікті алуға тікелей бағытталған әрекетті атқарушы бастап қойған болса, онда басқа қатысушының кейін келіп қосылғандығы бұл саралаушы нышанды құрамайды, себебі бұл адамдарды ұрлықты біреуге жасау үшін алдын ала сөз байласқан деп санауға болмайды. Әрқайсысы өзінше бастап, кейін кездейсоқ бірігіп, қылмысты әрі қарай бірлесіп жалғастырған адамдардың қылмыстық әрекеттерін де осы нышан бойынша саралауға болмайды. Тұрғын, қызметтік немесе өндірістік үй – жайға не қоғамға заңсыз енуден жасалған ұрлықтың қоғамға қауіпті сонда, ұры кедергілерді өтіп мүлікке жету үшін белгілі бір қиындықтарды жеңеді, төбені, қабырғаны немесе есікті бұзады, жәбірленушінің өз мүлкін сақтау үшін алдын ала қарастырған шараларын жоққа шығарады, өз мақсатына жету үшін табандылық көрсетеді. Ену дегеніміз – ешқандай құқығы болмаса да тұрғын, қызметтік немесе өндірістік үй –

жайға, қоймаға, онда жұмыс істейтін немесе заңды негізде тұрған адамдардың рұқсатынсыз немесе олардың еркімен санаспай заңсыз басып кіру немесе өтіп кету. Басып кіру тәсілмен енгенде айыпты үй – жайға өту үшін қандай да бір жұмсайды, оның ішіндегі немесе сыртынан күзететін адамдардың қарсылығы жеңеді, төбені ойып түседі не кілтін тауып құлыпты ашады және басқадай әрекеттер жасайды[6].

Ұрлықты алаяқтықтан ажырату қажет. Біріншіден, ұрлық жасағанда қылмыс заты тек мүлік қана болады, ал алаяқтықта қылмыс заты мүлікпен қатар мүлікке құқық та бола алады. Екіншіден, ұрлық жасалған жәбірленішінің мүлкі оның еріксіз, жасырын алынады. Үшіншіден, алаяқтық кезінде мүлікті қылмыскерге әрекет жасауға қабілеті бар, мүлікке билігін заң танытын адам беруге тиіс. Егер алдау немесе сенімге қиянат жасау арқылы жасына немесе психикасының бұзылуына байланысты әрекет жасау қабілеті жоқ немесе қабілеті шектелген адамның мүлкін иеленсе, онда қылмыскердің әрекеті алаяқтық емес ұрлық болып саналады, себебі ондай адамдардың еркі заң жүзінде ескерілмейді. Төртіншіден, алдаушылық тек алаяқтық қана емес, ұрлық кезінде де болады. Алаяқтық жасалғанда алдау арқылы мүлік иеленеді, ал ұрлық кезінде сол жасырын ұрланатын мүлікке бару үшін талдау тәсілі қолданылады. Ұрлықты тонаудан ажырату керек. Олардың басты айырмашылығы – мүлікті алу тәсілінде. Ұрлық кезінде мүлік жасырын алынса, тонау ашықтан – ашық алынады. Ұрлықты автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау мақсатынсыз заңсыз иемденуден ажырату қажет. Бұлардың басты айырмашылығы сонда, ұрлық дегеніміз – мүлікті жасырын ұрлау, ол ҚК–тің 185 – бабында көзделген қылмыс, баптың атында және диспозициясында көрсетілгендей, пайда табуды көздеген меншікке қарсы өзге қылмыстар қатарына жатады. Криминалистикалық мінездеменің ең негізгісі болып қылмыс жасау жағдайы болып табылады, яғни қылмыс жасау орны мен уақыты, ұрланатын зат, қоршаған ортаның материалдық элементі болып табылады. Ұрлық қылмыстарын ашудың ерекшелігіне криминалистикалық сипаттамасын қарастырымыз[7].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Каиржанов Е.И. Уголовное право Республики Казахстан (Общая часть). Учебник. Изд-е 2-ое, доп.- Алматы: Компьютерно-издательский центр «VITA» 2016.- 220с.
- 2 Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексіне түсіндірме.- Алматы.: Жеті жарғы, 2018-808с
- 3 Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық . Жалпы бөлім. Оқулық.- Алматы.: Жеті жарғы, 2019-376б
- 4 Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық . Ерекше бөлім. Оқулық.- Алматы.: Жеті жарғы, 2018-632б
- 5 Әпенев С.М. Қылмыстық квалификациялаудың ғылыми негіздері. Оқулық.- Алматы.: Заң әдебиеті, 2016
- 6 Оспанов К.И. Құқық негіздері. Оқу құралы.- Алматы.: Жеті жарғы, 2019
- Бакқұлов С. Құқық негіздері. Оқу құралы.- Алматы.: Дәуір, 2018-

**ҚҰҚЫҚ ҚОЛДАНУ ПРАКТИКАСЫ ЖӘНЕ ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМ МЕН
ТЕРРОРИЗМГЕ ҚАРСЫ ІС ҚИМЫЛ САЛАСЫНДАҒЫ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Сапарова Фариза Мамайқызы

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Экстремизм мәселесі тұрғысынан осы Декларацияның барлық ережелері маңызды. Атап айтқанда, 1-бапта: «барлық адамдар өз қадір-қасиеті мен құқықтары бойынша еркін және тең болып туылады», 2-бапта: «әр адам осы Декларацияда жарияланған Барлық құқықтар мен бостандықтарға нәсіліне, түсіне, жынысына, тіліне, дініне, саяси немесе саяси көзқарастарына ешқандай айырмашылықсыз ие болуы керек. өзге де ұлттық немесе әлеуметтік шығу тегі, мүліктік, мүліктік немесе өзге де жағдайы.

Түйінді сөздер: құқық, тәуелсіз, бостадық, декларация, терроризм, экстремизм

**ВОПРОСЫ ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКИ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РЕЛИГИОЗНОМУ
ЭКСТРЕМИЗМУ И ТЕРРОРИЗМУ**

Сапарова Фариза Мамайқызы

Магистрант образовательной программы «Право»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Ақтөбе, ул. Әйтеке би, 52;

С точки зрения проблемы экстремизма важны все положения этой декларации. В частности, в статье 1: «Все люди рождаются свободными и равными по своему достоинству и правам», в статье 2: «каждый человек должен обладать всеми правами и свободами, провозглашенными в этой декларации, без каких-либо различий в расе, цвете кожи, поле, языке, религии, политических или политических взглядах. иного национального или социального происхождения, имущественного, имущественного или иного положения.

Ключевые слова: право, независимость, свобода, декларация, терроризм, экстремизм

**ISSUES OF LAW ENFORCEMENT PRACTICE AND IMPROVEMENT OF
LEGISLATION IN THE FIELD OF COUNTERING RELIGIOUS EXTREMISM AND
TERRORISM**

Saparova Fariza Mamaykyzy

Master's student in the educational program «Law»

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St;

From the point of view of the problem of extremism, all the provisions of this declaration are important. In particular, in article 1: "All human beings are born free and equal in dignity and rights", in article 2: "Everyone must have all the rights and freedoms proclaimed in this declaration, without any distinction in race, skin color, gender, language, religion, political or political views. other national or social origin, property, property or other status.

Keywords: law, independence, freedom, declaration, terrorism, extremism

---

Сонымен қатар, елдің немесе адам тиесілі аумақтың саяси, құқықтық немесе халықаралық мәртебесі негізінде ешқандай айырмашылықтар болмауы керек, бұл аумақ

тәуелсіз, қамқорлыққа алынғанына, өзін-өзі басқара алмайтынына немесе оның егемендігінде қандай да бір жолмен шектелгеніне қарамастан».

Декларацияның 7-бабында: «барлық адамдар заң алдында тең және ешқандай айырмашылықсыз заңды тең қорғауға құқылы. Барлық адамдар осы декларацияны бұзатын қандай да бір кемсітушіліктен және осындай кемсітушілікке итермелеуден тең қорғауға құқылы 18-бапта: әр адам ой, ар-ождан және дін бостандығына құқылы; бұл құқыққа өз дінін немесе нанымын өзгерту бостандығы, өз дінін ұстану еркіндігі, жеке немесе басқа адамдармен бірлесе отырып, уағыздау, Құдайға ғибадат ету және діни рәсімдерді орындау еркіндігі кіреді», - делінген 19-бапта: «әр адамның сенім бостандығы мен сенімдерінің бостандығы құқығы". сенімдерді еркін білдіруге құқығы бар; бұл құқық өз нанымдарын еркін ұстану еркіндігін және мемлекеттік шекаралардың тәртібіне тәуелді болмай, кез келген тәсілмен ақпарат пен идеяларды еркін іздеу және тарату еркіндігін қамтиды", 20-баптың бірінші бөлімінде: «әр адамның бейбіт жиналыстар мен қауымдастықтар бостандығына құқығы бар» делінген.

БҰҰ-ның бұл тәсілін Қазақстан Республикасы мойындайды және оның негізгі заңының шеңберіне толық сәйкес келеді. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Конституциясы экстремизм мен төзбеушіліктің ықтимал көріністеріне байланысты бірқатар конституциялық тыйымдарға тыйым салады.

Мәселен, ҚР Конституциясының 5-бабының 3-тармағына сәйкес мақсаттары немесе әрекеттері конституциялық құрылысты күштеп өзгертуге, Республиканың тұтастығын бұзуға, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруге, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-топтық және рулық араздықты қоздыруға бағытталған, сондай-ақ қызметі Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын күштеп өзгертуге бағытталған қоғамдық бірлестіктер құру және олардың қызметі заңнамамен көзделмеген әскерилендірілген ұйымдар құруға тыйым салынады қалыптастыру.

20-баптың 3-тармағына сәйкес конституциялық құрылысты күштеп өзгертуді, ҚР тұтастығын бұзуды, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруді, соғысты, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-топтық және рулық басымдықты, сондай-ақ қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа табынуды насихаттауға немесе үгіттеуге жол берілмейді. 39-баптың 2-тармағына сәйкес ұлтаралық келісімді бұзатын кез келген іс-әрекет конституциялық емес деп танылады.

Экстремизм туралы мәселені құқықтық шешу үшін ҚР Конституциясының 20, 22 және 23-баптары да қамтылған. 20-бапта: сөз және шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріледі. Цензураға тыйым салынады. Әркімнің ақпаратты заңмен тыйым салынбаған кез келген тәсілмен еркін алуға және таратуға құқығы бар. ҚР мемлекеттік құпияларын құрайтын мәліметтер тізбесі заңмен белгіленеді. Конституциялық құрылысты күштеп өзгертуді, ҚР тұтастығын бұзуды, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруді, соғысты, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-топтық және рулық басымдықты, сондай-ақ қатыгездік пен зорлық-зомбылыққа табынуды насихаттауға немесе үгіттеуге жол берілмейді».

22 Конституция 1 тармағында; әркімнің ар-ождан бостандығына құқығы бар. Ар - ождан бостандығы құқығын жүзеге асыру жалпыадамзаттық және азаматтық құқықтар мен мемлекет алдындағы міндеттермен байланысты болмауы немесе шектелмеуі керек.

Конституцияның 23-бабында: Қазақстан Республикасы азаматтарының бірлестіктер бостандығына құқығы бар. Қоғамдық бірлестіктердің қызметі заңмен реттеледі. Әскери қызметшілер, ұлттық қауіпсіздік органдарының, құқық қорғау органдарының қызметкерлері мен судьялар партияларда, кәсіптік одақтарда болмауға, қандай да бір саяси партияны қолдап сөйлемеуге тиіс.

ҚР Конституциясының адамдардың құқықтары мен бостандықтарын, адамның қадір-қасиетін қамтамасыз ететін ережелеріне сілтеме жасауды жалғастыруға болады. Бірақ адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын бұзудың заңсыздығын мойындау мұндай бұзушылықтардың барлығы масштабтан тыс дегенді білдірмейді. Олардың кейбіреулері

қылмыстық, басқалары әкімшілік және жауапкершіліктің басқа түрлері. Әлемдік қоғамдастық, біз атап өткендей, тиісті бұзушылықтарды экстремистік деп бағалауда олардың айналасындағыларға «адам емес» деген көзқараспен шартталуына үлкен мән береді.

БҰҰ-ның экстремизмнің не екенін түсінуі «экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» 2020 жылғы 18 ақпандағы ҚР Заңының 1-бабының 5-тармағында көрініс тапты» [42].

Осы Заңға сәйкес экстремистік қызметке (экстремизмге) жеке және (немесе) заңды тұлғаның, жеке және (немесе) заңды тұлғалар бірлестігінің мынадай экстремистік мақсаттарды көздейтін іс-әрекеттер жасауы жатады:

- Конституциялық құрылысты күштеп өзгерту, ҚР аумағының егемендігін, тұтастығын, қол сұғылмаушылығын және бөлінбейтіндігін бұзу, мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігі мен қорғаныс қабілетіне нұқсан келтіру, билікті күштеп басып алу немесе билікті күштеп ұстап қалу, заңсыз әскерилендірілген құралым құру, оған басшылық жасау және қатысу, қарулы көтерілісті ұйымдастыру және оған қатысу, топтық алауыздықты әлеуметтік, таптық-өршіту (саяси экстремизм);

- нәсілдік, ұлттық және рулық алауыздықты, оның ішінде зорлық-зомбылыққа немесе зорлық-зомбылыққа (ұлттық экстремизмге) шақыруға байланысты араздықты қоздыру;

- діни өшпенділікті немесе алауыздықты, оның ішінде зорлық-зомбылыққа немесе зорлық-зомбылыққа шақыруға байланысты арандату, сондай-ақ азаматтардың қауіпсіздігіне, өміріне, денсаулығына, адамгершілігіне немесе құқықтары мен бостандықтарына (діни экстремизм) қауіп төндіретін кез келген діни тәжірибені қолдану [43].

Атап айтқанда, Шанхай конвенциясының 1-бабы 1-тармағының 3) тармақшасы «онда осы Конвенцияның мақсаттары үшін пайдаланылатын терминдер. 3) «экстремизм» - билікті күштеп басып алуға немесе билікті күштеп ұстап қалуға, сондай-ақ мемлекеттің конституциялық құрылысын күштеп өзгертуге, сол сияқты қоғамдық қауіпсіздікке, оның ішінде жоғарыда аталған мақсаттарда заңсыз қарулы құралымдарды ұйымдастыруға немесе оларға қатысуға күштеп қол сұғуға бағытталған және заңдарға сәйкес қылмыстық тәртіппен қудаланатын қандай да бір іс-қимыл Қазақстан Республикасының; Тараптардың ұлттық заңнамасымен».

Конвенция зорлық-зомбылық, сондай-ақ билікке, мемлекеттің конституциялық жүйесіне, қоғамдық қауіпсіздікке бағытталған зорлық-зомбылық сияқты экстремизмнің маңызды белгісін көрсетті. Бұл зорлық-зомбылықты ғана емес, оны қарулы емес құрылымдарды ұйымдастыру немесе қатысу арқылы қамтамасыз етуді білдіреді.

Діни экстремизмнің маңызды белгілерінің біріне, атап айтқанда экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы ҚР Заңында белгіленген" қауіпсіздікке, өмірге, денсаулыққа, адамгершілікке немесе азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына қауіп төндіретін кез келген діни тәжірибені қолдануға келетін болсақ, ол ҚР Қылмыстық заңнамасында қылмыстық жазаланатын әрекет түрінде де көрініс табуы тиіс.

Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне экстремизмге қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" заң күшіне енді. Осы Заңға сәйкес азаматтық іс жүргізу кодексіне, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодекске, діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы, қоғамдық бірлестіктер туралы, Саяси партиялар туралы заңдарға түзетулер енгізілді.

Парламент Мәжілісі Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері бойынша толықтырулар мен өзгерістер енгізу туралы заң жобасын мақұлдады. Үкімет Парламентке енгізген заң жобасы қылмыстық кодексті, бұқаралық ақпарат құралдары туралы, Коммерциялық емес ұйымдар туралы, жедел-ізвестіру қызметі туралы және т. б. заңдарды қоса алғанда, елдің 11 заңнамалық актісіне түзетулер енгізуді көздейді.

Сонымен қатар, мемлекеттің бұл бастамаларын біржақты бағалау мүмкін емес. Бір жағынан, терроризм мен экстремизмге қарсы іс-қимыл жасау үшін шаралар қабылдау және, сөзсіз, қазіргі шындыққа сәйкес келу қажет. Өткен жылы Қазақстан үшін ғана емес, бүкіл Орталық Азия үшін де осы қауіпсіздік қатерлерінің көріну деңгейінің айтарлықтай өсуі байқалды.

Атап айтқанда, бұл заң жобалары саяси партиялардың, өзге де қоғамдық ұйымдардың, діни бірлестіктер мен БАҚ қызметін тоқтата тұру және тоқтату үшін негіздерді ұлғайтады, прокурорларды аталған институттардың қызметін тоқтата тұруға құқығы бар субъектілер қатарына қосады, тіркелмеген қоғамдық және діни бірлестіктердің қызметіне қатысқаны үшін және рұқсатсыз өткізілетін жиналыстар, митингілер, шерулер үшін әкімшілік жазалар қолданады биліктің және өзге де қоғамдық іс-шаралардың, шетелдік көздерден қаржыландыруды алуға қатысты ҰЕҰ-ның жергілікті атқарушы органдарға рұқсат алу үшін жүгіну практикасын белгілейді, Қазақстанда шетелдік және халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың филиалдары мен өкілдіктерін құруға және олардың қызметіне шектеулер енгізеді.

Шамасы, Үкіметтің және билік өкілдерінің қаралып жатқан заң жобаларын бастауы Қазақстанда Грузияда, Украинада және көрші Қырғызстанда болған түрлі-түсті революциялардың қайталануына жол бермеу ниетімен байланысты. Сонымен қатар, бұл мәселе президенттік сайлау қарсаңында өзекті болды. Бұл заң жобаларының ережелері бағытталған негізгі нысандар әлеуетті экстремистік ұйымдар емес, саяси партиялар, отандық, шетелдік және халықаралық ҰЕҰ, БАҚ болып табылатыны кездейсоқ емес.

Алайда, осылайша билік азаматтық қоғам институттарымен, соның ішінде оппозициямен толыққанды диалогқа жаңа кедергілер қояды. Оның мүддесі үшін олармен, оның ішінде терроризм мен экстремизм көріністерінің алдын алу және оларға қарсы іс-қимыл туралы мәселені бірлесіп шешу мақсатында сындарлы өзара іс-қимылды қолдау болар еді. Мұндай өзара іс-қимылдан нақты бас тарту мемлекеттің тиісті қызметінің тиімділік деңгейін айтарлықтай төмендетеді.

Сонымен қатар, терроризм мен экстремизмге қарсы іс-қимылдың құқықтық базасын жетілдіруге бағытталған заңнамалық қызметтегі жоғарыда аталған бұрмаланулар көбінесе Қазақстандағы қауіп дәрежесіне, осы құбылыстардың көріну салалары мен нысандарына қатысты қате түсініктер мен бағалауларға байланысты екені анық. Нәтижесінде билік терроризм мен экстремизм көздерімен күресу тетіктерін әзірлейді және қолданады.

Осылайша, біздің елімізде Өзбекстан билігі мен күш құрылымдарының қателіктері қайталанатын. Бұл дегеніміз, ұлттық қауіпсіздікке төнетін қауіп-қатерлерге қарсы күрес шеңберінде кез-келген қарсыластықты, оппозицияны және тіпті діни нанымдарды қудалау жиі кездеседі. Бірақ сонымен бірге бұл елдегі терроризм мен экстремизмнің нақты көздерімен 1999-2004 жылдары бірнеше рет болған исламистік экстремистік топтардың содырларының шабуылдары немесе қарулы шабуылдары болған кезде белсенді түрде күресуге кіріседі. Өзбек билігінің алдын алу шаралары терроризм мен экстремизмнің нақты көріністеріне ғана емес, сонымен қатар соңғы кездегі оқиғалар көрсеткендей, құқықтары мен бостандықтары күш құрылымдарына нұқсан келтірген азаматтардың наразылығын тудыруы мүмкін.

Басқаша айтқанда, бұл жағдайда біз Орталық Азияның аталған елдеріндегі терроризм мен экстремизмге қарсы күрестің заңнамалық және құқық қолдану тәжірибесіндегі ұғымдарды нақты ауыстыру туралы айтып отырмыз. Бірақ мұны негізінен әлеуетті террористер мен экстремистер жеңеді, өйткені құзыретті мемлекеттік органдар оппозициямен, ҰЕҰ-мен және тәуелсіз БАҚ-пен күресуге алаңдап, оларға ұзақ уақыт назар аудармауы мүмкін. Мұның айқын дәлелі өткен жылы Қазақстанда 2 жылға жуық әрекет ете алатын экстремистік топты әшкерелеу фактісі болып табылады.

Тұрақтылық пен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, сондай-ақ демократияны дамыту және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау үшін елеулі салдарға әкеп соғуы мүмкін осындай қателіктерге жол бермеу үшін тиісті заң жобаларын отандық

әзірлеушілер мен заң шығарушылар елдегі терроризм мен экстремизм көріністерінің себеп-салдарлық факторларын, нысандары мен салаларын одан әрі тереңірек зерделеуі қажет. қиялға емес, нақты қауіп-қатерлерге және олардың көздеріне қарсы тұрыңыз.

Бұдан басқа, қазіргі уақытта ҚР Парламентінде Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері бойынша толықтырулар мен өзгерістер енгізу туралы жаңа заң жобасы қаралуда, оған сәйкес Қазақстан Республикасының қолданыстағы 3 Кодексіне, сондай-ақ 8 заңға толықтырулар мен өзгерістер енгізу көзделуде. Осы Заң жобасы бойынша тікелей қарама-қайшы пікірлер бар, атап айтқанда, бірқатар саяси партиялар, Қоғамдық бірлестіктер, Тәуелсіз саясаттанушылар, заңгерлер өкілдерінің пікірінше, бұл заң жобасында ҚР Конституциясына және қолданыстағы заңнамаға қайшы келетін бірқатар нормалар бар, осы заң жобасын қабылдау жақсармайды, керісінше, қазақстандық қоғамдағы жағдайды нашарлатады.

Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері бойынша заңнамалық актілердің өзгерістерін талдау қосымшада келтірілген.

Жоғарыда аталған қылмыстық заңнаманың барлық дерлік жаңалықтары оны бұрын қабылданған экстремистік қызметке қарсы іс-қимыл туралы Заңға сәйкес келтіруге, сондай-ақ таяу және алыс шет елдерде соңғы жылдары пайда болған терроризм мен экстремизмнің аса қауіпті көріністеріне қарсы тұруға бағытталған. Атап айтқанда, ҚР ҚК 255-бабының 2-тармағы террористік актілер дәстүрлі қару түрлерін немесе жарылғыш заттарды ғана емес, сонымен қатар азаматтардың өмірі мен денсаулығына нақты қауіп төндіретін кез келген заттарды қолдану арқылы жүзеге асырылатын жағдайларды көздейтін 2-тармақшамен толықтырылды. Мысал ретінде 2022 жылдың қыркүйегінде АҚШ-тағы шабуылдар кезінде қарапайым жолаушылар ұшақтарын пайдалану және террорист Тимоти Маквейдің дүкеннен сатып алынған кәдімгі тыңайтқыштар мен мотор майларының қоспасынан жойқын бомба жасауы болады.

Экстремистік не террористік қызметті қаржыландырғаны үшін қылмыстық қудалауға қатысты нормаларды заң шығарушы терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес туралы халықаралық конвенцияға қосылуына байланысты Қазақстан Республикасы қабылдаған халықаралық міндеттемелерді орындау үшін енгізеді.

Қазақстандық заңнаманың кемшілігі ҚР ҚК-де экстремизмді анықтайтын дербес норма жоқ екенін атап өткен жөн. Бұдан басқа, ҚР ҚК 2023 жылы экстремизм мен діни экстремизм үшін жауапкершілікті реттейтін нормаларды қамтымайды. Сонымен қатар, экстремизмнің, Діни экстремизмнің, сондай-ақ терроризмнің ұғымы, белгілері мен түрлері туралы ортақ пікір жоқ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы 2012 жылғы 6 қаңтардағы №270 ҚР Заңы [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі:<http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z950002710>

2 Президенттің Қазақстан халқына Жолдауы "Қазақстан жолы-2050": Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ " 17.01.2014 ж.

3 Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226 - V Қылмыстық кодексі ҚРЗ [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі: // [http://adilet.zan.kz/rus/docs / K1400000226](http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226)

4 Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 наурыздағы № 124 Жарлығы Қазақстанда діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2018-2022 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама бекітілді.

5 Қазақстан Республикасы Президентінің 16.01.2014 ж Жарлығы www.terrorism.com/modules.php?op=modload&name=About&file=index, Terrorism Research Center, 15.05.2006 [17.03.2015]

6 А.И. Муминов Религиозный экстремизм как угроза современному обществу
автореф. на соиск. уч. степ. к.ф.н. ... 09

ДІНИ ӨШПЕНДІЛІК НЕМЕСЕ АРАЗДЫҚ СЕБЕБІ БОЙЫНША ЖАСАЛАТЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚҚА ТАРТУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Сапарова Фариза Мамайқызы

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Зерттеу тақырыбының өзектілігі соңғы уақытта құқық қолдану практикасы экстремизм түріндегі құқық бұзушылықтарға жиі ұшырауда.

Қазақстан – қазіргі күнде халықаралық қоғамдастықта толеранттылыққа, конфес-сия-аралық келісімге және Қазақстан халқының біртұтастығына негізделген бірізді және жүйелі ішкі саясатты іске асырып отырған ел ретінде танымал.

Қоғамда діни толеранттылыққа тұғырланған қарым қатынастарды қалыптастыруда және ауызбіршілікті жетістікке қол жеткізудегі құндылық ретінде түсіну мен қабылдауда дәстүрлі діндердің жетекшілері маңызды рөл атқарады.

Түйінді сөздер: толеранттық, дін, республика, қоғам, экстремисттік, қылмыстық.

ПРОБЛЕМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ К УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА СОВЕРШЕНИЕ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ ПО МОТИВАМ РЕЛИГИОЗНОЙ НЕНАВИСТИ ИЛИ ВРАЖДЫ

Сапарова Фариза Мамайқызы

Магистрант образовательной программы «Право»

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Айтеке би, 52;

Актуальность темы исследования в последнее время правоприменительная практика все чаще подвергается правонарушениям в виде экстремизма.

Казахстан сегодня известен в международном сообществе как страна, реализующая последовательную и системную внутреннюю политику, основанную на толерантности, межконфессиональном согласии и единстве народа Казахстана.

Лидеры традиционных религий играют важную роль в формировании в обществе отношений, построенных на религиозной терпимости, и в понимании и принятии единства как ценности для достижения успеха.

Ключевые слова: толерантность, религия, республика, общество, экстремизм, преступность.

PROBLEMS OF BRINGING TO CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR COMMITTING CRIMINAL OFFENSES COMMITTED ON THE GROUNDS OF RELIGIOUS HATRED OR ENMITY

Saparova Fariza Mamaykyzy

Master's student in the educational program «Law»

Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St;

The relevance of the research topic in recent years, law enforcement practice is increasingly exposed to offenses in the form of extremism.

Today Kazakhstan is known in the international community as a country implementing a consistent and systematic internal policy based on tolerance, interfaith harmony and unity of the people of Kazakhstan.

Leaders of traditional religions play an important role in the formation of relations in society based on religious tolerance, and in understanding and accepting unity as a value for success.

Keywords: tolerance, religion, republic, society, extremism, crime.

Соңғы кезеңде ішкі істер органдары экстремистік сипаттағы қылмыстар белгілері бойынша 23 қылмыстық іс қозғады. Оның ішінде:

- ҚР ҚК-нің 174-бабы бойынша діни өшпенділікті қоздырғаны үшін 15 қылмыстық іс (Астана қ., Алматы қ., Атырау, Шығыс Қазақстан, Павлодар және Оңтүстік Қазақстан облыстары); ПД);

-ҚР ҚК 404, 405-баптары бойынша экстремистік ұйымның (Алматы, Шығыс Қазақстан және Павлодар облыстарының ПД) қызметіне қатысқаны үшін 8 қылмыстық іс.

Жыл басынан бері "рақымшылық жасау туралы" заңның қабылдануына байланысты ҚР ҚК 35-бабының 1-тармағының 3-тармағына сәйкес ақталмайтын негіздер бойынша 5 қылмыстық іс тоқтатылды, 1 сотқа жіберілді, 4 тоқтатылды, 1 тоқтатылды, 2 ҰҚК органдарының іс жүргізуіне берілді, 10 қылмыстық іс іс жүргізуде қалады.

-ҚК-нің 174 және 404-баптарында көзделген қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылықты күшейту, сондай-ақ Қылмыстық кодексті 405-бабымен толықтыру («қоғамдық немесе діни бірлестіктің не өзге де ұйымның қызметін олардың экстремизмді жүзеге асыруына байланысты олардың қызметіне тыйым салу немесе тарату туралы сот шешімінен кейін ұйымдастыру»);

- Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен тіркелмеген қоғамдық, діни бірлестіктердің қызметіне басшылық ету, қатысу, сондай-ақ олардың қызметін қаржыландыру 374-1-бабымен діни сенім бостандығы туралы заңнаманы бұзғаны және әкімшілік заңнаманы бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілікті арттыру.

Құқық қолдану практикасы. Қазақстанда терроризм бар ма?

11 мамырда Ақтөбе қаласында Ұлттық қауіпсіздік комитеті ғимаратының жанында 25 жастағы Рахымжан Мақатовтың көлігі жарылып, 24 мамырда Астана қаласында Ұлттық қауіпсіздік комитеті департаментінің уақытша ұстау изоляторы ғимаратының жанында жарылды [33].

Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы 11 мамырдағы жарылысты террористік акт деп санады. Сол кезде мұндай бағалау ұйымдасқан қылмыстық топтың құрамындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауапкершіліктен жалтару мақсатында" ресми нұсқадан ауытқып кетті.

24 мамырда Астанада болған жарылыстан кейін отандық және шетелдік БАҚ-та Қазақстанда террористік қатердің болуы туралы пікірталастар басталды. Шенеуніктер бұл нұсқаны қайтадан қолдамады. Қазақстанда терроризм мен діни экстремизмнің болуы туралы қоғамдық пікірталастардың бірнеше бағытын бөліп көрсетуге болады.

«Уаххаби ізі». Ақтөбеде өзін-өзі жариялау актісін жасаған Рахымжан Мақатов 2011 жылғы наурызда сүннит мұсылмандары арасында теңдесі жоқ беделі мен ықпалы бар уаххаби шейхі Дарын Мұбаровтың дәрістеріне қатысты. Сарапшылардың пікірінше, Шейх Дарын ізбасарлары ең көп уаххаби қауымдастығын құрайды ("Zonakz") [34] «Кавказ ізі» - Ақтөбедегі террористік актіні Солтүстік Кавказдағы жағдаймен байланыстыру. Соңғы жылдары Батыс қазақстан іс жүзінде Солтүстік Кавказдың заңсыз қарулы құрылымдарының тыл базасына айналды. Дағыстан, ингуш және басқа да Солтүстік Кавказ содырлары демалады, Қазақстан аумағында емделеді, тіпті Ақтөбе маңында оқу курстарынан өтеді ("Еркін баспасөз" [35]). Ұлттық қауіпсіздік комитетінің алаңсыз әрекеттері – «салафизмнің» әртүрлі ағымдарының өкілдерін бір-біріне қарсы қою әрекеті. Осы мақсатта жедел уәкілдер кейбір діни қайраткерлерді қолдады, бірақ кейінірек жағдайды бақылаудан шығарды ("Zonakz" [36]).

Басқарылатын әлеуметтік жарылыс техникасы. «Араб революцияларына» ұқсас, Таяу Шығыс елдерінен кейін тұрақсыздандыру әлеуеті Әзірбайжан мен Қазақстан атынан посткеңестік кеңістікке көшіріледі.

Геосаясат. Міне, үш нұсқа:

- Державалардың жаһандық қарсыласуы: Кеден одағы Батыс әлеміне қарсы. Қазір Кеден одағының барлық елдері көз алдында, ал Қазақстан-тек «бірінші Қарлығаш» («uvision.kz» [36]). Еуразиядағы жаңа үлкен ойын, ол көбінесе Pipelineistan" деп аталатын шахмат тақтасы арқылы өтеді (құбыр, құбыр). Қазақстан Азияның, әсіресе Қытай мен Үндістанның, сондай-ақ Еуропаның энергетикалық болашағының негізгі аспектісі болып табылады («Al Jazeera» [37]). Ақтөбедегі жарылыстан кейін «Талибан» қозғалысы Кабулда мәлімдеме таратты, онда Қазақстан билігі қазақстандық сарбаздардың Ауғанстандағы коалиция әрекеттеріне қатысуына жол бермеу туралы ескертті. Сонымен қатар, Сауд Арабиясының белгілі шейхі Әбу-л-Мунзир аш-Шинкити Қазақстан аумағындағы шабуылдар туралы өзінің пәтуасын жариялады. Пәтуа «Кавказ-Орталық» ақпараттық ресурсында орналастырылған. Бұл пәтуада сунниттік экстремистердің рухани көшбасшысы Қазақстанда "жиһадты" жалғастыру қажеттігін негіздеді [38].

Ақтөбе облысы Темір ауданында полиция қызметкерлерін өлтіру. 30 маусымда Ақтөбе облысының Темір ауданында үш полиция қызметкері қаза тапты. Бұқаралық ақпарат құралдарының хабарлауынша, салафиттік қылмыскерлер, исламдағы консервативті бағыттың жақтаушылары, бұл кез-келген жаңалықты жоққа шығарады.

Кісі өлтіруге қатысы бар 9 содыр жойылғаннан кейін Ақтөбе ІІБ-де қылмыстық топтың мұнай ұрлаумен айналысқаны, ал діни қызметті тек жамылғы ретінде жүзеге асырғаны туралы ақпарат таратылды.

Балқаштағы жалпы режим колониясынан қашу әрекеті. 11 шілдеде Балқашта (Қарағанды облысы) жалпы режимдегі колониядан 159/21 топтық қашуға жол берілмеді. Колониядан қашуға тырысқан барлық 16 тұтқын өзін-өзі жару салдарынан қайтыс болды. Бұл ауыр қылмыс жасаған, 15 жылдан 32 жылға дейін ұзақ мерзімге сотталған адамдар және олардың бірі «экстремизм» бабы бойынша.

Жалпы, билік жұртшылықты 11 және 24 мамырдағы жарылыстар, Балқаштағы тұтқындардың қашу әрекеті және Ақтөбе облысындағы полицейлерге шабуыл арасында байланыс іздемеуге шақырғанына қарамастан, барлық жағдайда «экстремизм» сөзі пайда болады. Биліктің істі қарастырылып отырған мәселеден алшақтатуға бағытталған қандай табанды әрекеттері халықты терроризм мен діни экстремизмнің нақты қауіпінің болуына одан әрі сендірді.

Мұның бәрі биліктің өзі шеше алмайтын дилемманы-үнсіздік немесе жариялылық позициясын айқын көрсетеді.

Ақтөбе облысының бұрынғы әкімі Е. Сағындықов жұмыстан шығарылғанға дейін таратылған бандиттердің діни экстремистермен байланысы жоқ екенін мәлімдеді. Ақтөбе қаласының ІІБ бастығы Қ. Мырзабеков облыс орталығындағы қылмыстық жағдай тұрақты екенін және 1 қыркүйекте Ақтөбе қаласында жоспарланған террористік актілерге алғышарттар жоқ екенін айтты. Оның айтуынша, қалада тұрғындардың қауіпсіздігі үшін бұрын-соңды болмаған шаралар қабылданған.

Сонымен қатар, 2 қыркүйекте Атырау облысы прокуратурасының баспасөз қызметі республикада Террористік актілерді дайындауға күдікті экстремистердің қылмыстық тобының жеті мүшесінің қамауға алынғаны туралы хабарлады. Ағымдағы жылдың тамыз айының соңында Атырау облысының аумағында және басқа өңірлерде сериялық Террористік актілерді өткізуді жоспарлап отырған экстремистік топтың қызметі тоқтатылды. Бастапқыда оның 18 мүшесі анықталды, қазір ұсталғандардың жалпы саны 25-ке жетті. Топтың басқа мүшелері болуы керек. Бұл ретте ықтимал терроризм қаупі әлі де алынып тасталды.

Осылайша, бұл оқиғалар Қазақстанда нақты террористік қауіптің туындауы туралы айтуға мүмкіндік береді. Қазақстандағы террористік қауіптің шындығын АҚШ та растады,

олардың иммиграциялық қызметі республиканы террористік қауіп төндіретін елдер тізіміне енгізді. 2011 жылғы 22 шілдеде біздің еліміз терроризмге қарсы белсенді күрескерлердің қатарына кіреді деген мәлімдемені таратқан АҚШ-тың Қазақстандағы елшілігі ортақ сөздермен бөлісті және Қазақстанға қатысты ұстанымының өзгеруі туралы айтпады. Тек 26 тамызда тізімнің жойылғаны туралы жарияланды.

Құқық қолдану практикасында терроризм мен діни экстремизмге қарсы іс-қимыл ретінде бірқатар бағыттарды бөлуге болады.

2011 жылғы маусымда терроризмге және діни экстремизмге қарсы іс-қимыл шаралары шеңберінде бірқатар бағыттарды бөліп көрсетуге болады.

Халықаралық және өңірлік ұйымдардың қызметі шеңберінде.

Іс жүзінде 15 маусымда Астанада өткен ШЫҰ мерейтойлық Саммитінен кейін Терроризм мен діни экстремизмге қарсы іс-қимыл мәселелері ресми және жария алаңдарда ашық талқылана бастады, онда стратегиялық құжаттар қатарында 2011-2016 жылдарға арналған терроризмге қарсы стратегия қабылданды.

Осыдан кейін аталған мәселелер 28 маусымда Астанада Ислам Конференциясы Ұйымының Сыртқы істер министрлері кеңесінің 38-ші сессиясында көтерілді; 22 шілдеде ҚР Сыртқы істер министрі Е. Қазыхановтың БҰҰ Бас хатшысының арнайы өкілі, ұйымның өңірлік орталығының басшысы Мирослав Енчпен Астанада өткен кездесуінде; 12 тамызда Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымының бейресми саммиті барысында (ҰҚШҰ) Астанада өтті.

Қосымша 22 шілдеде Алматы қаласында терроризм мен экстремизмге қарсы күресте өзара іс-қимылды нығайту мақсатында БҰҰ-ның есірткіге және қылмысқа қарсы күрес басқармасы мен ШЫҰ-ның Өңірлік терроризмге қарсы құрылымының Атқарушы комитеті арасындағы ынтымақтастық хаттамасына қол қойылды.

Тиісті органдардың қызметін күшейту шеңберінде. 22 Маусым, 11 Мамыр, Ақтөбе қаласында жарылыс болған сәттен бастап алғаш рет террористік әрекетке қарсы күресті күшейту («Астана» телеарнасының жаңалықтарын шығару) ниеті ресми түрде жарияланды.

13 шілдеде Алматыда көптеген кідірістерден кейін дәстүрлі емес ислам дінін ұстанушыларға қатысты сот процесі басталды. Негізгі айыпталушылар - Исматулла Мағзұм, Саят Ибраев. «Ясавистердің» рухани жетекшісі Исматулла бір жарым жыл бұрын ұсталды. Сопылық идеясының бас уағызшысы және «сенім, білім, өмір» бірлестігінің жетекшісі Ибраев-өткен жылдың қазан айында.

15 шілдеде Астанада Бас прокуратура алқасының кеңейтілген отырысында Бас прокурор А. Дауылбаев экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл бойынша бақылауды күшейту міндетін қойды.

22 шілдеде ҚР Қауіпсіздік Кеңесінің отырысында Дін саласындағы тұрақтылықты нығайту жөніндегі одан әрі шаралар туралы мәселе қаралды. Мемлекет басшысы елімізде діни-экстремистік идеология элементтерінің, оның ішінде азаматтардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін конституциялық құрылысты бұзуға бағытталған ашық акциялардың таралуын жоюды қатаң тапсырды.

Жедел іс-шаралар шеңберінде. Діни-экстремистік қызметтің жолын кесу бойынша операциялар жүргізілді:

- Ақтөбе облысындағы «Қару» жедел-алдын алу іс-шарасы;
- тек Астанада «Барс», «тосқауыл» және «қауіпсіз қала» операцияларының қорытындысы бойынша 240-тан астам адам ұсталды. Оның 110-ы есепке алынып, қылмыс жасауға қабілетті адамдар ретінде «Образ+» деп аталатын арнайы дерекқорға енгізілді, 66 адам экстремист ретінде жедел есепке алынды;
- Шымкентте күдікті уағызшы анықталды;
- Алматыда әскери комиссариаттар барлық әскерге шақырылушыларды экстремизмге қатысы бар-жоғын тексеретін болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздігі туралы 2012 жылғы 6 қаңтардағы №270 ҚР Заңы [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі:<http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z950002710>
2. Президенттің Қазақстан халқына Жолдауы "Қазақстан жолы-2050": Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ " 17.01.2014 ж.
3. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226 - V Қылмыстық кодексі ҚРЗ Электрондық ресурс]. - Кіру режимі: // <http://adilet.zan.kz/rus/docs / K1400000226>
4. Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 наурыздағы № 124 Жарлығы Қазақстанда діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2018-2022 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама бекітілді.
5. Қазақстан Республикасы Президентінің 16.01.2014 ж Жарлығы www.terrorism.com/modules.php?op=modload&name=About&file=index, Terrorism Research Center, 15.05.2006 [17.03.2015]
6. А.И. Муминов Религиозный экстремизм как угроза современному обществу: автореф. на соиск. уч. степ. к.ф.н. ... 09

ЖОЛ-КӨЛІК ҚЫЛМЫСТАРЫНА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ (АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА)

Сарқұлов Айсултан Нұрлыбекұлы

«Құқық» білім беру бағдарламасының магистранты

Нұрлин А. К.

Ғылыми жетекшісі, з.ғ. к., доцент

Қазақ-Орыс Халықаралық университеті; 030006, Ақтөбе қ., Әйтеке би к-сі, 52;

Автокөлік қылмыстарының проблемасы ғылыми түсінік пен кешенді тәсілді қажет ететіндердің бірі болып табылады. Автокөліктің дамуы жағымды сәттермен қатар — адамдардың материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру, жағымсыз салдарға - қоршаған ортаның ластануына - суға, топыраққа, атмосфераға әкелді. Бірақ әмбебап моторизацияның ең қорқынышты салдары-көлік дөңгелектерінің астындағы адамдардың өлімі. Жыл сайын автомобиль апаттарында тек біздің елде шағын қаланың халқы өледі (35-тен 40 мыңға дейін. БҰҰ мәліметтері бойынша жыл сайын әлем жолдарында кем дегенде 250 мың адам қайтыс болады.және 10 миллионнан астам адам денсаулығына түрлі зиян келтіреді.

Түйінді сөздер: автокөлік, Қауіпсіздік, жол-көлік қылмыстары, жол қозғалысы ережелері

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫМ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ (НА ПРИМЕРЕ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ)

Сарқұлов Айсултан Нурлыбекович

Магистрант образовательной программы «Право»

Нурлин А.К.

Научный руководитель, к.ю.н, доцент

Казахско-Русский Международный университет; 030006, Актөбе, ул. Әйтеке би, 52;

Проблема автотранспортных преступлений является одной из тех, что требуют научного осмысления и комплексного подхода. Развитие автотранспорта наряду с позитивными моментами — удовлетворением материальных и духовных потребностей людей, повлекло и негативные последствия - загрязнение окружающей среды - воды, почвы, атмосферы. Но самым страшным последствием всеобщей автомобилизации является гибель людей под колесами машин. Ежегодно в автомобильных авариях только в нашей стране гибнет население небольшого города (от 35 до 40 тыс. чел.), а по данным ООН на дорогах мира ежегодно погибает не менее 250 тыс. чел. и более 10 млн. получают различный вред здоровью.

Ключевые слова: автотранспорт, безопасность, дорожно-транспортные преступления, правила дорожного движения

CRIMINAL AND LEGAL PROBLEMS OF COUNTERING ROAD TRAFFIC CRIMES (ON THE EXAMPLE OF THE AKTOBE REGION)

Aysultan Nurlybekovich Sarkulov

Master's student in the educational program «Law»

Nurlin A.K.

*Scientific supervisor, Candidate of Law, Associate Professor
Kazakh-Russian International university. 030006, Aktobe, 52, Aiteke bi St;*

The problem of motor vehicle crimes is one of those that require scientific understanding and an integrated approach. The development of motor transport, along with positive aspects — satisfaction of material and spiritual needs of people, has also led to negative consequences - pollution of the environment - water, soil, atmosphere. But the most terrible consequence of universal motorization is the death of people under the wheels of cars. Every year, the population of a small city (from 35 to 40 thousand people) dies in car accidents only in our country. people), and according to the UN, at least 250 thousand people die on the roads of the world every year and more than 10 million receive various health harm.

Keywords: motor transport, safety, traffic crimes, traffic rules

---

За десять месяцев 2023 года в Актюбинской области произошло снижение общего числа совершенных в области дорожно-транспортных происшествий на 32,8 процентов в отличии от подобного периода 2022 года.

С начала 2023 года на актюбинских дорогах произошло 357 ДТП, в то время как за 10 месяцев 2022 года произошло 513 фактов ДТП. В ДТП в 2023 году в области погибло 63 человек и причинено увечье здоровью 492 людям [1].

В целях уменьшения уровня аварийности и своевременного предупреждения ДТП, департаментом полиции Актюбинской области организуются и осуществляются постоянные разного характера рейдовые и оперативно-предупредительные мероприятия «Лишеник», «Внимание-дети», «Пешеход», «Безопасная дорога», а также проводятся собрания коллективов, делаются публикации видеороликов и прочих материалов профилактического характера в социальных сетях и медиа средствах.

На основании проведенной оценки уровня аварийности актюбинских дорог, принято согласованное решение о повышении плотности нарядов дорожно-транспортной полиции на участках автомобильных дорог, имеющих международное и государственное значение.

За десять месяцев 2023 года было раскрыто более 73 тысяч случаев несоблюдения ПДД, оказывающих прямое воздействие на безопасность дорожного движения, также раскрыто более 19 тысяч фактов нарушений установленного режима скорости движения и 667 случаев выезда на противоположную линию движения. Более 11 тысяч пешеходов привлечены к административной ответственности за несоблюдение ПДД. Выявлено более 1000 случаев вождения автомобильного транспорта в нетрезвом виде. Вместе с инспекцией транспортного надзора и мониторинга каждый месяц в профилактических целях организуется мероприятие «Автобус», в процессе которого было выявлено и раскрыто 866 нарушений ПДД водителями автобусов [2].

Одним из факторов, оказывающих воздействие на повышение количества совершаемых в области ДТП, выступает рост числа автомобильного средства. Так, в 2022 году в Актюбинской области числилось 170 тысяч единиц автотранспортного средства, в том числе в самом городе Актобе числится 100 тысяч единиц, автопарк области в целом образует более 200 тысяч единиц транспорта, без учета автомобиля из государств, входящих в состав Таможенного Союза, не подлежащий обязательной регистрации.

В январе на дорогах Актюбинской области произошло 38 ДТП, в которых пять человек погибло и 55 получили травмы различной степени тяжести. Так, за месяц сотрудниками полиции ДП Актюбинской области выявлено 28 492 факта нарушений ПДД. По словам начальника ДП Актюбинской области Атыгай Арыстанова, самой большой бедой водителей является нарушение скоростного режима. Статистика показывает, что каждое второе ДТП происходит из-за превышения скорости. Всего за превышение скорости к административной ответственности привлечено 17639 водителей. Еще одной из причин

ДТП является выезд на полосу встречного движения. Это нарушение считается одним из самых опасных, так как приводит к ДТП с наибольшей тяжестью последствий. В 2023 году за данное нарушение к ответственности привлечено 42 водителя. – Угроза серьезного наказания останавливает далеко не всех, в частности, речь идет о вождении в состоянии алкогольного опьянения. В этом году задержан 109 водителей в нетрезвом состоянии, – отметил А.Арыстанов. Глава областного ДП добавил, что для безопасности пешеходов, в текущем году три пешеходных перехода обустроены вызывным устройством. Работа в данном направлении будет продолжена [3].

Преобладающими видами ДТП служат опрокидывания и столкновения средств транспорта, причинами которых являются выезд на противоположную линию движения, нарушение требований проезда переходов пешехода, превышение режима скорости движения. Главной причиной всех разновидностей ДТП является индивидуальная неорганизованность самих водителей, зачастую ПДД бывают нарушаются пешеходами. В связи с этим, полиция призывает владельцев и водителей автотранспортных средств не нарушать и соблюдать требования, установленные в ПДД, в целях недопущения случаев аварийности, фактов ДТП с летальными исходами и с причинением увечья здоровья человека.

В Актыбинской области наблюдается увеличение числа случаев ДТП. За 2022 год произошло приблизительно 900 аварийных случаев, при которых умерло 110 человек, больше тысячам людям были нанесены увечья здоровью. Правоохранительные органы встревожены такими статистическими показателями. Преимущественное число аварийных ситуаций приходится в центр Актыбинской области. Наиболее опасными на сегодняшний день являются магистрали Актобе-Астрахань и Самара-Шымкент. Водители грузовых транспортных средств, являющиеся гражданами стран, расположенных на соседних территориях, увеличивают установленный режим скорости и выезжают на противоположную линию движения. В настоящий момент на дорожных участках, отличающихся проблематичностью и высокой аварийностью, транспортная полиция осуществляет деятельность по разъяснению [3].

На этих трассах зарегистрировано: Самара-Шымкент 30 случаев ДТП с присутствием зарубежных граждан, где умерло 21 человек, более 100 людям причинены повреждения телесного характера. Также автомобильная трасса Актобе-Астрахань, в котором произошло 20 случаев ДТП, где летальному исходу подверглись 11 человек и более 50 людям были причинены увечья телесного характера. Главной причиной является сон водителя, который наступил при вождении автотранспорта.

В Актыбинской области по результатам 2022 года на 35,3 процента увеличилось количество дорожно-транспортных и аварийных происшествий, при которых летальному исходу были подвержены 110 человек. Вместе с тем в области наблюдается уменьшение некоторых преступлений тяжкой степени.

В 2022 году в Актыбинской области было обнаружено и вскрыто 10 983 преступных деяний, что приблизительно на четверть ниже фактов преступлений нежели в 2021 году. «Оперативная ситуация в области является достаточно устойчивой и находится на непрерывном и безостановочном мониторинге и надзоре, но существуют некоторые случаи, где требуется дополнительное выяснение, но это в полномочиях следствия и по оперативно-розыскной деятельности», - сказал начальник ДП области Атыгай Арыстанов [3].

«С помощью реализации принятых мер мы смогли добиться результатов по снижению регистрации убийств на 16,4%, краж имущества чужого человека на 32%, нападений разбойного характера на 14,3%, грабежей на 30,1%», - отметил заместитель начальника дорожной полиции полковник Канат Алиев. Тем не менее насущной проблемой дня является повышение числа дорожно-транспортных происшествий. «В данном течении в 2022 году были предприняты более 50 оперативно-профилактических мероприятий, однако, невзирая на согласованные меры, по результатам 2022 года увеличилось общее число на

35,3% (с 643 до 870), умерших на 15,8% (с 95 до 110), получивших увечья здоровья, телесные повреждения и травмы на 47,4% (с 796 до 1173)».

Аким области Ералы Тогжанов выразил большую благодарность личному составу дорожной полиции Актюбинской области за осуществленную деятельность по профилактике, пресечению и предупреждению преступных и противоправных деяний и дал некоторые распоряжения по профилактике преступности среди лиц подросткового возраста и борьбе коррупционным правонарушениям в рядах полиции. Глава Актюбинской отметил, что и впредь органами исполнительной власти будет предоставляться поддержка в материально-техническом обеспечении сотрудников полиции.

Следует рассмотреть случаи ДТП, произошедших в Актюбинской области и выяснить некоторые подробности.

В 2022 году на автомобильной трассе Актобе-Астрахань вблизи аула Бестамак случилось ДТП со летальным исходом, при котором умерло 6 человек. Виновником ДТП, в котором погибло 6 человек, оказался водитель, который был ранее лишен водительских прав на управление транспортным средством. Произошло столкновение автомобиля марки Тойота-Ипсун и Лада-Ларгус, при этом умерли водитель и пять пассажиров, сидевших в автомобиле марки Лада-Ларгус. В соответствии с первоначальной версией виновником произошедшего крупного ДТП является 24-летний водитель автомобиля марки «Тойота-Ипсун» с армянским учетом. Он выехал на линию противоположного движения и столкнулся с автомобилем марки «Лада-Ларгус», водителем которого был мужчина 46-ти летнего возраста. Вместе с этим выяснилось, что в 2022 году у водителя автомобиля марки «Тойоты Ипсун» были отобраны права на управление автомобилем за вождение автомобиля в положении алкогольного опьянения на период три года. Водитель автомобиля марки «Тойота-Ипсун» является жителем местности Алга, после предоставления медицинской помощи был водворен в изолятор временного содержания. По данному случаю началось расследование в досудебном порядке согласно статье 345 части 4 УК РК «Нарушение ПДД которое повлекло за собой по неосторожности смерть двух или более лиц». Уголовная ответственность согласно данной статье предусматривает наказание в качестве лишения свободы сроком на десять лет [4].

В Актобе пешехода, который попал в ДТП, в очередной раз сбил автомобиль, который следовал следом за ним. Сотрудники полиции осуществляют непрерывный поиск очевидцев дорожного происшествия. Случай произошел 24 июля 2020 года в позднее вечернее время. Водитель автомобиля марки «Камаз 5511», передвигаясь по автомобильной трассе «Самара-Шымкент» со стороны жилого комплекса «Рауан» по ориентиру улицы Центральная села Заречный, возле съезда на «Ипподром» совершил наезд на пешехода, переходивший часть проезда справа налево. После этого ехавший позади автотранспорта марки «Камаз», не обнаруженный серебристый автомобиль «Mercedes» совершил очередной наезд на человека, который лежал на проезжей части пешехода, и скрылся с места произошедшего инцидента. Вследствие ДТП пешеход умер на месте.

Отделом технической и дорожной инспекции УАП ДП Актюбинской области вместе с КГУ «Центр по обеспечению защиты движения дорог и цифровых технологий города Актобе», в целях роста пропускного потенциала сети улиц и дорог города Актобе, принято решение по корректированию организации дорожного движения:

- пересечение проспекта А.Молдагуловой и проспекта Абилкайыр хана, по проспекту А.Молдагуловой, со стороны улицы Ибатов- 3 полосы прямо, 1 полоса на лево, со стороны улицы Маресьева- 2 полосы прямо, 1 полоса на лево, при этом четвертая встречная полоса убирается;
- пересечение пр. А.Молдагуловой и ул. Бр. Жубановых, по пр. А.Молдагуловой, со стороны ул. Рыскулова- 3 полосы прямо, поворот на лево запрещается;
- пересечение пр. А.Молдагуловой и ул. С.Баишева, по пр. А.Молдагуловой, со стороны ул. Мэнгілік ел- 2 полосы прямо, поворот на лево запрещается;

- пересечение а/д «Самара-Шымкент» и ул. С.Баишева (р-н рынка «Табыс»), по а/д «Самара-Шымкент», со стороны пр. Санкибай батыра- 2 полосы прямо, поворот на лево запрещается;

Помимо этого, установлены дорожные обозначение на запрет движения 3.4 «Движение грузовых автомобилей запрещено» по пр. А.Молдагуловой на пересечении с пр. 312 стр. дивизии и а/д «Южный обход города Актобе», а также по ул. Ораза Татеулы на перекрестке с а/д «Южный обход города Актобе».

В связи с чем, полиция прочит лиц, управляющих автомобилями, при движении на дорогах пользоваться требованиями и обозначениями технических приспособлений движения дорог и заранее планировать направления движения.

В целях улучшения транспортного порядка и вскрытия нарушений лиц, управляющих автомобилями, сотрудники дорожной полиции Актюбинской области осуществляют строгий надзор и мониторинг за движением на дорогах с помощью нового механизма автоматизации. За первые 4 дня ее функционирования, было обнаружено и вскрыто 63 нарушения ПДД. Новый механизм наблюдения и мониторинга движения автомобилей в городе Актобе стартовал 2 октября 2022 года. В первые дни наблюдения быстрой видеофиксации функционировали в тестовом режиме и уже продемонстрировали достаточно хорошие успехи. На нынешнем этапе они установлены на наиболее опасных и загруженных улица города Актобе - Абулхаир хана, Шернияза, Моладуголовой, Богенбай батыра, Марата Оспанова, Братьев Жубановых и в районе аэропорта установлены десять камер наблюдения и мгновенной видеофиксации.

Камеры мгновенной видео фиксации функционируют согласно принципу «Автоурагана». И как отметили в Департаменте транспортной полиции, в ближайший период будут еще установлены 21 камер мгновенной видеофиксации, предназначенные для существенного снижения числа нарушений на автомобильных дорогах .

Таким образом, в целях улучшения транспортного порядка и вскрытия нарушений лиц, управляющих автомобилями, сотрудники дорожной полиции Актюбинской области осуществляют строгий надзор и мониторинг за движением на дорогах с помощью нового механизма автоматизации.

Список использованной литературы:

1. <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat>
2. <http://www.un.org/>
3. 60 <http://www.mid.ru/>
4. Обобщение судебной практики рассмотрения уголовных дел о транспортных правонарушениях, предусмотренных статьей 345 Уголовного кодекса Республики Казахстан //URL:<http://office.sud.kz/forumtaldau/forum.xhtml?content=classes&category=23&article=1345&view=generalization> (дата обращения: 14.01.20).

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

Уважаемые коллеги

Казахско-Русский Международный университет принимает статьи для
Международного научного журнала «Вестник КРМУ»
Журнал имеет ISSN 2307-5686

Научный журнал включает статьи по следующим *направлениям*:

1. *Гуманитарные науки;*
2. *Естественные науки;*
3. *Технические науки;*
4. *Экономические науки;*
5. *Юридические науки.*

Общие требования к содержанию:

1. К рассмотрению принимаются научно-теоретические и экспериментальные работы по проблемам общественных, гуманитарных и прикладных наук, содержащие научную новизну и практическую значимость;
2. Статья должна отражать современный уровень знаний по данному направлению, квалифицированно излагать научно-технические вопросы, обладать сжатым и хорошим литературным изложением, иметь четко выполненные иллюстрации;
3. Материал, предлагаемый для публикации, должен являться оригинальным, неопубликованным ранее в других печатных изданиях;
4. Автор несет ответственность за опубликованные материалы, их научную достоверность, статьи должны быть отредактированы автором и не содержать грамматических, лексических ошибок.
5. Автор представляет свою статью в Научно-исследовательский отдел на бумажном и электронном носителях.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ РУКОПИСЕЙ

I. Структура статьи (построчно):

- НАЗВАНИЕ СТАТЬИ – прописными буквами.
Имя, отчество, фамилия (полностью).
Ученая степень, звание.
Полное наименование организации, город, страна.
Аннотация (не более 8-ми строк) на трех языках (аннотация на казахском, на русском и на английском языках).
Текст статьи.
Список источников.

II. Оргкомитет просит авторов при подготовке докладов руководствоваться следующими правилами:

1. **Формат** страницы - А4, книжная ориентация. Объем материалов должен составлять 3-7 страниц, отпечатанные через 1,0 интервал, в редакторе «Word», шрифт «Times New Roman», цвет шрифта черный, кегль - 12. Поля: верхнее и нижнее - 2,0 см, левое – 3 см, правое – 1,5 см.
2. **Форматирование текста:** запрещены любые действия над текстом («красные строки», центрирование, отступы, переносы в словах, уплотнение интервалов).
3. **Все рисунки** должны быть выполнены черно-белыми и не должны превышать страницу формата А4, изображения должны быть высокого качества. Формат рисунка

должен обеспечивать ясность всех деталей. Иллюстрации и таблицы нумеруются, если их количество больше одной.

4. Литература. Список использованной литературы должен быть оформлен в соответствии с ГОСТ 7. 1-84. Например:

1. Автор. Название статьи // Название журнала. Год издания. Том (например, Т.26) - номер (например, №1.) - страница (с.34. или с. 15-24.)

2. Аманов С.А. Название книги. Место издания (например Алматы:) Издательство (например, Наука), год издания. Страница.

3. Петров И.И. Название диссертации: дис.канд.биолог.наук. М.: Название института, год.

4. С. Christopolos, The tranmisson-Line Modeling (TML) Metod, Piscataway, N. Paris. 1995.

5. Ссылки на источник в виде порядкового номера помещают в тексте в квадратных скобках: [16, с.45].

III. На отдельной странице (в бумажном и электронном варианте) приводятся сведения об авторе:

Сведения об авторе

Фамилия, имя, отчество

Название статьи

Направление

Полное название организации – места работы (учебы), ее почтовый адрес

Занимаемая должность, ученая степень

Номера телефонов (служебный и домашний) с указанием кода города

E-mail

Домашний адрес (фактический) с индексом

Примечание. Укажите, пожалуйста, с кем из авторов (если авторов несколько) вести переписку или переговоры и по какому адресу или телефону.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи, рукописи и электронные версии не возвращаются, статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и не возвращаются авторам.

Материал просим выслать по адресу: 030006 г. Актобе, ул. Айтеке би, 52, Казахско-Русский Международный университет, Вестник КРМУ.

Телефоны для справок:

8(7132) 22-15-16, факс: 8 (7132) 21-06-08

E-mail: vestnikkrmu@mail.ru

Международный научный журнал
«Вестник Казахско-Русского Международного университета»

«Қазақ-Орыс Халықаралық университетінің хабаршысы»
халықаралық ғылыми журналы

2023
Выпуск №3 (44)

Редактор *Сеилханова Рахила Бексовна*
Технический редактор *Арстанова Арай Орынбасарқызы*

Подписано в печать: 30.09.2023 г.
Тираж 100 экз.
Адрес типографии:
Типография и дизайн-студия «Палитра»
Казахско-Русского Международного университета
Республика Казахстан, 030006, г. Актобе, ул. Айтеке би, 52

По вопросам опубликования статей в журнал обращаться
в Казахско-Русский Международный университет
тел.: 8(7132)- 21-73-65, 22-15-16, факс: 21-42-12;
сайт: kriu.edu.kz
E-mail: vestnikrmu@mail.ru
mmu@akparat.kz

Международный научный журнал «Вестник Казахско-Русского
Международного университета» зарегистрирован в Комитете информации и архивов
Министерства Культуры и информации Республики Казахстан
(№ 13379-Ж от 19 февраля 2013 г.)

и в обязательном порядке распространяется по следующим адресам:

1. *Национальная государственная Книжная палата РК*, г. Алматы, ул. Пушкина 2, 8-этаж, каб. 811;
2. *Дом Мажлиса Парламента РК, библиотека Парламента РК*, г. Астана, ул. Орынбор 4;
3. *Национальная библиотека РК*, г. Алматы, проспект Абая 13;
4. *Агентство связи и информации при Министерстве культуры РК, г. Астана, ул. Орынбор 8*

Жарияланған материалдар редакцияның көзқарасына сай болмауы мүмкін.
Жарияланымдағы фактілер мен мәліметтердің шынайылығына авторлар жауап береді.
Редакция қолжазбаларды қайтармайды және оған пікір білдірмейді.
Материалдарды қайта басу редакцияның рұқсатымен мүмкін болады.
Журналға сілтеме жасау міндетті.

Опубликованные материалы могут не совпадать с точкой зрения редакции.

Ответственность за достоверность фактов и сведений,
содержащихся в публикациях, несут авторы.

Редакция не возвращает и не рецензирует рукописи.

Перепечатка материалов возможна только с разрешения редакции.

Ссылка на журнал обязательна.

ISSN 2307-5686

9 772307 568187

0 1